Utjecaj malih i srednjih poduzeća na razvoj gospodarstva

Markota, Marijana

Professional thesis / Završni specijalistički

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:756064

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

UTJECAJ MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA NA RAZVOJ GOSPODARSTVA

Mostar, 2014.

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

UTJECAJ MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA NA RAZVOJ GOSPODARSTVA

Mentor:
prof.dr.sc. Zdenko Klepić

Student:
Marijana Markota

Mostar, lipanj, 2014.

SADRŽAJ:

UVOD 4
1.1. Predmet istraživanja 4
1.2. Metodologija rada....5
1.3. Ciljevi rada i radne hipoteze....6
1.4. Struktura rada 7
2. Mala i srednja poduzeća i gospodarstvo....8
2.1. Pojam i definicija malih i srednjih poduzeća 8
2.1.1. Definiranje malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini 12
2.1.2. Pojam malog i srednjeg poduzeća u Federaciji Bosne i Hercegovine 13
2.1.3. Pojam malog i srednjeg poduzeća u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko ……..15
2.1.4. Pojam malog poduzeća u svijetu 17
2.1.5. Europska povelja o malim i srednjim poduzećima i Zakon o malom biznisu ……....19
2.1.6. Modeli poduzetništva 28
2.1.6.1. Američki model 28
2.1.6.2. Europski model....29
2.1.6.3. Azijski model 29
2.1.7. Prednosti i slabosti malih i srednjih poduzeća 30
2.1.8. Oblici organiziranja malih i srednjih poduzeća....31
2.1.8.1. Obrt....33
2.1.8.2. Gospodarsko društvo 34
2.1.8.3. Zadruga....38
2.1.8.4. Ostali oblici organiziranja 39
2.1.9. Institucije za razvoj poduzetništva u Bosni i Hercegovini i poduzetnička infrastruktura 40
2.1.9.1. Institucije za razvoj poduzetništva u Bosni i Hercegovini 40
2.1.9.2. Poduzetnička infrastruktura....44
2.1.10. Razina razvoja malih i srednjih poduzeća u tranzicijskim zemljama i zemljama Europske unije 49
2.1.11. Konkurentnost zemalja u tranziciji....51
2.2. Gospodarstvo i razvoj....55
2.2.1. Nedostaci i mogućnosti zemalja u razvoju....57
2.2.2. Mala i srednja poduzeća u gospodarskom razvoju zemlje 59
2.2.3. Razlika između financijskih sustava razvijenih zemalja i zemlje u razvoju ……..61
2.2.4. Pojam ekonomskog rasta i razvoja....63
2.2.5. Cilj i pokazatelji ekonomskog razvoja 66
2.2.5.1. Mjerenje ekonomskog razvoja 69
2.2.5.2. Bruto domaći proizvod kao način mjerenja ekonomskog razvoja ...73
2.2.6. Značenje poduzetništva u razvoju gospodarstva 75
2.3. Model povezanosti malih i srednjih poduzeća i razvoja gospodarstva 77
3. Utjecaj malih i srednjih poduzeća na razvoj gospodarstva 80
3.1. Razvijenost sektora malih i srednjih poduzeća 80
3.1.1. Utvrđivanje stanja razvijenosti sektora malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini 80
3.1.1.1. Ukupan broj malih i srednjih poduzeća....81
3.1.1.2. Zaposlenost....86
3.1.1.3. Vlasnička struktura....88
3.1.1.4. Prihodi 90

3.2. Utvrđivanja stanja i razvijenosti gospodarstva 92
3.2.1. Razvijenost gospodarstva Bosne i Hercegovine 92
3.2.1.1. Bruto domaći proizvod 94
3.2.1.2. Izvoz roba i usluga 96
3.2.1.3. Uvoz roba i usluga 97
3.2.1.4. Deficit tekućeg računa 97
3.2.1.5. Vanjski dug 98
3.2.1.6. Devizne rezerve 99
3.2.1.7. Stopa nezaposlenosti 101
3.2.1.8. Sektori i djelatnosti 101
3.2.1.9. Izdaci državnog sektora za istraživanje i razvoj 103
3.3. Utvrđivanje utjecaja malih i srednjih poduzeća na razvijenost gospodarstva 104
4. Zaključak 120
LITERATURA 123
POPIS SLIKA, TABELA I GRAFIKONA 127

UVOD

1.1. Predmet istraživanja

Mala i srednja poduzeća nastaju kao rezultat pojedinačne poslovne inicijative koja je, pretočena u djelo, glavni nositelj razvoja svakog modernog gospodarstva. Poslovno okruženje u modernim gospodarstvima razvija se u skladu s potrebama malog i srednjeg poduzetništva. Pri donošenju mjera gospodarske politike razmatra se kako će te mjere utjecati na male i srednje poduzetnike. Promjene u okruženju znatno više pogađaju mala i srednja poduzeća od velikih poduzeća. Uloga države Bosne i Hercegovine je izgraditi stabilno okruženje u kojem poduzetnik može pouzdano planirati i ostvarivati svoje ciljeve. Osnovni problem malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini je izgraditi nepostojanje neophodnog pravnog i institucionalnog okvira na razini zemlje, odnosno na državnoj razini.

Zemlje u tranziciji su suočene s nizom problema i ograničenja, a među te zemlje se ubraja i Bosna i Hercegovina. U tim zemljama glavni problem malih i srednjih poduzeća je nedostatak kapitala. Razvoj se mora temeljiti na tržištu, što nije slučaj s tranzicijskim zemljama gdje su česte tržišne promjene i ima za posljedicu visoke neizvjesnosti, ekonomske fluktuacije i nedostatak kolaterala. Vlade ne bi trebale biti uključene u direktnu proizvodnju, što je slučaj kod zemalja u tranziciji. Vlade bi trebale osigurati makrostabilnost kroz ulaganje u infrastrukturu malih i srednjih poduzeća, poticanje izvoza, pomoć malim i srednjim poduzećima pri pristupu izvorima financiranja, uvezivanje malih i srednjih poduzeća s financijskim sektorom i postojanje pouzdanih tržišnih informacija.

Stabilnost cijena i relativno niska stopa inflacije je makroekonomski rezultat u Bosni i Hercegovini. Makroekonomsko okruženje Bosne i Hercegovine pruža poticaje za stabilan monetarni okvir, iz čega proistječe pozitivan poticaj za razvoj konkurentnosti malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini. Njegova je osnovna značajka i nametnuti valutni tečaj (Currency Bord), praćen čvrstim proračunskim ograničenjima koja potiču stabilnost i ograničavaju ekonomski rast. Monetarna stabilnost djeluje represivno na realni sektor u kojem djeluju brojni izvori nestabilnosti, kao što su veliki obim dugovanja i potraživanja te veliki deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Makroekonomsko stabilno okruženje podrazumijeva i stimulira rast poduprt izvozom, jer onemogućava bilo kakav rast bez raspoloživog realnog dohotka. U uvjetima niske kreditne sposobnosti države kao što je Bosna i Hercegovina ni uvoz kapitala ne može

pokrenuti unutarnji rast. Za rast izvoza iz Bosne i Hercegovine potrebno je da poduzeća porade na kvaliteti i strukturi proizvoda i usluga, konkurentnost na regionalnoj razini, imidž zemlje i mnogi drugi.

Bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine je jedan od najnižih u regiji, a povećanjem udjela malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu po stanovniku doprinijet će se porastu i bruto domaćeg proizvoda zemlje. Bosna i Hercegovina ima određene specifične prednosti u odnosu na zemlje regije, dok s druge strane Bosna i Hercegovina treba poraditi na smanjivanju poreza i javnih davanja, poboljšanju u višoj efikasnosti u kreiranju proizvodnosti i na novom investiranju.

Budućnost malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, kao i budućnost gospodarstva Bosne i Hercegovine, ovisi o njihovoj sposobnosti i mogućnostima prilagodbe budućim velikim promjenama u procesu pridruživanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji.

1.2. Metodologija rada

Rad će se sastojati od dva dijela: teorijskog i empirijskog. Metode primijenjene na ta dva dijela donekle će se razlikovati.

Prvi dio rada je teorijskog obilježja te će koristiti opće metode kao što su: metoda analize, metoda sinteze, metoda indukcije, metoda dedukcije, metoda deskripcije, metoda komparacije. U prvom će se dijelu prvenstveno koristiti metode analize i sinteze, kao dvije temeljne (najstarije) znanstvene metode. Znanstveni rad nije moguće provesti bez analize, odnosno svi podaci prikupljeni istraživanjem moraju se analizirati, te se na osnovi toga izvlače zaključci u odnosu na hipoteze formulirane u početnoj fazi istraživanja.

Za obradu primarnih podataka koristit će se statističke metode obrade podataka. U pogledu te metode, potrebno je naglasiti da će biti primijenjena inferencijalna statistika koja se temelji na uzorku izabranih jedinica cjelovitog statističkog skupa, pomoću kojeg će se uz primjenu odgovarajućih metoda i tehnika, donositi zaključci o čitavom statističkom skupu.

Primjena tih metoda treba omogućiti misaoni i logički postupak obrade znanstvene teorije o predmetu istraživanja, kako bi se omogućilo sveobuhvatno sagledavanje problematike i uočavanje zakonitosti.

Kako bi se otklonili nedostaci i praznine između međunarodnih standarda i realnosti u oblasti malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, treba napraviti procjenu

nedostataka i stimulirati budući razvoj malih i srednjih poduzeća kroz tržišno gospodarstvo.

U drugom dijelu empirijskog istraživanja na osnovu prikupljenih podataka na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine od svih nadležnih institucija, prikazat će se razvijenost malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini i razvoj gospodarstva Bosne i Hercegovine. Na kraju, uspoređivanjem statističkih podataka ovih dvaju sektora, bit će istaknuto kako razvijenost malih i srednjih poduzeća utječe na ukupni razvoj gospodarstva Bosne i Hercegovine.

Svrha spomenutih metoda je dolaženje do informacija i podataka koji će omogućiti zaključke i postizanje postavljenih ciljeva istraživanja.

1.3. Ciljevi rada i radne hipoteze

Osnovni ciljevi ovog istraživanja su:

1. Utvrđivanje stanja razvijenosti sektora malih i srednjih poduzeća,
2. Utvrđivanja stanja i razvijenosti gospodarstva,
3. Utvrđivanje utjecaja malih i srednjih poduzeća na razvijenost gospodarstva .

Iz ovih ciljeva se izvode i pragmatični ciljevi i to:

Za utvrđivanje stanja razvijenosti sektora malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini sljedeći ciljevi:

1. ukupan broj malih i srednjih poduzeća,
2. zaposlenost,
3. vlasnička struktura,
4. prihodi.

Za utvrđivanja stanja i razvijenost gospodarstva u Bosni i Hercegovini sljedeći ciljevi:

1. bruto društveni proizvod,
2. izvoz roba i usluga,
3. uvoz roba i usluga,
4. deficit tekućeg računa,
5. vanjski dug,
6. devizne rezerve,
7. stopa nezaposlenosti,
8. sektori i djelatnosti,
9. izdaci državnog sektora za istraživanje i razvoj.

Za utvrđivanje utjecaja malih i srednjih poduzeća na razvijenost gospodarstva Bosne i Hercegovine sljedeći ciljevi:

1. udio malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu,
2. udio malih i srednjih poduzeća po sektorima i djelatnostima,
3. udio malih i srednjih poduzeća u izvozu,
4. udio malih i srednjih poduzeća u zaposlenosti.

Sukladno predmetu istraživanja i postavljenim ciljevima, definirana je hipoteza „ mala i srednja poduzeća pozitivno utječu na razvoj gospodarstva“.

Očekivani rezultati ovog rada, kao i empirijski podaci dobiveni planiranim istraživanjem, bit će svakako od koristi svima onima koji se bave malim i srednjim poduzećima, vlasnicima i zaposlenima, nositeljima poslova na svim razinama vlasti te različitim institucijama i udruženjima. Također će znanstveno istraživanje biti od koristi studentima i budućim istraživačima.

1.4. Struktura rada

Rad se sastoji od četiri poglavlja.

Prvo poglavlje: Uvod koji daje sažeti problem istraživanja, svrhu, ciljeve i polazne teze istraživanja, cilj rada, korištene metode istraživanja i kratki opis strukture rada.

Drugo poglavlje: Mala i srednja poduzeća i gospodarstvo, teoretski opisuju mala i srednja poduzeća kao i općenito definiranje gospodarstva i razvoja.

Treće poglavlje: Utjecaj malih i srednjih poduzeća na razvoj gospodarstva. Ovim poglavljem utvrđuje se razvijenost malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, i razvijenost gospodarstva Bosne i Hercegovine te kako mala i srednja poduzeća utječu na razvijenost gospodarstva.

Četvrto poglavlje: Zaključak.

U nastavku je prikazan spisak korištene literature i izvora, popis slika, tabela i grafikona, kao i kratki rječnik prijevoda manje poznatih izraza korištenih u ovom radu.

2. Mala i srednja poduzeća i gospodarstvo

2.1. Pojam i definicija malih i srednjih poduzeća

Pojmovno određenje malih i srednjih poduzeća se odnosi na kvantitativne veličine. Veličina poduzeća je mjera efektivnih ili potencijalnih gospodarskih djelatnosti koje poduzeće ostvaruje. Postoje dva načina tumačenja definiranja malih i srednjih poduzeća. Prvo se odnosi na ekonomiste koji negiraju sve gospodarske subjekte koji nisu u privatnom vlasništvu, dok drugi definiraju da je to financijski organizam koji se osniva zbog proizvodnje dobara i usluga za tržište. Suvremeni teoretičari smatraju da je djelovanje poduzeća samo moguće u dinamičnom gospodarstvu. Poduzeće je temeljni oblik organizacije gospodarskog života, karakterizira ga tržišno usmjerena proizvodnja, neizbježni rizik i politika gospodarenja. Većina poduzeća kao mjeru definiranja poduzeća uzima ukupni prihod, broj zaposlenih i dionički kapital.

Prvi poznati zapisi o malom poduzeću pojavili su se prije 4.000 godina, opisujući kako su bankari pozajmljivali novce uz kamatu. Malo poduzeće cvjetalo je u gotovo svim starim kulturama. Arapi, Babilonci, Egipćani, Židovi, Grci, Feničani i Rimljani bili su u tome izuzetni. Mala poduzeća donijela su takve stvari kao što su babilonska astronomija, grčka filozofija, židovski kalendar i rimsko pravo. Tijekom srednjeg vijeka rimska katolička crkva držala je male poduzetnike na niskim granama, dok je 1980- ih malo i srednje poduzeće počelo uživati više uvažavanja i ugleda no ikad prije, zahvaljujući sposobnosti da stvori nove proizvode i nova radna mjesta.

Pojam malih i srednjih poduzeća se mijenjao stalno pod utjecajem razvoja svijeta, a samim tim i njihova temeljna obilježja. U samom početku su se identificirali s poduzetnikom, kasnije postaje sinonim poduzetničke aktivnosti.

Poduzeće je postalo predmet istraživanja različitih znanstvenih disciplina, tako postoji niz teorija kao npr: [1]

1) ekonomska jedinica koja posluje na tržištu radi ostvarenja ekonomskog cilja koji se mjeri uspješnošću poslovanja (ekonomska teorija),

2) zajednica ljudi koji djeluju radi ostvarivanja nekoga cilja (sociološka teorija),

3) poslovni sustav koji je istodobno i organizacijski sustav, nastao kao rezultat ekonomskih aktivnosti (organizacijska teorija) i

[1] Buble, M., i Klepić, Z. : Menadžment malih poduzeća osnove poduzetništva, Ekonomski fakultet, Mostar, 2007., str. 23.

4) pravna osoba kojom poduzeće, snagom objektivnog prava, stječe poslovni subjektivitet (pravna teorija).

Polazeći od ovih teorija postavlja se pitanje što su mala i srednja poduzeća, kako ih definirati s obzirom da i različite zemlje različito definiraju mala i srednja poduzeća.[2]

Jedno od središnjih pitanja malog i srednjeg poduzeća je proces njegova formiranja i opstanka. Istraživanja su pokazala da malo pa tako i srednje poduzeće slijedi obrazac rođenja, rasta, stabilizacije i smrti, na kojoj je osnovi formiran koncept životnoga ciklusa novoga pothvata (new venture life cycle). Ovaj je koncept formiran na bihevioralnom pristupu koji polazi od životnog ciklusa ljudskog bića, pa taj koncept prenosi na sve ostale prirodne i umjetne sustave. U tom smislu se smatra da poduzeće poput ljudi polazi kroz određene faze. Od rađanja i stjecanja iskustva, preko odrastanja i zrelosti, pa do starosti i smrti. Obično se razlikuje pet ovih faza, kako je to prikazano na slici1.

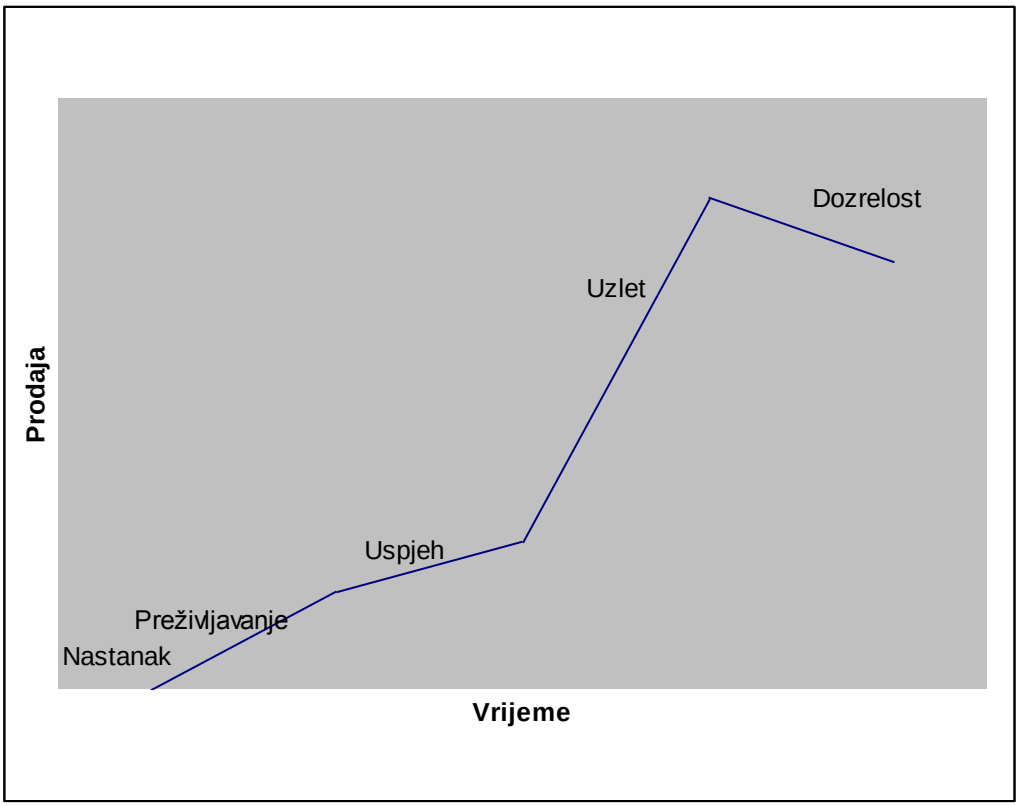

Slika 1. Životni ciklus novoga proizvoda

Izvor: Prema Black, J. S., Porter, W.L.: Management- Meeting New CHallenges, Prentice Hall, New Jersey, 2000., str. 152..

[2] Malo i srednje poduzeće skraćenica MSP u engleskom se jeziku upotrebljava termin Small and Medium Enterprises

(1) Nastanak

Prije nego što organizacija tj. poduzeće krene u svoje djelovanje, treba se javiti ideja jednog ili male grupe osnivača. Gdje se ideje, želje i snovi uobličuju u viziju nove organizacije, čiji je temeljni cilj započeti s poslovanjem. Mali broj se uopće usuđuje i ima sposobnost osnovati novo poduzeće. Međutim, uspješnost tog početka ovisi o određenim uvjetima, kao što su:[3]

1. *Resursi* raspoloživi u procesu kreacije novog poduzeća, kao što su kapital, vrijeme, sirovine i drugo.

2. *Prostor* za smještaj raspoloživih resursa, kao što su skladišta, uredi i drugo, bilo vlastiti, bilo zakupljeni.

3. *Namjera,* odnosno odluka da se započne ili nastavi biznis.

4. *Razmjena,* trgovanje s kupcima - drugim riječima pravljenje biznisa".

Ako se izostavi bilo koji od gore navedenih elemenata, postoji mogućnost da izostane uspješan početak poslovanja poduzeća.

(2)Preživljavanje

Preživljavanje (održanje) je faza u kojoj poduzeće, zbog nedostatka veličine, rezervi i iskustva, nailazi na probleme. Postoji kritično vrijeme u kojem poduzeće nastoji preživjeti, kako bi dugoročno njegov opstanak bio siguran. Mnogi su problemi i ograničenja s kojim se poduzeće susreće, teško da u ovoj fazi osigura kvalitetan rast, njegov se napor koncentrira upravo na tome da preživi i opstane. Osnivač poduzeća na sebe preuzima niz obveza bez garancije za uspjeh.

[3] Black, J.S., Porter, W.L.: Management-Meeting New Challenges, Prentice Hall, New Jersey, 2000., str. 152.

(3) **Uspjeh**

Za poduzeće koje se pozicionira i ustali na tržištu, može se reći da je uspjelo. Ono to postiže na jedan od tri načina - konzistentnim performansama, kontinuiranim rastom ili pak stabilizacijom na nekoj razini poslovanja. Rezultati svega toga su vidljivi kroz adekvatnu razinu profita, koji omogućava dodatno ulaganje u poboljšanje performansi, iz čega proizlazi daljnje povećanje profita. U ovoj fazi napredak je vidljiv na svim segmentima, kao npr.: zaposlenici počinju dobivati obuku, radne procedure se standardiziraju, a prodaja počinje rasti. Uspjeh faza ne traje dugo i vlasnici poduzeća moraju biti spremni za brzi rast.

(4) Uzlet

Faza brzog rasta izgleda kao sretno razdoblje, ali to uvijek nije tako. Organizacija doživljava veliku ekspanziju i rast. To donosi niz novih izazova koji svi izgledaju jako primamljivo. Poduzeće se počinje širiti u mnogo pravaca, novi poslovi se ugovaraju bez ikakvih analiza, zadaci se ne dodjeljuju prema znanju i iskustvu. U fazi vođenja uzleta treba jačati poslovno planiranje kako bi se na vrijeme sagledali potencijalni problemi i predvidjela adekvatna rješenja.

(5) Dozrelost resursa

Dozrelost resursa je faza u kojoj malo poduzeće sve više sliči velikom poduzeću, gdje upravljanje poduzećem postaje najkritičnije. Naime, tada nastaje potreba da vlasnik malog poduzeća predaje profesionalnom menadžeru vođenje poduzeća u skladu s izazovima. Samo oni mogu unijeti nove ideje, kreativnost i inovacije od kojih ovisi sudbina poduzeća, inače je poduzeće osuđeno na propast.

2.1.1. Definiranje malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena, zajednička definicija malih i srednjih poduzeća na razini države. Na nižim razinama vlasti, entiteti, Brčko distrikt, županije i općine, primjenjuju se odredbe o malim i srednjim poduzećima koje se razlikuju od jedne do druge administrativne jedinice. Kategorizacija poduzeća je definirana u FBiH Zakonom o poticanju razvoja malog gospodarstva. U drugom BH entitetu, Republici Srpskoj, je donesen Zakon o poticanju malih i srednjih poduzeća.

Nadležnost državne institucije u oblasti malih i srednjih poduzeća regulirana je Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, a definira nadležnosti Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. U skladu s nadležnostima Ministarstva, postoji Odjel za promociju i razvoj poduzetništva.

Na razini Federacije Bosne i Hercegovine, problemi razvoja malih i srednjih poduzeća su u nadležnosti Ministarstva razvoja poduzetništva i obrta.

Djelokrug rada obuhvaća poslove utvrđene zakonima koji se odnose na nadležnosti Federacije BiH u oblastima:

- poticanja razvoja, poduzetništva i obrta;
- davanja potpore za primjenu inovacija i uvođenje suvremenih tehnologija u oblasti poduzetništva i obrta;
- povećanja udjela poduzetništva i obrta u ukupnom gospodarstvu;
- organiziranja institucija za poduzetništvo i stvaranje poduzetničke infrastrukture;
- osposobljavanja poduzetnika i obrtnika kroz redovno i dopunsko obrazovanje i drugih poslova utvrđenih zakonom.

U Republici Srpskoj, u okviru Ministarstva gospodarstva, energetike i razvoja, za mala i srednja poduzeća i proizvodno zanatstvo, sa sljedećim djelokrugom rada:

- zanatstvo i razvoj privatnog poduzetništva;
- izrada srednjoročnih i dugoročnih planova razvoja;
- izrada strategija razvoja malih i srednjih poduzeća;
- izrada strategija razvoja zanatsko-poduzetničke djelatnosti.

Na nižim razinama administracije, u županijama i općinama, postoje ministarstva, odjeli ili nadležne osobe i tijela u čiji djelokrug odgovornosti spada unapređenje poduzetništva, malih i srednjih poduzeća i zanatstva.

2.1.2. Pojam malog i srednjeg poduzeća u Federaciji Bosne i Hercegovine

Pojam malog gospodarstva u Federaciji Bosne i Hercegovine određen je Federalnim Zakonom o poticanju razvoja malog gospodarstva donesenim u 2006. godini,[4] prema kojemu malo gospodarstvo čine subjekti maloga gospodarstva, fizičke i pravne osobe koje trajno obavljaju zakonom dopuštene djelatnosti radi ostvarivanja dohotka odnosno dobiti, uključujući samoupošljavanje i obiteljske poslove povezane s obrtom i drugim djelatnostima, registrirane kod nadležnog tijela, bez obzira na oblik organiziranja, i koje:

- su samostalne u poslovanju,
- upošljavaju godišnje manje od 250 osoba i
- ostvaruju godišnji promet do 40 milijuna KM i/ili čija godišnja bilanca stanja ne prelazi 30 milijuna KM.

Prema veličini, u smislu Zakona o poticanju razvoja malog gospodarstva, razlikuju se mikro, mali i srednji subjekti maloga gospodarstva pri čemu:[5]

- Mikro subjekti maloga gospodarstva fizičke i pravne osobe koje upošljavaju prosječno godišnje manje od 10 osoba i čiji godišnji promet i/ili godišnja bilanca stanja ne prelazi 400.000 KM,
- Mali subjekti maloga gospodarstva fizičke i pravne osobe koje upošljavaju prosječno godišnje manje od 50 osoba i čiji godišnji promet i/ili godišnja bilanca stanja ne prelazi četiri milijuna KM i
- Srednji subjekti maloga gospodarstva fizičke i pravne osobe koje upošljavaju prosječno godišnje manje od 250 osoba, čiji godišnji promet ne prelazi 40 milijuna KM i/ili čija godišnja bilanca stanja ne prelazi 30 milijuna KM.

[4] Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva, Službene novine Federacije BiH, br. 19/06 i 25/09.
[5] Ibid., Članak 14.

Tabela 1. Podjela poduzeća u FBiH

Kriteriji	Mikro	Mala	Srednja
Bilanca stanja u KM	do 400.000	4.000.000	30.000.000
Ukupan prihod u KM	do 400.000	4.000.000	40.000.000
Prosjek zaposlenih	do 10	do 50	do 250

Izvor: Službene novine Federacije BiH br. 19 od 19. travnja 2006.

Razvrstavanje pravnih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine prema Zakonu o Računovodstvu.

Tabela 2. Razvrstavanje pravnih osoba prema Zakonu o računovodstvu

Kategorija	Prosječan broj zaposlenih u toku poslovne godine	Visina prihoda	Vrijednost imovine
Male pravne osobe*	< 50	< 2 milijun KM	< 1 milijun KM
Srednje pravne osobe	Od 50 do 250	Od 2 do 8 milijun KM	Od 1 do 4 milijun
Velike pravne osobe	Su one koje prelaze gornje vrijednosti iz najmanje dva propisana uvjeta. Također, velike pravne osobe u smislu Zakona o računovodstvu i reviziji F BiH su: banke, mikrokreditne organizacije, štedno-kreditne zadruge, društva za osiguranje, leasing društva, društva za upravljanje investicijskim fondovima, društva za upravljanje obveznim dobrovoljnim mirovinskim fondovima, brokersko-dilerska društva i druge financijske organizacije.		

* Male pravne osobe moraju ispunjavati najmanje dva od tri propisana uvjeta

** Srednje pravne osobe moraju ispunjavati najmanje dva od tri propisana uvjeta

Izvor: Službene novine Federacije BiH, broj: 83/09 od 30. prosinca 2009. godine.

2.1.3. Pojam malog i srednjeg poduzeća u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko

U Republici Srpskoj pod pojmom mala i srednja poduzeća spadaju:[6]

- zapošljavaju godišnje do 250 radnika,
- su samostalna u obavljanju gospodarske aktivnosti,
- ostvaruju ukupni godišnji prihod od prodaje do 20 milijuna KM, ili imaju aktivu u vrijednosti 10 milijuna KM.

Službenu kategorizaciju poduzeća u RS možemo prikazati u tabeli

Tabela 3. Podjela poduzeća u RS

Kategorija	Broj zaposlenih	Ukupan prihodu u KM	Aktiva u KM
Malo	do 50	4.000.000	2.000.000
Srednje	do 250	20.000.000	10.000.000
Veliko	preko 250	preko 20.000.000	preko 10.000.000

Izvor: Službeni glasnik Republike Srpske br. 64 od 14. listopada 2002.

U Distriktu Brčko poduzeća i poduzetnici razvrstavaju se na mala, srednja ili velika, prema sljedećem kriteriju:[7]

- broj zaposlenih,
- prihod i
- prosječna razina imovine prema godišnjem knjigovodstvenom obračunu za posljednju poslovnu godinu.

Malo poduzeće je ono koje zadovoljava najmanje dva od sljedećih kriterija:

1. broj zaposlenih nije veći od 50,
2. godišnji prihod niži od 2.800.000 KM i
3. prosječna vrijednost imovine na početku i na koncu poslovne godine nije veća od 1.400.000 KM.

[6] Zakon koji je Narodna Skupština RS usvojila na sjednici održanoj 13. studenog 2002.
[7] Zakon o poduzećima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine usvojen 29. studenog 2011.

Srednje poduzeće je ono koje se ne može svrstati u mala i koje zadovoljava najmanje dva od sljedećih kriterija:

1. broj zaposlenih nije veći od 250,
2. godišnji prihod niži od 11.000.000 KM i
3. prosječna vrijednost imovine na početku i na koncu poslovne godine nije veća od 5.500.000 KM.

Veliko poduzeće označava poduzeće koje prelazi najmanje dva kriterija iz prethodnog stavka, a u svim slučajevima je to banka i osiguravajuće društvo.

Podjela poduzeća u Bosni i Hercegovini je različita, tako se u Federaciji Bosne i Hercegovine vrši na mikro, mala, srednja i velika, dok je u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko na mala, srednja i velika. Kriteriji za podjelu su broj zaposlenih, ukupan prihod, aktiva i bilanca stanja. Međutim, uvjeti unutar kriterija su različito postavljeni. Usporedba razvijenosti mikro, malih i srednjih poduzeća između entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Distrikta Brčko su moguće, kao i prikaz stanja razvijenosti na razini Bosne i Hercegovine. Stanje razvijenosti malih i srednjih poduzeća po entitetima i Distriktu Brčko je odraz razvijenosti mikro poduzeća za Federaciju Bosne i Hercegovine, malih i srednjih poduzeća za Republiku Srpsku, Distrikt Brčko i FBiH.

2.1.4. Pojam malog poduzeća u svijetu

Neke zemlje u definiranju malog poduzeća uzimaju jedan kriterij (npr. broj zaposlenih, drugi malo poduzeće definiraju korištenjem više kriterija). Međutim, u praksi mnogih zemalja najčešći kriterij za definiranje malog poduzeća je broj zaposlenih. Prema tome kriteriju najveći broj zemalja definira malo poduzeće kao ona koja zapošljavaju do 100 radnika. Za definiranje, ocjenjivanje i analiziranje malih poduzeća potrebno je poznavati kako mjerila (kriterije) za njihovo definiranje, tako i obilježja po kojima se takva poduzeća razlikuju od srednjih i velikih poduzeća. U literaturi se nailazi na mnoštvo kriterija koji se koriste za klasifikaciju veličine poduzeća. S obzirom na njihovu brojnost, mnogi su ih autori pokušali grupirati prema tome mjere li veličinu poduzeća brojem ili je izražavaju opisno.

Mjerila za veličinu poduzeća mogu biti jednodimenzionalna i višedimenzionalna. Mjerenje jedne dimenzije poduzeća, primjerice, pomoću broja zaposlenika ili obujma prodaje vrlo je precizno, ali često ne dopušta uvid u bit jednog poduzeća. Višedimenzionalne mjere poboljšavaju uvid u bit poduzeća, ali s druge strane, povećavaju i zahtjeve za mjerenje.

Iako ekonomska teorija navodi različite kriterije za definiranje ili klasificiranje veličine poduzeća, u praksi je stanje sasvim drugačije. Prema jednoj američkoj definiciji mala i srednja poduzeća su ona koja zadovoljavaju dva od četiri sljedeća kriterija: da su nezavisno vlasništvo, da djeluju samostalno, da nisu dominirajuća na tržištu u kojem djeluju i da su manjih dimenzija u odnosu na većinu poduzeća u sektoru u kojem djeluju.

Znači, glede definiranja ili klasificiranja veličine malog poduzeća na teorijskoj razini imamo veliku zbrku, jer ne postoji jedinstvena definicija, niti su usvojeni jedinstveni kriteriji za teorijsko i praktično ujednačavanje pojma malog, srednjeg i velikog poduzeća, koji bi metodologijski, statističko - klasifikacijski ili pravno - organizacijski, obvezivali pojedine, odnosno većinu zemalja suvremenog svijeta.

Uobičajena mjerila su: ukupna imovina, dionički kapital, godišnji prihodi od prodaje i broj zaposlenih.

Tabela 4. Definicija malih poduzeća za odabrane grane prema SBA u SAD-u

Proizvođači	**Zaposlenost manja od**
Prerada nafte	1.500 osoba
Elektronička računala	1.000 osoba
Makaroni i špageti	500 osoba
Veletrgovci	**Zaposleno manje od**
Sportska dobra	500 osoba
Namještaj	500 osoba
Boje i lakovi	500 osoba
Malotrgovci	**Prihod od prodaje manji od**
Prodavaonica mješovite robe	13,5 milijuna $ godišnje
Automobilske agencije	11,5 milijuna $ godišnje
Restauracije	10,0 milijuna $ godišnje
Usluge	**Prihod od prodaje manji od**
Usluge u vezi s računalom	12,5 milijuna $ godišnje
Računovodstvene usluge	4,0 milijuna $ godišnje
Popravak televizora	3,5 milijuna $ godišnje

Izvor: Sirpolis, N.C. : Menadžment maloga poduzeća: Vodič u poduzetništvo, četvrto izdanje, Mate, Zagreb 1995., str.9.

Na razini Europske unije (EU) još uvijek nema razrađenih kriterija za definiranje malih poduzeća. Tako među članicama postoje evidentne razlike pri definiranju malih poduzeća. EU uvodi pojam mikro poduzeća, a to su poduzeća koja imaju manje od 10 radnika. Kada poduzeće za dvije fiskalne godine u kontinuitetu, prilikom podnošenja konačnih bilanci, prođe ili padne ispod praga broja zaposlenih ili financijskog limita, posljedica je gubitak ili stjecanje statusa mikro, malog ili srednjeg poduzeća. Prema novijem izvoru granice definiranja malih poduzeća u EU su pomjerene. Takva novija Europska klasifikacija malih poduzeća prikazana je u tabeli 5.

Tabela 5. Definiranje malih poduzeća u EU

Kriterij	**Mikro poduzeća**	**Mala poduzeća**	**Srednja poduzeća**
Maksimalan broj zaposlenih	**<10**	**<50**	<250
Maksimalan godišnji promet u mil. €	**1**	**9**	50
Maksimalan zbroj bilance stanja u mil. €	**1,4**	**10**	43

Izvor: Prema Commission regulation (EC) No 70/2001.

Za sve njih vrijedi uvjet da suvlasnički udjel u kapitalu ili glasačkim pravima drugog subjekta ili drugih subjekata, koji sami nisu mali i srednji, ne smije prelaziti 25%. Postavljene granice veličine godišnjih prihoda i bilance stanja revidiraju se sukladno promjenama gospodarskih uvjeta u Europi, uobičajeno svake četiri godine.

Većina zemalja u tranziciji, tek posljednjih godina, pristupa izgradnji pretpostavki za razvoj malih i srednjih poduzeća. U prethodnih 40 godina osnovna orijentacija ekonomske politike tranzicijskih zemalja bila je industrijalizacija temeljena na razvoju velikih poduzeća. Masovna proizvodnja je predstavljala osnovnu konkurentsku prednost velikih poduzeća. U mnogim tranzicijskim gospodarstvima mala poduzeća bila su u potpunosti marginalizirana. Danas sve zemlje u tranziciji od malih i srednjih poduzeća očekuju sasvim novu ulogu. Samo definiranje malih i srednjih poduzeća u tranzicijskim zemljama je još uvijek na samom početku.

2.1.5. Europska povelja o malim i srednjim poduzećima i Zakon o malom biznisu

Europska povelja o malim poduzećima (European charter for small enterprises) je dokument koji je usvojilo Europsko vijeće u lipnju 2000. godine, koju su potpisale članice Europske unije i zemlje kandidatkinje. Bosna i Hercegovina je kao i ostale zemlje zapadnog Balkana, pristupila Europskoj povelji o malim i srednjim poduzećima u Solunu 2003. godine.

Europska povelja o malim i srednjim poduzećima je dokument čijim se potpisivanjem preuzimaju načela Europske unije u stvaranju povoljnog okruženja za razvoj malog i srednjeg poduzetništva.

Prema kriteriju razine razvijenosti poduzetništva, tranzicijske zemlje se klasificiraju u tri skupine:

1. Zemlje koje brzo napreduju (Slovačka, Mađarska, Poljska, Češka, Estonija i Slovenija),
2. Zemlje na srednjoj razini razvoja (Bugarska, Hrvatska, Latvija, Litva, Rumunjska),
3. Zemlje koje sporo napreduju (BiH, Albanija, Makedonija i većina ostalih).

Unatoč napretku koji je postignut u nekim zemljama, razvoj malih poduzeća još je u samim počecima. Zbog neujednačenosti definicije u nekim zemljama čak nepostojanja zakonske definicije, te nepostojanja ili nerazvijenosti sustava za prikupljanje podataka, onemogućena je detaljna analiza mjesta i značaja ovoga gospodarskog segmenta u razvoju tranzicijskih zemalja. Pozitivna iskustva EU u razvoju malih i srednjih poduzeća

trebaju koristiti i zemlje u tranziciji. Danas u EU postoji 20 milijuna poduzeća i 99% njih su mala i srednja poduzeća. Mala i srednja poduzeća su glavni izvor uspostavljanja i stvaranje bogatstva EU. U Povelji se akcent stavlja na nekoliko principa čije bi poštivanje vodilo uspostavljanju malih poduzeća koja bi kao dinamičan kapacitet donosila nova tržišna rješenja i povećavanje broja radnih mjesta, uspostavljanju jačeg socijalnog i regionalnog razvoja. Proces primjene Povelje pokazao se veoma efektivnim zbog promoviranja malih poduzeća u zemljama koje isti dokument primjenjuju.

Europska povelja za mala poduzeća je skup akcija i okvira koji omogućavaju ostvarivanje ciljeva koji se sustavno mjere u okviru jedne godine. Povelja obuhvaća niz metoda pomoću kojih se obavlja koordinacija raznih struktura ekonomije unutar cikličnog godišnjeg procesa. Ove metode koordinacije sadrže niz različitih instrumenata za mjerenje akcija na europskoj razini. Europska povelja za razvoj malih poduzeća obuhvaća deset oblasti ili dijelova, koje se uzimaju kao vodič na osnovu kojeg se sve performanse uspoređuju. Uz osnaženje duha inovativnosti i poduzetništva, koji će europskim poduzećima omogućiti stjecanje bolje pozicije u suočavanju s izazovima, Europska povelja preporuča sljedećih deset pravaca akcija: Europska povelja ima sljedeće oblasti:[8]

1. **Obrazovanje i obuka za poduzetništvo,**

Europa će njegovati poduzetnički duh, a opća znanja o poslovanju i poduzetništvu treba podučavati na svim školskim razinama. Posebni moduli o poslovanju poduzeća trebali bi postati sastavnim dijelom obrazovnih programa u srednjem i visokom školstvu. Posebno treba poticati poduzetništvo mladih te razvijati programe obuke za menadžere u malim poduzećima.

2. **Jeftinije i brže osnivanje poduzeća,**

Troškove osnivanja poduzeća treba učiniti što konkurentnijim u svjetskim razmjerima i poticati države s najkompliciranijim procedurama osnivanja na njihovo pojednostavljenje i ubrzanje, uključujući i povećanje mogućnosti elektronske registracije.

[8] http://www.poslovniforum.hr/about/europska_povelja.asp i http://eurlex.europa.eu/hr/index.htm

3. **Kvalitetnije zakonodavstvo i bolja regulacija,**

Nacionalne propise i propise Europske zajednice treba, tamo gdje je to moguće, pojednostavniti, i uvesti administrativne dokumente prilagođene korisnicima. Mala bi se poduzeća mogla izuzeti iz nekih regulacijskih obaveza.

4. **Unapređenje dostupnosti vještina,**

Nastojat će se postići da edukacijske institucije osiguraju adekvatnu ponudu vještina prilagođenih potrebama malog gospodarstva, kao i pružanja trajne obuke i konzultantskih usluga.

5. **Poboljšanje elektronskog pristupa,**

Javne vlasti treba potaknuti na povećanje elektronske komunikacije sa sektorom malog gospodarstva - poduzeća će moći dobivati savjete, ispunjavati formulare, porezne prijave ili pak dobivati informacije na brži i jeftiniji način.

6. **Bolje korištenje prednosti jedinstvenog tržišta,**

Malo gospodarstvo osjeća korist od reformi koje se provode u europskoj ekonomiji, stoga treba dovršiti proces stvaranja istinski jedinstvenog europskog tržišta prilagođenog malim poduzećima u područjima značajnim za njihov razvoj (kao npr. elektronskoj trgovini, telekomunikacijama, komunalnim djelatnostima, javnim nabavkama i sl.). Paralelno s navedenim akcijama, potrebno je strogo primjenjivati europske i nacionalne propise iz područja tržišnog natjecanja, a sve kako bi malo gospodarstvo imalo jednake mogućnosti za ulazak u nova tržišta, kao i za pravično tržišno natjecanje.

7. **Prilagođavanje poreznih sustava i financijska pitanja,**

Potrebno je prilagoditi porezne sustave kako bi se nagradila uspješnost, ohrabrilo osnivanje poduzeća, potaknula ekspanzija malog gospodarstva i generiranje nove zaposlenosti, te olakšalo nasljeđivanje malih poduzeća. Budući da su poduzetnicima, za ostvarenje njihovih ambicija, potrebna financijska sredstva, to je nužno poboljšati pristup malih poduzeća financijskim uslugama.

8. **Jačanje tehnoloških kapaciteta malih poduzeća,**

Nastojat će se ojačati postojeći programi za promicanje širenja tehnoloških znanja među malim poduzećima, kao i sposobnost malih poduzeća da pronađu, odaberu i usvoje nove tehnologije. Naročito će se podržati ono djelovanje na nacionalnoj i regionalnoj razini koje je usmjereno k razvoju grupa poduzeća (klastera) i mreža poduzeća.

9. **Razvoj uspješnih modela elektronskog poslovanja i vrhunske podrške malim poduzećima,**

Europska komisija i zemlje članice podržat će mala poduzeća u korištenju najbolje prakse (best practise) i usvajanju uspješnih poslovnih modela, koji će im omogućiti istinski napredak u novoj ekonomiji. Aktivnosti zemalja članica koordinirat će se u cilju stvaranja informacijskih i poslovnih sustava podrške, mreža i usluga koji će biti jednostavni i lako dostupni i relevantni za potrebe poslovanja.

10. **Učinkovitije zastupanje interesa malih poduzeća na razini Unije i nacionalnim razinama**

Zemlje članice se obvezuju da će zastupati interese malih poduzeća, uključivo i socijalni dijalog, koristeći otvorenu metodu koordinacije nacionalnih politika o poduzećima.

Na razini BiH ne postoji institucionalni okvir za podršku malih i srednjih poduzeća, a i na razini entiteta i Distrikta Brčko postojeće institucije ne zadovoljavaju potrebe i očekivanja razvoja malih poduzeća. Različite zakonske odredbe o malim poduzećima koče provedbu Povelje o malim poduzećima u njenom originalnom izdanju. Postojanje velikog broja ministarstava i nepostojanje krovnog Državnog zakona opstruira jednostavnu primjenu Povelje o malim poduzećima, zbog čega dolazi do stalne stagnacije u BiH ekonomiji i društvu. Razvoj sektora malih i srednjih poduzeća treba prilagoditi strukturu domaće ekonomije tržišnim ekonomijama zemalja članica EU.

U BiH postoje dva ishodišta problema za jednostavniju primjenu Povelje:

1. Postojanje dva entiteta, Distrikt Brčko, deset županija i veliki broj ministarstava,
2. Prevelik jaz između zemalja Europe i BiH u razvijenosti.

Europska komisija nije na samom početku razmatrala različitosti naše zemlje i drugih zemalja članica, a trebala je, i to je propust zbog kojeg BiH ,,ide nazad" u mjerenjima vezanim za provedbu Povelje. Određena forma Povelje je prva pretpostavka kako će teći provedba Povelje, zato je bilo osnovno da se izvrši segmentacija zemalja po sličnosti i prema tome producira dokument iz razloga što su ciljevi i zadaci iz Povelje zacrtani univerzalno za sve zemlje, pretpostavljaju određenu razinu razvoja i predispozicija za realizaciju novih.

Tabela 6. BiH indeksi politike malih i srednjih poduzeća prema dimenzijama Povelje u 2009. godini

Europska povelja	Zbirne ocjene za BiH
1. Poduzetničko obrazovanje i obuka	1,75
2. Jeftinije i brže uspostavljanje biznisa	2,25
3. Bolja legislativa i propisi	2
4. Dostupnost vještina	1,75
5. Unapređenje on-line pristupa	1,75
6. Izlazak na nova tržišta	2
7. a Oporezivanje	1,75
7. b Pristup financijskim sredstvima	4,25
8. Jačanje tehnoloških kapaciteta	2,75
9. Uspješni modeli e-biznisa	2,75
10. Razviti jače predstavljanja interesa MSP-a	2

Izvor: Izvještaj implementacije Europske povelje o malim poduzećima na Zapadnom Balkanu, SME Policy Indeks 2009., str. 207.

Primjena Europske povelje u Bosni i Hercegovini je ocijenjena po oblastima, prikaz se vidi u tabeli 6., te isti podaci prikazani i na Slici 2.

Oblast pristupa financijskim sredstvima ima najbolju ocjenu. Poduzetničko obrazovanje i obuka, dostupnost vještina, unapređenje on-line pristupa i oporezivanje dijele najlošije ocjene.

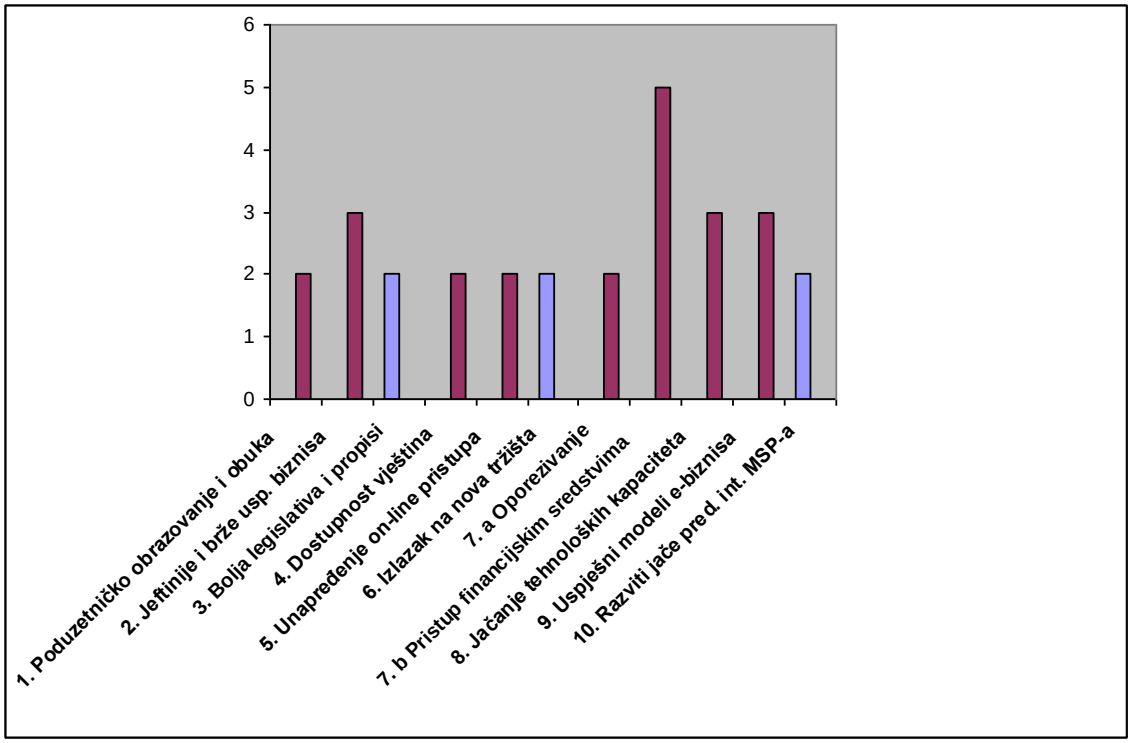

Slika 2. Grafikon BiH indeksi politike malih i srednjih poduzeća prema dimenzijama Povelje u 2009. godini

Izvor: Izvještaj implementacije Europske povelje o malim poduzećima na Zapadnom Balkanu, SME Policy Indeks 2009., str. 207.

Europska povelja za mala i srednja poduzeća je postala ključno političko sredstvo za opću promociju poduzetništva, koja osobito ističe tržišnu ulogu malih i srednjih poduzeća u razvoju konkurentnosti i povećanja uposlenosti.Iskustva razvijenih zemalja ukazuju na značajnu ulogu malih i srednjih poduzeća u ukupnom gospodarstvu. Standardni tranzicijski paket, kompletiran od Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, koji je primijenjen u skoro svim tranzicijskim zemljama gdje se svrstava Bosna i Hercegovina, inzistira, između ostalog, i na promjeni gospodarske strukture i određivanju novih nositelja gospodarskog razvoja, pod čime se podrazumijeva otklon od industrijske politike i forsiranja privatnih malih i srednjih poduzeća (MSP) kao nositelja gospodarskog razvoja.

Europsko vijeće u ožujku 2008. izrazilo je jaku potporu za inicijativu da se dalje jača održiv rast i konkurentnost MSP-a, po imenu „Zakon o malom biznisu“ (SBA) za Europu i traženo je njegovo brzo usvajanje. Simbolično ime „Zakon“ dano ovoj inicijativi ističe političku volju da se prepozna središnja uloga MSP-a u EU ekonomiji i da se po prvi put stavi na mjesto sveobuhvatni politički okvir za EU i njene zemlje članice kroz grupu od 10 načela, te da se rukovodi koncepcijom i implementacijom politika i na razini EU i zemalja članica. Stvoriti za MSP poboljšanje pravnog i administrativnog okruženja, bolje rečeno misliti na malo kroz načela: [9]

I. Stvaranje okruženja u kojem poduzetnici i obiteljski biznisi mogu uspijevati i poduzetništvo se nagrađuje;
II. Osigurati da iskreni poduzetnici koji su se suočili sa stečajem brzo dobiju drugu priliku;
III. Kreiranje pravila prema načelu „prvo misliti na malo“;
IV. Stvaranje javnih uprava koje odgovaraju potrebama MSP-a;
V. Prilagođavanje sredstava javne politike potrebama MSP-a: olakšavanje sudjelovanja MSP-a u javnoj nabavi i bolja uporaba mogućnosti državne potpore MSP;
VI. Olakšavanje pristupa MSP-a financijama i razvoj pravnog i poslovnog okruženja koje podupire pravovremena plaćanja u komercijalnim transakcijama;
VII. Pomoć MSP-u da više iskoriste prilike koje im nudi jedinstveno tržište;
VIII. Promoviranje unapređenja vještina u MSP-u i svim oblicima inovacije;
IX. Omogućavanje MSP-a da okolišne izazove preokrenu u prilike i
X. Poticanje i potpora MSP-u da iskoriste rast tržišta.

I. Stvaranje okruženja u kojem poduzetnici i obiteljski biznisi mogu uspijevati i poduzetništvo se nagrađuje,

EU i zemlje članice moraju brinuti za budućnost poduzetnika, njegujući interese poduzetnika i prepoznavanje talenta osobito među mladima i ženama, kao i pojednostavljujući uvjete za poslovne transfere.

[9] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF

II. Osigurati da iskreni poduzetnici koji su se suočili sa stečajem brzo dobiju drugu priliku,

Prosječno vrijeme da se završi stečaj u EU varira između 4 i 9 godina. Omogućiti da oni koji ponovno započnu poduzetnički pothvat budu tretirani na istoj osnovi s onima koji su tek započeli i uključiti ih u potpore.

III. Kreiranje pravila prema načelu „prvo misliti na malo“,

Najteža prepreka koju su istakla MSP-a je usklađenost s administrativnim propisima. EU i zemlje članice bi trebale uzimati u obzir karakteristike MSP-a kada kreiraju zakon i pojednostavljuju postojeće regulatorno okružje.

IV. Stvaranje javnih uprava koje odgovaraju potrebama MSP-a,

Moderne i javne administracije pune razumijevanja mogu načiniti veliki doprinos uspjehu i rastu MSP-a, štedeći im vrijeme i novac i tako oslobađajući resurse za inovaciju i stvaranje radnih mjesta. E-vlada i one-stop-shopovi, posebno imaju potencijal da pomognu poboljšanju usluga i smanje troškove.

V. Prilagođavanje sredstava javne politike potrebama MSP-a: olakšavanje sudjelovanja MSP-a u javnoj nabavi i bolja uporaba mogućnosti državne potpore MSP,

Olakšati sudjelovanje MSP-a u procedurama javne nabavke. MSP se suočavaju s tržišnim neuspjesima tijekom životnog ciklusa. Stoga bi trebali bolje iskoristiti mogućnosti koje im nude pravila državne pomoći zajednice, kako bi se dala potpora početnicima i dala inicijativa MSP-u.

VI. Olakšavanje pristupa MSP-a financijama i razvoj pravnog i poslovnog okruženja koje podupire pravovremena plaćanja u komercijalnim transakcijama,

EU i zemlje članice bi trebale MSP-u olakšati pristup financijama, posebno poduzetničkom kapitalu, mikro kreditu, vezanim financijama, te razviti pravno i

poslovno okruženje koje podupire blagovremeno plaćanje u komercijalnim transakcijama.

VII. Pomoć MSP-u da više iskoriste prilike koje im nudi jedinstveno tržište

Poticati MSP da više iskoriste prilike koje nudi jedinstveno tržište, osobito kroz poboljšanje upravljanja i informiranja politike jedinstvenog tržišta, omogućavajući MSP interesima da se bolje predstave u razvoju standarda i olakšavanju pristupa MSP-a patentima i zaštitnim znacima.

VIII. Promoviranje unapređenja vještina u MSP-u i svim oblicima inovacije,

EU i zemlje članice bi trebale promovirati unapređivanje vještina u MSP-u i sve oblike inovacije. Trebali bi poticati investiranje u istraživanje u MSP i njihovo sudjelovanje u programima potpore istraživanja i razvoja, transnacionalnom istraživanju, klasterizaciji i aktivnom rukovođenju intelektualnim vlasništvom od strane MSP-a, npr. omogućavajući transakcije putem e-fakturiranja i e-vlade.

IX. Omogućavanje MSP-a da okolišne izazove preokrenu u prilike i

EU i zemlje članice bi trebale omogućiti MSP-u da pretvore okolišne izazove u prilike. Klimatska promjena, oskudnost opskrba energijom i održiv razvoj su ključni izazovi za MSP, koji moraju usvojiti održiviju proizvodnju i poslovne modele. Potražnja za ekološki prihvatljivim proizvodima i uslugama također otvara put novim poslovnim prilikama.

X. Poticanje i potpora MSP-u da iskoriste rast tržišta.

EU i zemlje članice bi trebale dati potporu i poticati MSP da imaju koristi od rasta tržišta izvan EU, posebice kroz tržišnu specifičnu potporu i aktivnosti poslovne obuke.

2.1.6. Modeli poduzetništva

Iako je poduzetništvo veoma staro ono nije jednako u cijelome svijetu, tako da se danas razlikuju tri socijalna modela poduzetništva - američki, europski i azijski.[10]

2.1.6.1. Američki model

Američki model poduzetništva ističe ekonomsku i socijalnu slobodu, pa se često naziva slobodnim poduzetništvom.

Pod ekonomskom slobodom prvenstveno se podrazumijevaju:

- sposobnost stvaranja, zaključivanja i izvršenja ugovora bez prethodnoga vladina odobrenja ili uključivanja,
- sposobnost stvaranja i samostalne uporabe profita i
- sposobnost ulaženja u ekonomske aktivnosti kao što su prodaja ili kupnja s minimumom vladine kontrole.

U ovome je modelu vladino uključivanje u poduzetnički proces minimalno i svodi se na njezine aktivnosti kao što su registracija poduzeća, inspekcija pridržavanja zdravstvenih standarda zaštite na radu, inspekcija pridržavanja zakona o zapošljavanju i drugo, te kroz inspekciju obračuna i uplate poreza. U usporedbi s drugim modelima, ovaj model pokazuje nizak stupanj uključenosti vlade u poduzetničke procese.

Pod socijalnim slobodama prvenstveno se podrazumijevaju:

- autonomija pojedinaca i poduzeća u pogledu posjedovanja i raspolaganja vlasništvom,
- sloboda izbora - pravo izbora zaposlenja, pravo izbora kupca, pravo izbora dobavljača, itd.,
- sloboda govora i tiska, sloboda okupljanja,
- pravo na dolično suđenje i postupanje u sudskome procesu i
- pravo na zaštitu od miješanja vlade u područje ekonomije, zakonodavstva i medija.

Prema tome, u ovome je modelu pojedinac slobodan voditi se svojim osobnim interesom bez vladina upliva.

[10] Black, J. S. , Porter, W. L., op. cit., 149-150.

Američki model pokušava zaštititi prava pojedinca, nastoji uravnotežiti moć pojedinaca i poduzeća i individualna prava (kao što je zaštita kupca) i poslovna prava (kao što je slobodno tržište).

2.1.6.2. Europski model

Europski model poduzetništva postavlja socijalne slobode ispred ekonomskih, tako da u poduzetničkome procesu daje ljudima svekolika bitna prava u odnosu na poduzetnika. U slučaju kada dođe do neslaganja između vlade i poduzetnika o tome što treba činiti, društveni ciljevi - ciljevi ljudi - dobivaju prednost.

Po ovome je modelu zadatak vlade kreirati okvirna pravila igre za poduzetništvo, te pomoću zakonodavstva osigurati ostvarenje socijalnih ciljeva ravnopravnosti i kvalitete života.

Po europskome modelu vlada osigurava detaljne instrukcije poduzećima o tome kako organizirati i tretirati zaposlenike, kako proizvoditi te kako i gdje se moraju prodavati. Privatno vlasništvo egzistira, ali legalna moć individua, kao potrošača ili zaposlenika, veća je od one koju ima poduzeće.

2.1.6.3. Azijski model

Azijski model poduzetništva postavlja ekonomske slobode ispred socijalnih sloboda, te povezuje trgovce i vlade kako bi ih izjednačili u društvenoj moći, dok pojedince ostavlja bez ikakve moći. Po ovome modelu poduzeće ima pravo baviti se poslovima bez miješanja vlade, ali može imati i izravnu potporu vlade. Zakonodavstvo, gdje ono postoji, služi za zaštitu lokalne industrije od uvoza.

Pojedinci po azijskome modelu imaju veća prava, nego po američkome i europskome modelu; veći dio socijalne i pravne potpore pojedincima dolazi od njihovih poduzeća nego što je to slučaj u američkome i europskome modelu.

Poznavanje navedenih modela od izuzetne je važnosti za poduzetnike, posebice one koji se žele uključiti u širu međunarodnu konkurenciju. Sličnosti i razlike ovih modela ogledaju se u sljedećem:

1. klasični europski i azijski modeli postavljaju vrlo specifične standarde proizvoda, ali to čine zbog različitih razloga - europski modeli to čine da zaštite potrošače, a azijski modeli da zaštite postojeću industriju.

2. američki, europski i azijski modeli štite prava radnika u poduzetničkim tvrtkama, ali to čine na različite načine. Amerikanci imaju brojne zakone i presedane koji dopuštaju pojedincima da se parniče, po europskim modelima vjerojatnije je posredovanje za radnika koji nije u pravu, dok po azijskom modelu radnik mora često pobijati samoga sebe.

Za poduzeće koje namjerava poslovati širom svijeta poznavanje različitih modela poduzetništva je esencijalno za uspješnu strategiju. Naime, poduzeće može imati superiornu tehnologiju u odnosu na svoju konkurenciju, ali da bi bilo uspješno, ono mora prilagoditi svoje poslovanje navedenim modelima.

2.1.7. Prednosti i slabosti malih i srednjih poduzeća

Mala i srednja poduzeća imaju svojih prednosti i slabosti:

Kao prednosti malih i srednjih poduzeća mogu se navesti sljedeće:

- Neovisnost i dostupnost pri pokretanju MSP-a. Što predstavlja tržište kao glavni pokretač svih koji se žele upustiti u samostalno djelovanje bez obzira na obrazovne, spolne ili neke druge predrasude, ideja je vodilja uspjeha i mogućnost ostvarenja kroz MSP.
- Prilagodljivost tržištu je snaga malih i srednjih poduzeća, lakše se nose s promjenama i novonastalim prilikama, bez većih unutarnjih šokova, mogu svoju djelatnost preorijentirati potrebama potrošača.
- Mala i srednja poduzeća imaju snažnije motivacijske čimbenike. Manji broj zaposlenih, ljudi koji su začetnici posla imaju veliki entuzijazam i volju za uspjehom prenose na svoje uposlenike, pozitivan duh i kreativna radna sredina.
- Mogućnost zapošljavanja i samozapošljavanja.
- Kooperativnost malih i srednjih poduzeća s velikim poduzećima. Snaga malih i srednjih poduzeća podrazumijeva i profitabilnost velikih poduzeća.
- Jedan od važnijih razloga osnivanja MSP-a je financijski uspjeh. Ostvarenje veće zarade kao poduzetnik u samostalnom poslu, nego kao zaposlenik u velikom poduzeću.
- Izazov i psihološka prednost u stvaranju uspjeha ili neuspjeha MSP-a na tržištu.
- Brzo prihvaćaju inovacije te su uglavnom i začetnici inovacija.

Možemo istaknuti slabosti malih i srednjih poduzeća:

- Dokazano je da mala i srednja poduzeća znatno brže propadaju. Razlog propadanja može biti objektivan i subjektivan, kao npr: nedostatak iskustva, dovoljna neistraženost tržišta, nedovoljno znanja, nemogućnost predviđanja financijskih tokova itd.
- Porast odgovornosti poduzetnika, jer u isto vrijeme obavlja više funkcija. Zatim, odsutnost brige za mala i srednja poduzeća od strane države. Nedovoljna informiranost malih i srednjih poduzeća, nedovoljan kapital kojeg prate neizvjesnost, rizik i fluktuacije na tržištu, MSP puno teže podnose sezonske ili druge oscilacije u prodaji.
- Ovisnost o konkurenciji na tržištu.

2.1.8. Oblici organiziranja malih i srednjih poduzeća

Od države do države postoji različito nazivlje za organizacijske oblike. Najčešći sljedeći pravni oblici organiziranja poduzeća:

1. inokosno poduzeće (individualno),
2. partnerstvo (ortaštvo),
3. korporacije (dionička društva).

1. Inokosno poduzeće je poduzeće koje ima samo jednoga vlasnika, te predstavlja najraširenij oblik organiziranja poduzeća u svijetu. Kroz cijeli vijek poduzeća najčešće ostane samo jedan zaposlenik, koji je ujedno i vlasnik. Međutim, pravi se pogreška kada se inokosno poduzeće poistovjećuje s malim poduzećem. Inokosno poduzeće može biti s jednim zaposlenim ili s velikim brojem zaposlenika i njegova vrijednost može biti 1.000 KM ili više milijuna KM. Vlasnik je neograničeno odgovoran za poduzeće.

2. Partnerstvo je prema zakonu koji je 1914. prihvatila Nacionalna komisija o ujednačenim zakonima država (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws) dobrovoljno udruživanje dviju ili više osoba u suvlasničko poduzetništvo zbog profita, te je navedena definicija prihvaćena u većini država.[11]

Prema poslovnome rječniku u Republici Hrvatskoj, partnerstvo ili ortaštvo označuje ugovorom zasnovan obvezno pravni odnos kojim se ugovorne stranke obvezuju udružiti

[11] Sirpolis, N.C.: Menedžment malog poduzeća , Mate, Zagreb, 1995.,str.199.

svoj trud (rad) i/ili svoju imovinu u cijelosti ili djelomice radi postizanja nekoga zajedničkog cilja. Ortaci mogu biti fizičke i pravne osobe koje se moraju dogovoriti o zajedničkom cilju ortaštva. Imovinu ortaštva čine ulozi ortaka (glavnica) te imovina stečena poslovanjem ortaštva.[12]

Partnerstvo započinje nekom vrstom ugovora koji može biti pisani, usmeni ili čak neizgovoreni ugovor, iako je preporuka da se sačini pisani ugovor, kako bi se izbjegli nesporazumi i izbjegli problemi zbog različitih tumačenja. Ugovorom bi trebalo definirati tko je i koliko novca uložio u partnerstvo, koliko kome pripada profita iz partnerstva te tko što radi i tko je kome odgovoran.

S obzirom na prava i obveze partnerstvo se može podijeliti na:

1) opće partnerstvo u kojemu, partneri za obveze poduzeća odgovaraju cjelokupnom svojom imovinom, (neograničena odgovornost),

2) ograničeno partnerstvo u kojemu osim partnera koji odgovaraju svojom cjelokupnom imovinom postoje i partneri čija je odgovornost ograničena samo na uloge koje su unijeli u partnerstvo.

U nekim su državama, osim navedenih oblika partnerstva, razvijeni i drugi oblici partnerstva, tako Siropolis[13] navodi obiteljsko partnerstvo koje omogućuje partnerima da podijele dohodak na članove svoje obitelji i tako izbjegnu veliki porez, te ulaganje u poslovanje s nekretninama (Real Estate Investment Trust-REIT).

3. Korporacije su pravne osobe i predstavljaju najsloženiji organizacijski oblik poduzeća u tržišnoj ekonomiji. Korporacije mogu biti u vlasništvu jedne osobe, a mogu biti u vlasništvu više tisuća ili milijuna osoba (dioničara). Kapital poduzeća podijeljen je na dionice, a suvlasnik poduzeća se postaje kupovinom dionica na tržištu. Vlasnici korporacije, tj. njezini dioničari imaju pravo ograničene odgovornosti, tj. za uspjeh poslovanja korporacije odgovaraju samo do visine uloženog kapitala dionice.

Korporacije dominiraju u svijetu biznisa, te iako samo mali dio od ukupnoga broja poduzeća otpada na korporacije, one ostvaruju 90 % svih prihoda u SAD-u.[14]

Veličina poduzeća ni prema broju zaposlenika, a ni prema veličini prometa ili bilanci, ne određuje koje poduzeće može biti korporacija, nego sva poduzeća koja ispunjavaju zakonom predviđene uvjete mogu izdavati dionice i registrirati se kao korporacija, kao npr. neka mala trgovina ili veliko poduzeće iz industrije nafte.

[12] Poslovni rječnik, Masmedia, 3. izdanje, Zagreb, 1995., str. 395., preuzeto iz Škrtić, M. : Poduzetništvo, Sinenergija, Zagreb 2006., str. 163.
[13] Sirpolis, N.C., op.cit., 202.
[14] Ibid., 202.

2.1.8.1. Obrt

Obrt je tradicionalna gospodarska djelatnost u Bosni i Hercegovini. U prošlosti je bitno utjecao na razvoj gospodarskog razvoja i od njega potječu gospodarska društva. Određena područja u zemlji su i danas prepoznatljiva po odrađenim tradicijskim obrtima.

Obrt[15] je samostalno i trajno obavljanje dopuštenih i registriranih gospodarskih djelatnosti u osnovnom, dopunskome ili dodatnom zanimanju, od fizičkih osoba sa svrhom postizanja dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu.

Obrt, sukladno Zakonu može biti:

- **domaća radinost** – njome se smatraju određeni obrti i srodne djelatnosti, djelatnosti izrade i dorade predmeta kod kojih prevladava ručni rad i usluge u kućanstvu. Domaća radinost obavlja se samostalno ili uz pomoć članova zajedničkog kućanstva. Obavljanje domaće radinosti upisuje se u Obrtni registar. Uvjete i popis djelatnosti koje se mogu obavljati kao domaća radinost propisuje Federalni ministar razvitka, poduzetništva i obrta na prijedlog županijskog ministarstva mjerodavnog za oblast obrtništva.,
- **sezonsko obavljanje djelatnosti** – obrti i srodne djelatnosti se mogu obavljati i sezonski, najdulje devet mjeseci unutar jedne kalendarske godine. U vrijeme trajanja sezonskog obavljanja djelatnosti osobe uspostavljaju svojstvo osiguranika, ako nemaju već zasnovan radni odnos. Sezonsko obavljanje obrta i srodne djelatnosti upisuje se u Obrtni registar. Popis obrta i srodnih djelatnosti koje se mogu obavljati sezonski i uvjete za njihovo obavljanje propisuje Federalni ministar razvitka, poduzetništva i obrta na prijedlog županijskog ministarstva mjerodavnog za oblast obrtništva.,
- **vezani i posebni obrti** – vezani obrti su obrti za čije se obavljanje traži odgovarajuća stručna sprema, posebni obrti su obrti koje obrtnik može obavljati samo ako ispunjava uvjete za vezane obrte i ima suglasnost za obavljanje posebnih obrta. Vezani obrt se može obavljati u stambenim prostorijama pod uvjetima i za djelatnosti koje će propisati Federalni ministar razvitka, poduzetništva i obrta na prijedlog županijskog ministarstva mjerodavnog za oblast obrtništva. Popis vezanih obrta po vrstama, stupanj i vrstu stručne spreme potrebne za njihovo obavljanje, te

[15] Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima, Službene novine Federacije BiH, br. 35/09 i 42/11.

popis posebnih obrta po vrstama, uvjete i način izdavanja suglasnosti za obavljanje posebnog obrta propisuje Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na prijedlog Federalnog ministra razvitka, poduzetništva i obrta. ,

- **srodne djelatnosti** – su djelatnosti za čije se obavljanje traži odgovarajuća stručna sprema, ovisno o vrsti djelatnosti, propisana posebnim zakonom.,
- **tradicijski i stari zanati** – su obrti za koje je potrebno posebno poznavanje zanatskih vještina i umijeća u obavljanju djelatnosti i koji se obavljaju pretežitim udjelom ručnog rada. Za obavljanje djelatnosti tradicijskih i starih zanata Vlada Federacije i županijske vlade mogu propisati olakšice, svatko iz svoje nadležnosti, koje će stimulirati očuvanje ovih djelatnosti i pojačati interes za njihovo obavljanje.

2.1.8.2. Gospodarsko društvo

Jedna od najčešće navođenih definicija trgovačkoga društva je ona američkoga predsjednika Vrhovnoga suda Johna Marshalla iz 1819. godine, koji je trgovačko društvo okarakterizirao kao „ umjetno biće, nevidljivo i koje postoji samo u mislima pravnika i zakona“. Drugim riječima, trgovačko je društvo umjetna tvorevina koju je zakon obdario pravima, moćima i obvezama koje imaju fizičke (naravne, prirodne) osobe: da kupuje, posjeduje i prodaje imovine, da tuži i bude tuženo, da proizvodi i prodaje proizvode kupcima, da sudjeluje u drugim pravnim postupcima. Trgovačko društvo ima, kako je vidljivo, prava i zakonsku moć ljudi. Prema Zakonu o gospodarskim društvima u FBiH, društvo je pravna osoba koja samostalno obavlja gospodarsku djelatnost radi stjecanja dobiti. Društvo mogu osnovati domaće i strane fizičke i pravne osobe, ako zakonom nije drugačije određeno. Društvo može biti organizirano u jednom od sljedećih oblika:[16]

1. društvo s ograničenom odgovornošću,
2. dioničko društvo,
3. društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću i
4. komanditno društvo.

Povezanim društvima smatraju se pravno samostalna društva koja su u međusobnim odnosima povodom kapitala i vođenja poslova.

[16]Zakon o gospodarskim društvima „ Službene novine Federacije BiH „, br 23/99, 45/00, 2/02, 6/02, 29/03, 68/05, 91/07, 84/08, 88/08, 7/09, 75/13.

Supsidijarno društvo je društvo u kojem drugo društvo ima većinu dionica ili udjela s pravom glasa.

1. Društvo s ograničenom odgovornošću

Društvo s ograničenom odgovornošću[17] je društvo čiji je osnovni kapital podijeljen na udjele. Udjeli osnivača društva s ograničenom odgovornošću mogu biti različiti, a svaki osnivač može steći samo jedan udio. Za obveze društva član društva odgovara svojim udjelom. Osnovni kapital društva s ograničenom odgovornošću s jednim ili više osnivača iznosi najmanje 2.000 (dvijetisuće) KM. Vrijednost pojedinačnog uloga ne može biti manja od 100 (stotinu) KM. Ulozi u stvarima i pravima moraju biti u cijelosti uneseni u društvo do dana podnošenja prijave za upis osnivanja društva u registar društva, tako da društvo može njima trajno i slobodno raspolagati.

Prednosti i slabosti društva s ograničenom odgovornošću su sljedeće :

Prednosti:

- ograničena odgovornost vlasnika koji je odgovoran samo do visine vlasničkoga udjela, tj. temeljnoga kapitala,
- kontinuitet u poslovanju, prijenos i nasljeđivanje vlasništva,
- stabilan oblik obavljanja poslovne djelatnosti i lakšeg pristupa izvorima financiranja,
- angažiranje profesionalnih menadžera i kvalificiranih radnika.

Slabosti:

- relativno visoki troškovi likvidacije, a pojedinima i osnivanja,
- naglašena reguliranost zakonima i propisima,
- javna dostupnost podataka i izvještavanje,
- ograničen interes osnivača zbog ograničenja u sudjelovanju u odlučivanju, upravljanju i vođenju, kao i zbog toga što uloženi kapital postaje imovina poduzeća,
- vođenje poslovnih knjiga mnogo složenije, skuplje i
- plaćanje poreznih i drugih obveza.

[17] Ibid., Članak 309.

2. Dioničko društvo

Dioničko društvo je društvo čiji je osnovni kapital podijeljen na dionice, a mogu ga osnovati jedan ili više osnivača koji su obvezno i dioničari dioničkoga društva. Osnivači i dioničari mogu biti fizičke i pravne osobe, a dioničko društvo ne odgovara za obveze dioničara. Dionička društva mogu biti otvorena i zatvorena. Otvorena dionička društva su društva čije se dionice emitiraju putem javne ponude i koja ispunjava jedan od sljedećih uvjeta:[18]

1. da se radi o bankama ili društvima za osiguranje, ili
2. da imaju osnovni kapital najmanje u iznosu od 4.000.000,00 KM i najmanje 40 dioničara.

Zatvoreno dioničko društvo postaje otvoreno kada ispuni jedan od ova dva gore navedena kriterija.

Prilikom osnivanja dioničkoga društva sve dionice mogu otkupiti osnivači (simultano osnivanje), a moguće je da osnivači otkupe ugovoreni broj dionica, a preostale dionice kupuju druge osobe na temelju javnog poziva za upis i uplatu (sukcesivno osnivanje) sukladno zakonu kojim se uređuje izdavanje i promet vrijednosnih papira.

Osnovni kapital dioničkoga društva iznosi najmanje 50.000 KM, a nominalna vrijednost dionice ne može biti manja od 10 KM.

Tijela dioničkoga društva su skupština, nadzorni odbor i uprava.

Prednosti i slabosti dioničkoga društva su sljedeće:[19]

Prednosti:

- ograničena odgovornost vlasnika koji odgovaraju samo do visine vlasničkoga udjela,
- kontinuitet,
- relativna lakoća transfera,
- predodžba relativne stabilnosti,
- lakši pristup izvorima financiranja i mogućnost prikupljanja kapitala izdavanjem dionica,
- angažiranje profesionalnih menadžera i kvalificiranih radnika,
- raspolaže većim kapitalom (većinom) i
- veće povjerenje vjerovnika jer su to uobičajeno društva s većim kapitalom te postoji i veća mogućnost naplate potraživanja.

[18] Ibid., Članak 107.
[19] Buble, M. i Klepić, Z. op.cit., 40.

Slabosti:

- sporost i složene procedure osnivanja,
- veći troškovi osnivanja i veći troškovi za početak poslovanja,
- visok osnovni kapital,
- složene procedure poslovanja i upravljanja,
- naglašena reguliranost,
- javna dostupnost podataka i informacija,
- ograničen interes osnivača jer kao manjinski dioničari mogu potpuno ovisiti o većinskome vlasniku, te biti gotovo isključeni iz donošenja odluka, a uloženi kapital postaje imovina poduzeća,
- vođenje poslovnih knjiga je složenije i
- porezni sustav.

3. Društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću

Društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću je društvo najmanje dvije osobe koje su neograničeno solidarno odgovorne za obveze društva, a mogu ga osnovati fizičke i pravne osobe potpisivanjem ugovora o osnivanju.

Ulozi članova u društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću su jednake vrijednosti, a mogu biti u novcu, stvarima, pravima i izvršenim uslugama. Vrijednost uloga utvrđuje se ugovorom o osnivanju, a ulozi članova postaju imovina društva.

Svaki član društva ima pravo i obvezu upravljati društvom, sukladno ugovoru, a ugovorom se sukladno zakonu može odrediti i da za određeno vrijeme društvom potpuno ili djelomično upravlja jedan ili više članova. Društvo s neograničenom solidarnom odgovornošću zastupa svaki član, ako ugovorom nije drugačije određeno.

Svaki član društva neograničeno solidarno odgovara trećim osobama za obveze društva, osim ako treća osoba prilikom sklapanja pravnoga posla s jednim od članova zna da taj član nije ovlašten zastupati društvo.

Osoba koja pristupi društvu s neograničenom solidarnom odgovornošću odgovara i za obveze društva nastale prije njegova pristupanja.

4. Komanditno društvo

Komanditno društvo je društvo u kojem jedan ili više članova za obveze društva odgovara neograničeno solidarno cjelokupnom svojom imovinom (komplementari), a jedan ili više članova odgovara za obveze društva samo do iznosa njihovih uloga upisanih u registar (komanditori). Komanditno društvo mogu osnovati dvije ili više fizičkih ili pravnih osoba, a osniva se ugovorom.

Poslovima komanditnog društva upravljaju komplementari, a komanditori imaju pravo uvida u poslovne knjige, isprave društva i godišnje financijsko izvješće. Komanditno društvo zastupa svaki komplementar, ako nije drugačije određeno ugovorom.

2.1.8.3. Zadruga

Zadruga[20] je dobrovoljna organizacija zadrugara u kojoj svaki član sudjeluje neposredno i ravnopravno, i u kojoj zajedničkim poslovanjem, po načelu uzajamne pomoći, promiče i štiti svoj ekonomski i drugi interes i stječe dobit sukladno zakonu i statutu zadruge.

Zadruga može obavljati jednu ili više djelatnosti za koje je registrirana i za koje ispunjava uvjete.

Zadrugu mogu utemeljiti najmanje tri poslovno sposobne fizičke osobe, a iznimno stambenu zadrugu može utemeljiti najmanje 30 poslovno sposobnih fizičkih osoba. Štedno - kreditna zadruga utemeljuje se sukladno Zakonu o zadrugama i federalnom Zakonu o bankama, a u Republici Srpskoj postoji Zakon o štedno - kreditnim zadrugama.

Zadruga se utemeljuje zaključivanjem ugovora o utemeljenju zadruge. Utemeljivači ulažu u zadrugu utemeljivačke uloge, a novi zadrugari uloge. Utemeljivački i drugi ulozi mogu biti u novcu, stvarima i pravima izraženim u novčanoj protuvrijednosti.

Imovinu zadruge čine utemeljivački ulozi zadrugara, ulozi novih zadrugara i sredstva ostvarena radom i poslovanjem zadruge. Imovina je zadruge zajednička imovina zadrugara razmjerno njihovim udjelima, a ugovorom o utemeljenju zadruge utvrđuje se rok u kojem zadrugar ne može raspolagati svojim udjelom u zadruzi niti pojedinim stvarima i pravima iz zajedničke imovine, niti može zahtijevati njezinu diobu. Dobit koju zadruga ostvari svojim poslovanjem pripada zadrugarima razmjerno

[20] Zakon o zadrugama, Službene novine Federacije BiH, br. 28/97.

njihovom ulogu i doprinosu u radu zadruge, sukladno ugovoru o utemeljenju i statutu zadruge.

Zadruga posluje u svoje ime i za svoj račun, u ime i za račun zadrugara, a može poslovati u svoje ime i za račun zadrugara sukladno ugovoru o utemeljenju i statutu zadruge.

Zadruga u pravnom prometu odgovara za svoje obveze svom svojom imovinom, a za obveze zadruge koje se ne mogu izmiriti iz imovine zadruge, zadrugari odgovaraju do visine jamstva utvrđenoga ugovorom o utemeljenju zadruge.

Zadrugom upravljaju zadrugari, a tijela zadruge su skupština, nadzorni odbor i direktor.

2.1.8.4. Ostali oblici organiziranja

Oblici udruživanja subjekata malog i srednjeg gospodarstva, koji nisu obuhvaćeni Zakonom o obrtu, Zakonom o zadrugama i Zakonom o gospodarskim društvima, za bavljenje određenom djelatnošću moraju ispuniti dodatne uvijete, regulirani su ili bi trebali biti regulirani drugim zakonskim propisima, a neki od njih će se navesti.

Zakonom o poljoprivredi[21], regulira se što je poljoprivredno gospodarstvo, što je seljačko gospodarstvo ili obiteljsko-poljoprivredno gospodarstvo.

Zakonom o trgovini[22] uređeno je obavljanje i uvjeti za obavljanje trgovine i trgovinskih usluga, a Zakonom o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti[23] uređeni su ugostiteljsko gospodarstvo, turističko gospodarstvo, te način i uvjeti privređivanja u turističkom gospodarstvu. Navedenim zakonima regulirano je da ove djelatnosti mogu obavljati gospodarska društva i fizičke osobe.

Zakonom o odvjetništvu[24] uređeno je organiziranje i položaj odvjetnika, koji osigurava pružanje stručne pravne pomoći fizičkim i pravnim osobama u ostvarivanju i zaštiti njihovih prava, obveza i pravnih interesa.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti[25] uređena su načela, način organizacije i provedbe zdravstvene zaštite.

[21] Zakon o poljoprivredi, Službene novine Federacije BiH, br. 88/07 i 4/10.
[22] Zakon o trgovini, Službene novine Federacije BiH, br. 64/04 i 12/05.
[23] Zakon o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti, Službene novine Federacije BiH, br 19/96.
[24] Zakon o odvjetništvu, Službene novine Federacije BiH , br. 40/02.,
[25] Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službene novine Federacije BiH, br. 29/97.

2.1.9. Institucije za razvoj poduzetništva u Bosni i Hercegovini i poduzetnička infrastruktura

Uspješnost djelovanja malih i srednjih poduzeća, te razvoja poduzetništva, tijesno je povezana sa stupnjem organiziranosti društvene zajednice i države te organiziranosti i razvijenosti institucija koje potiču i pomažu razvoj poduzetništva. Institucije za razvoj poduzetništva mogu biti:[26]

1. institucije koje osniva država, te imaju karakter državnih ili javnih službi,
2. institucije koje osnivaju pojedinci ili skupine, te imaju karakter privatnih profitnih ili neprofitnih organizacija.

Oba oblika institucija podupiru razvoj poduzetništva i bez razvoja institucija nema ni razvoja poduzetništva.

U različitim državama postoje i različitosti u kulturi, gospodarstvu, društvu tj. civilizacijskim stupnjevima razvoja, različite političke i gospodarske prilike, različita razvijenost tržišta, infrastruktura, tako da su i različiti oblici organiziranja institucija.

U različitim je državama moguće promatrati institucije organizirane i ustrojene na najvišoj razini od parlamenta, vlade, ministarstva koje je izravno zaduženo za gospodarstvo, poduzetništvo, obrt itd., ostalih ministarstava koja izravno ili neizravno sudjeluju u poticanju razvoja poduzetništva i maloga gospodarstva, vladinih agencija, fondova i institucija koji su dijelovi državnog ustroja i državne uprave, zatim komora, saveza i udruga koje su organizirane na državnoj, ali i na nižim razinama. Zatim jedinice regionalne i lokalne samouprave, gdje su organizirani različiti uredi, službe, odjeli itd., poduzetničke infrastrukture kao što su poduzetnički centri, poduzetničke zone, poslovni inkubatori, tehnološki centri itd., pa sve do raznih financijskih institucija, kao što su poslovne banke, investicijske banke u vlasništvu države, mikrokreditne organizacije, investicijski fondovi, itd.

2.1.9.1. Institucije za razvoj poduzetništva u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini političko pravno uređenje zemlje, s jednom državom, dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska), Distriktom Brčko, 10 županija u Federaciji Bosne i Hercegovine, te općinama, stvorilo je veoma specifičan političko pravni okvir za razvoj gospodarstva i poduzetništva.

[26] Buble, M. i Klepić, Z. op.cit., str. 75.

Sukladno Ustavu BiH, država je u području gospodarstva nadležna samo za vanjskotrgovinsku politiku i carinsku politiku, a ostale su nadležnosti na entitetskoj i nižim razinama vlasti.

Na državnoj razini mogu se izdvojiti neke institucije koje djeluju ili bi trebale djelovati na razvoj gospodarstva i poduzetništva:

Odbor za ekonomiju Vijeća ministara Bosne i Hercegovine[27] koordinirajuće je tijelo za područje iz djelokruga rada sljedećih ministarstava: Ministarstva za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose, Ministarstva financija i trezora i Ministarstva komunikacija i prometa.

O svim pitanjima iz nadležnosti ovih ministarstava prije rasprave na sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine obvezno se prethodno raspravlja na sjednici Odbora za ekonomiju.

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa[28] nadležno je, između ostaloga, za: vanjskotrgovinsku i carinsko-tarifnu politiku BiH ; pripremanje ugovora , sporazuma i drugih akata iz područja ekonomskih odnosa i trgovine s drugim državama; odnose s međunarodnim organizacijama i institucijama iz područja vanjske trgovine i ekonomskih odnosa; pripremu i izradbu makroekonomskih odnosa strateških dokumenata iz područja ekonomskih odnosa; poslovno okruženje i jedinstven ekonomski prostor; razvoj i promociju poduzetništva i drugo.

Ministarstvo je nadležno i za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, temeljnih načela, usklađivanje djelatnosti i planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnome planu u područjima: poljoprivrede, energetike, zaštite okoliša, razvoja i uporabe prirodnih resursa, turizma.

Vanjsko trgovinska komora Bosne i Hercegovine[29] institucija je koja zastupa i promovira gospodarske interese u zemlji i inozemstvu. Komora predstavlja pouzdan izvor informacija gdje na jednome mjestu, kako domaćim tako i stranim partnerima, pruža veliki broj usluga (poslovne i tržišne informacije, informacije o propisima i zakonima, savjetodavne usluge, promotivne aktivnosti, baze podataka itd.). Zbog svoga članstva u brojnim međunarodnim asocijacijama Vanjsko trgovinskoj komori omogućeno je sudjelovanje u raznovrsnim projektima u cilju jačanja i unapređenja regionalne i međunarodne poslovne suradnje.

[27] Odbor za ekonomiju vijeća ministara BiH, dostupno na http://www.vijeceministara.gov .ba

[28] Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, dostupno na http://www.vijeceministara.gov.ba

[29] Vanjskotrgovinska komora BiH, dostupno na http//www.komorabih.ba

Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini (FIPA),[30] čija je osnovna zadaća:

- privlačenje i povećanje priliva investicija u Bosnu i Hercegovinu i poticanje investitora u zemlji na dalja ulaganja i širenje poslovanja,
- poboljšanje suradnje između privatnog i javnog sektora, predlaganje mjera za unapređenje okruženja za investiranje, a s time i ekonomskog razvoja,
- predstavljanje Bosne i Hercegovine kao zemlje poželjne za strane investicije.

Agencija u suradnji s Vladinim institucijama nudi praktičnu pomoć u radu s izravnim investitorima i pomaže Vladi u poboljšanju pravnoga okvira za strane investicije. FIPA također pomaže investitorima da ostvare kontakte s javnim i privatnim sektorima. FIPA daje podatke, informacije, savjete o poslovima i okolini za investiranje, uključujući sljedeće: pravni okvir za strane investicije, investicijske inicijative, ekonomske i poslovne trendove. Identificira i predstavlja postojeće mogućnosti tržišta za strana ulaganja, prateći investicijske projekte u fazi razvoja ili projekte koji su već spremni za realizaciju. Zatim, prate poduzeća u procesu privatizacije i domaća poduzeća koja traže stranog poslovnog partnera.

Na entitetskim razinama više je institucija koje su izravno ili neizravno uključene u poticanje razvoja poduzetništva. U Federaciji Bosne i Hercegovine najvažnije su institucije Vlade Federacije BiH: [31] Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta; Federalno ministarstvo trgovine; Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; Federalno ministarstvo rada i socijalne politike; Federalno ministarstvo okoliša i turizma; Federalni zavod za programiranje razvoja. Navedene su institucije u suradnji s drugim institucijama (Ministarstvo financija, Ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata, Gospodarska komora Federacije BiH, Obrtnička komora Federacije BiH, Razvojna banka Federacije BiH, turističke zajednice i druge) uključene u razvoj poduzetništva.

Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, čija je osnovna zadaća:

- poticanju razvoja poduzetništva i obrta,
- davanju podrške za primjenu inovacije i uvođenja novih tehnologija u poduzetništvo i obrt,
- povećanje udjela poduzetništva i obrta u ukupnome gospodarstvu,
- organiziranje institucija za poduzetništvo,

[30] Agencija za unapređenje stranih investicija, dostupno na http://fipa.gov.ba
[31] Vlada Federacije BiH, dostupno na http://www.fbihvlada.gov.ba

- stvaranje poduzetničke infrastrukture i osposobljavanje poduzetnika i obrtnika kroz redovito i dopunsko obrazovanje.

Razvojna banka Federacije BiH[32] mora postaviti uvjete za sudjelovanje u stvaranju okruženja za razvoj ekonomije u cjelini, povećanje konkurentnosti domaćih poduzeća na unutarnjem i vanjskom tržištu, očuvanje i povećanje zaposlenosti, pomoć privatiziranim poduzećima u ostvarenju zadanih ciljeva, uravnoteženju razvoja regije, stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostora i poticaj izvoza.

Temeljna je funkcija banke obavljanje bankarskih poslova vezanih za razvojne programe i projekte obnove i rekonstrukcije Federacije Bosne i Hercegovine.

Banka želi postati banka koja podržava: realizaciju i promociju inovacija, ekonomski razvoj, posebno razvoj malih i srednjih poduzeća, promociju i razvoj komercijalnih banaka, stvaranje i razvoj jakog nacionalnog tržišta kapitala, restrukturiranje i privatizaciju industrije, razvoj gospodarske infrastrukture koja omogućava realizaciju općih ciljeva i interesa obnove i razvoja gospodarstva.

Gospodarska komora Federacije BiH[33] asocijacija je koja je nastala kao posljedica usuglašavanja organizacije komorskoga sustava s novim ustrojstvom Države BiH sukladno Daytonskom mirovnom sporazumu.

Nadležnosti su Komore FBiH, između ostaloga, sljedeće:

1. partnerski odnosi s tijelima izvršne vlasti i uprave na razini Federacije BiH,
2. unapređenje gospodarstva i poduzetništva,
3. promocija gospodarstva Federacije Bosne i Hercegovine i
4. pružanje stručnih konzalting usluga članovima i županijskim/kantonalnim komorama u pripremama za izradu projekata.

Obrtnička komora Federacije BiH[34] je samostalna, strukovno – poslovna organizacija obrtnika i osoba koje obavljaju srodne djelatnosti, koja se utemeljuje radi usuglašavanja i zastupanja zajedničkih interesa članova Komore. Obrtnička komora Federacije Bosne i Hercegovine koordinira rad obrtničkih komora županija. Koordinacija se odnosi na zakonitost rada, donošenje akata i njihovu primjenu. Komora unapređuje obrt i srodne djelatnosti, daje primjedbe i prijedloge tijelima vlasti, obavlja poslove iz područja obrazovanja i osposobljavanja za potrebe obrtništva, pruža pomoć svojim članovima prilikom zasnivanja i obavljanja djelatnosti i sl.

[32] Razvojna banka Federacije biH, dostupno na http.// www.ibf-bih.com
[33] Gospodarska komora Federacije BiH, dostupno na http://www.kfbih.com
[34] Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima, Službene novine Federacije BiH, br. 35/09 i 42/11.

Regionalne agencije za razvoj[35] formirane su uz potporu Ureda Europske unije u Bosni i Hercegovini (EURED) i drugih međunarodnih institucija s ciljem da budu katalizatori razvojnih aktivnosti i inicijativa u Bosni i Hercegovini, te promotori gospodarskoga razvoja u BiH, a iste ne prate političko teritorijalni razvoj države. Formirano je pet regionalnih agencija za razvoj koje prelaze granice županija i entiteta, te su „ isključivo" organizirane na načelu ekonomskih regija, i to: Regionalna agencija za razvoj Hercegovine (REDAH), Sarajevska regionalna razvojna agencija (SERDA), Regionalna razvojna agencija za sjeveroistočnu BiH (NERDA), Akreditirana regionalna razvojna agencija Sjeverozapadne BiH (ARDA) i Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH (REZ). Regionalne agencije osnovane su s ciljem da postanu središnje razvojne agencije u svojim regijama.

U Federaciji Bosne i Hercegovine ima 10 županija, svaka od njih ima različiti broj ministarstava i institucija (većina njih i Agencije za razvoj) koje izravno ili neizravno sudjeluju u razvoju poduzetništva. Brojne su i druge institucije za razvoj poduzetništva koje su formirane kao različita udruženja na županijskoj, regionalnoj ili općinskoj razini.

Na općinskim razinama djeluju općinski odjeli za gospodarstvo koji su sastavni dio lokalne uprave, te različite strukovne i druge udruge.

2.1.9.2. Poduzetnička infrastruktura

Poduzetničku infrastrukturu čine između ostaloga: poduzetnički centri, poduzetničke zone, tehnološki parkovi, klasteri, poslovni akceleratori i poslovni inkubatori.

Poduzetnički centri središte su stručne i savjetodavne pomoći poduzetnicima, a mogu se razvijati na regionalnoj i lokalnoj razini, ovisno o broju poduzetnika na određenome području kojima su takve usluge potrebne i čiji broj opravdava uspostavu takvoga oblika pomoći. Zadaća poduzetničkih centara je promoviranje poduzetništva, davanje informacija o mogućnostima ulaska u poduzetništvo, o poticajnim mjerama kojima se mogu koristiti poduzetnici, davanje savjeta za vođenje poslovanja, pomoć u pripremi poslovnih planova, organizacija seminara i drugih oblika dopunskoga obrazovanja poduzetnika ili u poduzetništvu, upućivanje na ostale specijalizirane oblike pomoći, suradnja s lokalnom i regionalnom upravom i preuzimanje dijela stručnih poslova lokalne uprave u gospodarstvu.

Aktivnosti poduzetničkih centara mogle bi se iskazati u sljedećem:

[35] Buble, M. i Klepić, Z. op.cit., 82.

- davanje informacija vezanih za poduzetništvo na jednom mjestu (info-točke ili one-stop-shop),
- davanje informacija o poticajnim mjerama, projektima i programima u poduzetništvu,
- pružanje besplatne savjetodavne i konzultantske pomoći kako za ulazak u poduzetništvo, tako i za poslovno vođenje,
- pružanje informacija o izvorima financiranja kao i pomoć u pronalasku istih,
- financijski i kreditni konzalting,
- pomoć u pripremi i izradi poslovnih planova, kao i njihovoj procjeni i selekciji,
- organiziranje informativnih aktivnosti u lokalnim medijima,
- pružanje internet usluga i povezivanje poduzetnika,
- organizacija seminara i drugih oblika dopunskoga obrazovanja,
- organizacija sajmova i sudjelovanje na sajmovima poduzetnika,
- pronalaženje poslovnih partnera u zemlji i inozemstvu,
- pružanje usluga istraživanja tržišta i marketinga,
- koordinacija poduzetničkih aktivnosti u lokalnoj sredini,
- promoviranje poduzetništva i ostale usluge.

Poduzetničke zone se podrazumijevaju područja koja su prostorno-planskim dokumentima određena za obavljanje gospodarskih djelatnosti s izgrađenom komunalnom infrastrukturom i izgrađenim prometnicama. Kao sastavni dio poduzetničke zone može se uspostaviti centar za edukaciju i pružanje potrebnih savjeta poduzetnicima o financiranju, potrebnoj proizvodnji i načinu poslovanja.

Poslovne zone mogu biti specijalizirane zone kao npr. tehnološki centri, parkovi, inkubatori, centri za transfer znanja i tehnologija, te zone specijalizirane za određene djelatnosti. Čiste industrijske zone su veća područja s velikom koncentracijom industrije u kojima prevladavaju velika poduzeća. Poduzetničko-zanatske zone su područja s velikom koncentracijom malih i srednjih poduzeća. Zone predstavljaju prostorno područje, podijeljeno i pripremljeno tako da može biti istovremeno korišteno od strane više poduzeća. Poduzetničke zone omogućuju jednostavnije, brže i jeftinije pokretanje proizvodnje, te bi mogle i trebale postati temelj razvoja malog i srednjeg poduzetništva u blizini svakog većeg naselja.

Aktivnosti poduzetničkih zona mogle bi se iskazati u sljedećem:

- poduzeće je oslobođeno plaćanja dijela pristojbi potrebnih za otvaranje (ne plaća se uređenje infrastrukture, određene dozvole, suglasnosti i sl.),

- postiže se sinergijski efekt kroz međusobnu suradnju i udruživanje,
- zaštita okoliša je znatno bolja,
- planski razvoj lokalne zajednice i sl.

Tehnološki parkovi[36] označava se svaka struktura koja razvija formalne i operativne sveze s jednim ili više sveučilišta, istraživačkih centara ili drugih ustanova visokog obrazovanja, a svrha joj je poticati stvaranje i razvoj industrija utemeljenih na razvoju. Njihovu pojavu i ubrzano širenje uvjetovala je znanstvenotehnološka revolucija i s njom povezana potreba povezivanja znanosti i industrije. Do danas je razvijeno više organizacijskih oblika tehnoloških parkova. Svima njima temeljni je zadatak podupiranje inovativne aktivnosti i komercijalizacija rezultata znanstvenih istraživanja. Svaki organizacijski model razvio je određene specifičnosti, ovisno o tome je li mu glavna funkcija razvoj novih proizvoda i tehnologija – **znanstvenotehnološki park** ili razvijanje malih i srednjih poduzeća utemeljenih na visokim tehnologijama – **inkubatorski park** ili organizacija te realizacija istraživačkih i razvojnih projekata, koji se odnose na industriju – **tehnološki centri**.

Tehnološki parkovi važni su za opstanak i razvoj suvremenih industrija. Za gospodarstvo BiH bi njihov razvoj bio od posebne važnosti jer potiče mala i srednja poduzeća orijentirana na visoke tehnologije, što multiplikativno djeluje na ubrzavanje procesa suvremenoga poduzetničkoga gospodarskog razvoja utemeljenoga na znanju.

Znanstvenotehnološki parkovi osnivaju se kako bi se ispunili određeni tehno-ekonomski i drugi ciljevi što odgovaraju konkretnim sredinama s obzirom na njihove posebne razvojne uvjete i očekivane promjene koje nameće primjena visokih tehnologija. Oni su strateški instrument regionalnog razvoja, koji, povezujući poduzeća i sveučilišta, potiče razvoj gospodarstva i društva utemeljenog na znanju.

Aktivnosti inkubatorskog parka mogle bi se iskazati u sljedećem:

- dostupnost prostora pod povoljnim uvjetima za mala i srednja poduzeća,
- poslovne savjetodavne i administrativne usluge koje se pružaju u prostorijama inkubatora,
- pomoć pri dobivanju financijskih usluga,
- lakoća ulaska i izlaska malih i srednjih poduzeća iz inkubatora,
- uključenost povezivanja unutar inkubatora,
- sudjelovanje općina, županija, regija i države u njihovom radu.

[36] Brunsko, Z.: „ Tehnološki parkovi i njihova uloga u gospodarstvu Republike Hrvatske „„ Ekonomska misao i praksa, br 2, Dubrovnik, 1995, str.321.

Aktivnosti tehnoloških centara mogle bi se iskazati u sljedećem:

- motivacija i klima za razvoj poduzeća zasnovanog na vještinama unutar poduzeća,
- promocija samozapošljavanja kao modernog društvenog trenda,
- stvaranje pozitivnog imidža poduzetnika,
- osiguravanje detaljnih informacija i rješenja poslovnim ljudima,
- otvaranje novih radnih mjesta i poslova u regiji,
- liderska pozicija u formiranju klastera,
- pomoć pri pretvaranju regionalnog potencijala u komercijalna poduzeća,
- davanje visoko tehnološkom poduzeću regije profil na tržištu putem stranih partnera i međunarodnih mreža kontakata.

Znanstvenotehnološki parkovi generiraju razvoj okruženja koje potiče tehnološku inovativnost dok tehnološki centri podmiruju potražnju za vještinama u relativno novim područjima tehnologije. Poslovni inkubatori pružaju podršku malim poduzećima u dvije do tri godine nakon njihova osnivanja, dakle u razdoblju koje je najosjetljivije za opstanak tih poduzeća i slično. To je vrijeme u kojemu poduzeće dobiva potrebne savjete i logističku podršku, za koje plaća određenu nadoknadu. Sveučilišta najčešće razvijaju tijesnu suradnju s tehnološkim inkubatorima.

Nesustavan pristup razvoja tehnoloških parkova u Bosni i Hercegovini rezultira brojnim nedostacima u njihovu djelovanju i zahtijeva poduzimanje mjera za njihovo odgovarajuće pozicioniranje u stvaranju razvoja bh gospodarstva. Postoje tri tehnološka parka u BiH: INTER Tehnološki park Mostar, Tehnološki Biznis park Banja Luka i Tehnološki park za energetsku efikasnost i obnovljive izvore energije Sarajevo.

Klaster je složen model, a može se ostvariti samo uz nazočnost predstavnika vlasti, poduzeća kao kandidata za klaster, financijskih institucija, edukacijskih i drugih organizacija. Neposredni prethodnici razvoju klastera su inkubatori i tamo gdje postoje iskustva s inkubatorima, klasteri se brzo razvijaju. Na taj način klasteri povezuju tehnologije, industrije i uopće ekonomije dviju regija ili čak više zemalja. To može biti u okviru branši (tekstil, drvo, metal, prehrana i druge), u kojima se mala i srednja poduzeća razvijaju koristeći komunikacije, tehnologije i strane investicije iz drugih regija.

Poslovni akcelerator je program edukacije, savjetovanja i podrške malim i srednjim poduzećima. Cilj akceleratora je ubrzavanje rasta poslovanja i postizanje veće profitabilnosti poduzeća. Akcelerator je namijenjen ambicioznim malim i srednjim poduzećima bez obzira na djelatnost, s desetak ili više zaposlenih, koja imaju proizvod

ili uslugu s potencijalom rasta na domaćem i međunarodnom tržištu te raspolažu s dovoljno ljudi i vremena za provedbu programa. Poduzeća koja sudjeluju u akceleratoru dobiju:

- edukaciju iz vodećih svjetskih znanja inoviranja i upravljanja,
- analizu postojećeg poslovanja i identificiranje prilika za unapređenje,
- jasnu strategiju rasta i razvoja poslovanja,
- savjetovanje i podršku kod provedbe strategije,
- pripremu za pristup izvorima financiranja rasta (banke, privatni investitori, javni fondovi).

U poslovnom akceleratoru poduzeća ostaju četiri do šest mjeseci.

Poslovni inkubatori su jedan od elemenata poduzetničke infrastrukture. Poslovnim inkubatorom se smatra prostor u kojem započinju potencijalni poduzetnici ili svoje poslovanje nastavljaju mlada mikro, mala i srednja poduzeća.

Poslovni inkubator ima tri važne komponente:

- objekt (prostore za poslovanje)
- poslovne savjetodavne i ostale usluge,
- usluge menadžmenta.

Zajedničke karakteristike inkubatora su:

- osiguravanje dostupnog prostora pod povoljnim uvjetima za početnike u poslu i mlada MSP-a, koja su sklona rastu,
- poslovne savjetodavne usluge unutar prostorija inkubatora,
- zajedničke administrativne poslove,
- zakup pod uvjetom lako unutra-lako van,
- pomoć pri dobivanju financijskih sredstava za poslovanje,
- mogućnost povezivanja poslovanja poduzeća,
- uključenost razina vlasti u njihov rad.

Danas poslovne inkubatore sve više otvaraju i sveučilišta s ciljem da potiču i na vrlo konkretan način pokažu pomoć u osnivanju i razvoju spin-off i spin-out poduzeća.

Projektno inkubiranje je ekonomski razvojni alat u različitim formama vlasništva, osmišljen da pomogne tehnološki zasnovanim i drugim poduzećima započeti ili ubrzati svoj razvoj i uspjeh. Svrha je da se stvore uspješna poduzeća koja će program napustiti kada budu financijski održiva i samostalna, što je obično u vremenskom periodu od dvije do tri godine.

2.1.10. Razina razvoja malih i srednjih poduzeća u tranzicijskim zemljama i zemljama Europske unije

Većina zemalja u tranziciji, tek posljednjih godina, pristupa izgradnji pretpostavki za razvoj malih i srednjih poduzeća. U prethodnih 40 godina osnovna orijentacija ekonomske politike tranzicijskih zemalja bila je industrijalizacija temeljena na razvoju velikih poduzeća. Masovna proizvodnja je predstavljala osnovnu konkurentsku prednost velikih poduzeća. U mnogim tranzicijskim gospodarstvima mala poduzeća bila su u potpunosti marginalizirana. Danas sve zemlje u tranziciji od malih i srednjih poduzeća očekuju sasvim novu ulogu. Samo definiranje malih i srednjih poduzeća u tranzicijskim zemljama je još uvijek na samom početku. Većina tranzicijskih ekonomija shvaća važnost malih i srednjih poduzeća, zbog čega se definiraju nacionalne politike prema MSP, prave programi i strategije razvoja. Razvoj ovoga sektora mnogo zaostaje zbog nedostatka u zakonodavstvu, uopće razumijevanju poduzetništva, loše infrastrukture kao i nedostatka financijskih sredstava i to su glavne prepreke za njihov daljnji razvoj. Zemlje u tranziciji kreću se od planirane i centralizirane k tržišno orijentiranoj proizvodnji. U centralnim i planiranim ekonomijama državna poduzeća su djelovala i funkcionirala vještački, nisu imala priliku da se ponašaju tržišno. Prelazak državnih poduzeća u privatne ne vodi nužno k stvaranju profitabilnih poduzeća, jer poduzetništvo podrazumijeva prije svega preuzimanje rizika, treba posjedovati iskustvo i osjećaj za posao. Također, s druge strane stvaranje pozitivnog političkog i ekonomskog okruženja zemalja u tranziciji pogoduje stvaranju jakih malih i srednjih poduzeća. Grupa najrazvijenijih tranzicijskih zemalja ima pravni sustav postavljen tako da podržava sektor malih i srednjih poduzeća, druga grupa zemalja ima već pripremljen pravni sustav i predstoji još da izvrši implementaciju kroz prikladne programe podrške i promocije malih i srednjih poduzeća, dok je treća grupa tek na početku, bez zakona i strategija na kojima će se bazirati mala i srednja poduzeća. U najvećem broju zemalja u tranziciji mala i srednja poduzeća su uglavnom orijentirana na trgovinu i samo mali dio njih proizvodi dobra i usluge.

Poduzetništvo i mala poduzeća predstavljaju glavni pokretač inovacija, zapošljavanja, prilagodljivosti i konkurentnosti, kao i socijalne i lokalne integracije u Europi.[37] U lipnju 2002. godine lideri Europske unije su usvojili Europsku povelju za mala poduzeća, kojom se pozivaju zemlje članice Europske unije i Europska komisija da

[37] Preambula Europske povelje o malim poduzećima dostupno na: http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charter/index.htm

pruže podršku i pomognu malim poduzećima u brojnim ključnim oblastima, poput obrazovanja i obuke poduzetnika, kao i stvaranju efikasnijeg zakonodavstva, propisa, poreznog i financijskog sustava. Na taj način u potpunosti je priznat značaj malih poduzeća i poduzetnika za razvoj, konkurentnost i zaposlenost u Europskoj uniji. Poslije Europske povelje je uslijedio Zakon o malom biznisu, kao podrška malim i srednjim poduzećima.

Mala i srednja poduzeća se razvijaju brže od velikih poduzeća. Za ovo postoji nekoliko objašnjenja; [38]

- mala poduzeća mogu rasti brže od velikih jer, kako su u početku nesigurna glede svojih troškova, ulaze na tržišta s malim rasponom minimalne učinkovitosti, koji se vremenom povećava,

- mala su poduzeća prilagodljivija od velikih, koja im sposobnost može nadoknaditi ekonomiju razmjera, omiljenu kod velikih poduzeća,

- velika poduzeća veoma često pate od upravljačkih disekonomija razmjera (managerial diseconomies of scale) povezanih s povećanjem troškova upravljanja u rastu poduzeća i ograničenim mogućnostima njihove racionalizacije,

- učinak mnogobrojnih mjera usmjerenih k podršci i poticanju razvoja poduzetništva i MSP potvrdio je da „ nevidljiva ruka“ tržišta nije dostatna da proizvede ekonomski rast sam od sebe, već da je aktivna poduzetnička politika jedan od temeljnih mehanizama koji može dodatno potaknuti razvoj MSP.

Mala i srednja poduzeća su jedan od glavnih izvora zapošljavanja, generator novih poslovnih ideja, pokretač inovacija, temelj zapadnih ekonomija i bit strategija dinamičke i na znanju bazirane ekonomije.

Strukturalne promjene u ekonomiji doprinose pomaku komparativnih prednosti europskih MSP k djelatnostima utemeljenim na znanju (knowledge-based), pri čemu se potencira uloga novih poduzetničkih inicijativa. U uvjetima koje procesi globalizacije i bespoštedne svjetske tržišne utakmice dnevno nameću, ekonomija Europske unije vapi, više no ikad, za poticanjem poduzetništva na nov, drugačiji i učinkovit način - ona traži

[38] Bartlett, W., Prepreke u razvoju malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Sloveniji: Komparativna analiza, u : Poduzetništvo, institucije i sociokulturni kapital, institut Ivo Pilar, Zagreb, 2002., str. 98-99.

sve više novih i naprednijih MSP koja su sposobna iskoristiti uklanjanje barijera vezanih uz tržišno otvaranje i realizirati nove, kreativne i inovativne poslovne pothvate.[39]

2.1.11. Konkurentnost zemalja u tranziciji

Konkurentnost je održiv rast produktivnosti vođen kvalitetom strategija i poslovanja poduzeća, na koju zajedno utječu makroekonomsko i mikroekonomsko okruženje. Razina konkurentnosti određuje produktivnost, to je mjera sposobnosti da se proizvedu robe i usluge koristeći postojeće vlastite ljudske, financijske, prirodne i druge resurse. Produktivnost ovisi i o vrijednosti proizvoda i usluga, npr. njihova jedinstvenost, kvaliteta i o efikasnosti kojom se proizvode. Cijela ekonomska osnova međunarodne trgovine zasniva se na činjenici da se zemlje razlikuju u količini resursa, njihovim ekonomijama obima, njihovim gospodarskim i društvenim institucijama, te u njihovim kapacitetima za rast i razvoj. Zemlje u razvoju u principu više ovise o trgovini nego razvijene zemlje.

Tranzicijske zemlje su sve one koje su početkom 90-tih prešle s planskih na tržišnu ekonomiju, što je u njima prouzročilo velike makroekonomske probleme: pad proizvodnje, pad GDP-a, pad zaposlenosti, inflacija, vanjsko-trgovinski deficit, zaduženost, visoka financijska i trgovinska orijentacija prema EU, zbog čega je proces trgovinske liberalizacije uvjetovan zahtjevima EU. Ova slika se zove tranzicijska depresija. U zemljama u tranziciji je sasvim dovoljno izvršiti makroekonomsku stabilizaciju, liberalizaciju gospodarstva i privatizirati državnu imovinu, da bi se osigurao stabilan gospodarski rast.

Konkurentnost zemlje se može promatrati na osnovu ostvarene proizvodnosti nekog od faktora ili ukupnih faktora proizvodnje i prema kriterijima okvira za ostvarivanje proizvodnosti. Prema prvom kriteriju konkurentnost izražava situaciju u kojoj se zemlja nalazi u jednom periodu svog razvoja. Po ovom kriteriju BiH ima proizvodnost koja znatno zaostaje za proizvodnošću u EU u pojedinim industrijama. Prema drugoj grupi kriterija konkurentnost se izražava kao dinamička kategorija u kontekstu faktora i njihovih utjecaja koji stvaraju uvjete za ostvarivanje konkurentskih prednosti zemlje. Taj pristup je veoma značajan za BiH zato što on pokazuje da zemlje stvaraju, održavaju i gube konkurentske prednosti, što znači da je svakoj zemlji dostupna mogućnost da stvori konkurentske prednosti uopće ili u pojedinim industrijama, iako ih prije nije imala.

[39] Buble, M. i Kružić, D. : Poduzetništvo Realnost sadašnjosti i izazov budućnosti, Split, ožujak 2006. godine, str. 158.

Prvi put BiH je uključena u Izvještaj o globalnoj konkurentnosti (The Global Competitiveness Report) 2004.-2005. godine, kojeg izdaje Svjetski ekonomski forum. Izvještaj o globalnoj konkurentnosti pomaže u razumijevanju glavnih faktora koji određuju gospodarski rast i zašto su neke zemlje uspješnije u povećanju dohotka i iskorištavanju prilika za svoje pučanstvo u odnosu na druge. Dajući detaljne prognoze o uvjetima poslovanja u pojedinim zemljama, ovo izvješće omogućuje kreatorima makroekonomskih politika i poduzetnicima važan oslonac u formuliranju naprednih ekonomskih politika i institucionalnih reformi.

Indeks globalne konkurentnosti (Growth Competitiveness Indeks – GCI) je pokušaj obuhvaćanja faktora veoma kompleksnog procesa gospodarskog razvoja stvaranjem modela razvoja kao složene kombinacije faktora koji imaju različit utjecaj na pojedine zemlje. Struktura GCI indeksa omogućava pregled faktora ili kriterija koji su ključni za produktivnost i konkurentnost, a grupirani su u devet stupova:[40]

1. institucije
   - javne institucije: zaštita prava vlasništva, etika i korupcija, sudska neovisnost, neefikasnost vlade - birokracija i trošenje, sigurnost od npr. terorizma, organiziranog kriminala itd.,
   - privatne institucije: poslovna etika - etično ponašanje poduzeća; odgovornost - efikasnost tijela poduzeća, zaštita interesa manjinskih dioničara, značaj revizije i računovodstvenih standarda,
2. infrastruktura (kvaliteta ukupne infrastrukture, razvoj željezničke infrastrukture, kvaliteta infrastrukture luka, kvaliteta infrastrukture zračnog transporta, kvaliteta opskrbe električnom energijom, broj telefonskih priključaka),
3. makroekonomija (proračunski suficit / deficit Vlade, stopa nacionalne štednje, inflacija, interval kamatne stope, državni dug, realni efektivni devizni tečaj),
4. zdravstvo i osnovno školovanje (zdravstvo: srednjoročni poslovni utjecaj malarije, tuberkuloze i HIV/ AIDS-a, smrtnost dojenčadi, životni vijek, oboljeli od tuberkuloze, oboljeli od malarije, oboljeli od HIV-a; osnovno školovanje- broj upisanih),
5. visoko obrazovanje i usavršavanje (kvantiteta obrazovanja - broj upisanih u sekundarnom obrazovanju, broj upisanih u tercijarnom obrazovanju; kvaliteta obrazovanja - kvaliteta obrazovnog sustava, kvaliteta matematičkog i

[40] Prlić, J. – Marić, Ž.: Međunarodna ekonomija, Sveučilište u Mostaru (Ekonomski fakultet) „ South East“- Institut za strateške međunarodne studije 2008. godine, str. 119.

znanstvenog obrazovanja, kvaliteta upravljanja školama; poslovno usavršavanje - raspoloživost specijalističkih istraživanja i usluga usavršavanja, opseg usavršavanja osoblja),

6. tržišna efikasnost
   - tržišta dobara (narušavanje tržišta - troškovi agrarne politike, efikasnost pravnog okvira, razina i efekt oporezivanja, broj zahtijevanih procedura za pokretanje posla; konkurencija - intenzitet domaće konkurencije, učinkovitost anti - trutovske politike, uvoz, prevladavanje trgovinskih barijera, ograničenja inozemnog vlasništva; veličina - GDP- izvoz+uvoz, izvoz),
   - tržišta rada (fleksibilnost - politika zapošljavanja i otpuštanja, fleksibilnost određivanja plaća, suradnja u odnosima radnik - poslodavac; efikasnost - pouzdanost u profesionalni menadžment, plaćanje i produktivnost, odliv mozgova, upošljavanje žena u privatni sektor).
   - financijska tržišta (sofisticiranost i otvorenost - sofisticiranost financijskih tržišta, lakoća dobivanja kredita, raspoloživost poduzetničkog kapitala, solidnost banaka, pristup domaćem tržištu kapitala),
7. tehnološka osposobljenost (tehnološka osposobljenost, razina tehnološke primjene u tvrtkama, zakoni koji se odnose na ICT, FDI i transfer tehnologije, mobilni telefoni, Internet korisnici, osobna računala),
8. poslovna sofisticiranost (mreže i prateće industrije - kvantiteta domaćih opskrbljivača, kvaliteta domaćih opskrbljivača, sofisticiranost strategije i operacije u poduzeću - sofisticiranost proizvodnog procesa, opseg marketinga, nadzor međunarodne distribucije, spremnost na delegiranje ovlasti, priroda konkurentske prednosti, postojanje vrijednosnog lanca) i
9. inovativnost (kvaliteta institucija znanstvenog istraživanja, izdvajanje poduzeća na istraživanje i razvoj, istraživačka suradnja sveučilišta i industrije, pribavljanje naprednih tehnoloških proizvoda od strane Vlade, raspoloživost znanstvenika i inženjera, korisnost patenata, zaštita intelektualnog vlasništva, sposobnost za inovativnost).

Prema tome, nacionalnu konkurentnost treba shvatiti kao skup faktora, politika i institucija koje određuju razinu proizvodnosti u zemlji.

Važno je uočiti da niti jedan od ovih faktora samostalno ne osigurava konkurentnost. Stoga, najkonkurentnija gospodarstva u svijetu će biti ona koja usmjere napore na

sveobuhvatan način, odnosno prepoznaju važnost širine faktora, njihove povezanosti i potrebe određivanja temeljnih slabosti dotičnih gospodarstava.

Porast proizvodnosti, u smislu boljeg iskorištavanja raspoloživih resursa, su vodeća odrednica visine stopa povrata na investicije i ukupne stope gospodarskog rasta u ekonomiji.

Prema tome, bogatstvo naroda i njegove konkurentske prednosti nije naslijeđeno, već se stvara optimalnom kombinacijom faktora i javnog i privatnog sektora, uz stabilan i dobro uređen pravni sustav, makroekonomsku politiku (monetarnu i fiskalnu), institucije itd. Ipak se blagostanje nacije stvara na mikroekonomskoj razini: kroz lojalnu konkurenciju koja promiče inovacije, visoku tehnologiju, znanje i općenito ekonomski razvoj.

Makroekonomska okolina i poticaji za rast proizvodnosti koje ona nudi; ta okolina nema dovoljno razvojnih poticaja, funkcionira bez ikakve tehnološke politike, nerazvijenih institucija tržišta i pravne države. Poslovna okolina, kao drugi faktor utjecaja na konkurentnost, ima izrazito gransko obilježje, za razliku od makrookružja koje djeluje na razini zemlje. Poslovna je okolina u nekim industrijama veoma poticajna, kao što je to slučaj u industriji bankarstva, trgovinskim servisima i u industriji namještaja.

Poduzeća prevode u konkurentne prednosti uvjete koje pruža makroekonomska i poslovna okolina. Što su poduzeća konkurentnija, veće su prilike da uvjeti koje pruža okolina budu provedeni u veću proizvodnost na razini zemlje. U BiH je loša slika i odražava neefikasnost procesa tranzicije u korporativnom sektoru prilivom stranih direktnih investicija, privatizacije, restrukturiranja, generiranja rasta i stečajeva poduzeća.

Sve industrije ne mogu imati jednake uvjete za konkurentnost. Također, u svakoj industriji djeluju poduzeća različite konkurentnosti. U svijetu globalne konkurencije poduzeće ne čini samo njegova sposobnost konkurentnim, nego i kvaliteta poslovne okoline kako domaće, tako i međunarodne. Poduzeća iz BiH su u podčinjenom položaju u odnosu na međunarodna tržišta, nemaju nisku cijenu kredita, nemaju podršku u financiranju izvoza, nemaju institucije za standardizaciju, certificiranje, kontrolu, kvalitetu i imidž zemlje kao što to imaju razvijene zemlje.

2.2. Gospodarstvo i razvoj

Postoje četiri ekonomska sustava: tržišno gospodarstvo, naredbodavno gospodarstvo, mješovito gospodarstvo i plansko gospodarstvo. Primarna karakteristika tržišne ekonomije je ta da su sve ili barem većina proizvedenih aktivnosti u privatnome vlasništvu, a ne u državnom, a proizvedena dobra i usluge nisu planirane. Proizvodnju i prodaju određuje interakcija ponude i potražnje, koja određuje i cijenu. Da bi tržišno gospodarstvo funkcioniralo, ne smije biti ograničavanja ponude. Ovo natjecanje između privatnih poduzeća proizvodi gospodarsku učinkovitost, najniže cijene za potrošače te gospodarski rast i razvoj.

U naredbodavnom gospodarstvu, vrsta i kvantiteta proizvedenih dobara i usluga u zemlji te njihove prodajne cijene planira vlada. Sva poslovanja su u vlasništvu države, a resursi zemlje se dodjeljuju za društveno dobro. Efikasnost i niske cijene nisu rezultat naredbodavnog gospodarstva budući da poduzeća u vlasništvu države, s malo ili bez ikakve konkurencije, imaju malo poticaja biti učinkovita i kontrolirati troškove jer ih podržava vlada te ne mogu ostati bez poslovanja osim ako tako nisu odlučile vladajuće strukture.

Mješovito gospodarstvo ima osobine tržišne i naredbodavne ekonomije, budući da su neki dijelovi gospodarstva u privatnom vlasništvu, dok su drugi sektori u značajnom državnom vlasništvu i pod planiranjem vlade. U najboljem interesu društva, sektor koji je obično pod vladinom kontrolom je zdravstvo.

Plansko gospodarstvo obilježeno je vladom koja igra značajnu ulogu u ulagačkim aktivnostima privatnih poduzeća preko etablirane industrijske politike. Plansko gospodarstvo razlikuje se od mješovitog gospodarstva po tome što država obično nema javno vlasništvo nad poduzećima, nego upravlja ulaganjima tih privatnih tvrtki kako bi podržala ciljeve industrijske politike.

Ekonomski, politički i pravni sustavi zemlje utječu na njezin gospodarski razvoj i rast, čineći je manje ili više privlačnom svjetskom poduzetniku. Korisne mjere za određivanje i usporedbu gospodarskog razvoja zemlje s drugim zemljama su zemljin bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (BDP ili eng. GNP) ili paritet kupovne moći (PKP ili engl. PPP). BDP mjeri ukupnu vrijednost proizvedenih dobara i usluga neke zemlje u godini dana. PKP prilagođava ove PKP brojke prema trošku života u nekoj zemlji i kao takav omogućava globalnom poduzetniku bolju izravnu usporedbu zemalja.

U prostoru smještene prirodne, ekonomske, društvene, sociološke, demografske, ekološke i slične sadržaje moguće je individualno obilježiti i razlikovati, a na osnovi toga i klasificirati pojedine uže i šire prostore. Sve te prostorne različitosti i karakteristike nisu statične, već imaju i dinamički aspekt. Dinamički aspekt karakterizira pojedine društvene zajednice i društveno-ekonomske formacije koje se razlikuju po oblicima vlasništva, metodama i načinu utjecaja na prostor i prirodna dobra, te intenzitetu i načinu utjecaja na prostor i prirodna dobra. Prilagođavanje prirodnih izvora ljudskim potrebama u suvremenim razvojnim procesima se intenzivira, a napredak tehnologije mijenja korisnost sadržaja prisutnih u prirodi.

Međutim, agresivnost čovjeka prema prirodnim dobrima poručuje sve naglašenije negativne efekte na prirodno okruženje i prirodna dobra i ugrožava trajnost dobara i dovodi u pitanje opstanak civilizacije. Mijenjaju se preferencije i odnosi između čovjeka i prirode od nekritičkog i sve izraženijeg podčinjavanja i korištenja prirode i prirodnih izvora u potrebu ulaganja u prirodne resurse, njihovo očuvanje i brižljivo gospodarenje. Očito da i funkcija vlasništva na tim dobrima poprima sasvim nove dimenzije i motivacije, i smisao individualne korisnosti i prisvajanja prelazi u oblast kolektivne kvalitete uvjeta življenja, očuvanja i unapređivanja.

Naše stoljeće obilježava dinamičan razvoj, snažan utjecaj na prostor i sadržaje smještene u prostor. Jačanje spoznaje da je prostor dan i ograničen uz nemogućnost reproduciranja brojnih za život relevantnih u prostoru smještenih sadržaja, ističu prostor kao ograničen i univerzalan uvjet življenja. Nakon izraženih procesa lokalizacije prostora, razvoj znanosti, tehnologije, komunikacija, tokova robe i ljudi u prostoru, sve više se ističe delokalizacija i internacionalizacija prostora. Proces delokalizacije potenciraju i sve naglašeniji ekološki problemi i brojne štetne intervencije u prostoru, koje sve više ugrožavaju opstanak čovječanstva.

Razvojem suvremenih tehnologija, sve veća mobilnost faktora i drugih sadržaja smještenih u prostoru uvjetuje :

a) smanjivanje prostorne separacije i razdvojenosti, te na taj način internacionalizacije užih i širih (s aspekta različitih graničnih određenja),
b) intenzivnije korištenje prirodnih dobara i njihove ekonomske valorizacije i
c) sve izraženiji zahtjevi racionalnog korištenja, zaštite i očuvanja prirode.

Prisutne suprotnosti sadržane u prostornoj lokalizaciji, nekontroliranim korištenjem i devastacije prostora, te sve izraženijih zahtjeva za dinamičnim razvojem, valja pretvoriti u komplementaran proces koji stvara uvjete za unapređenje društveno-ekonomskog razvoja, ali i uvažava potrebu čuvanja vitalnih funkcija prirode. To sve više potiče

procese delokalizacije prirodnih, proizvodnih, demografskih, sociooloških, ekoloških, političkih, monetarnih i drugih prostorno obilježenih sadržaja.[41]

Posljednjih godina se događa izuzetna globalizacija svjetske ekonomije.[42] Sve veća integracija međunarodnih ekonomija u globalna tržišta obećava da dramatičnu promjenu obim i karakter međunarodnih tokova resursa. Postavlja se pitanje hoće li globalizacija međunarodne ekonomije i sve veća ekonomska međuovisnost svih zemalja svijeta dovesti do veće suradnje ili do više sukoba, sa svakom godinom. Stoga, bogate i siromašne zemlje podjednako će dijeliti sudbinu koja im je sve više zajednička. Razvoj svake zemlje i svakog pojedinca tijesno je vezan za razvoj svake druge zemlje i svakog drugog pojedinca. Teži se k tome da razvijeni svijet i svijet u razvoju mogu postati jedno.

2.2.1. Nedostaci i mogućnosti zemalja u razvoju

Zajedničke ekonomske crte zemalja u razvoju možemo identificirati i klasificirati u šest širih kategorija: [43]

1. Niska razina života, karakterizirana niskim prihodom, nejednakošću, slabim zdravljem, neadekvatnim obrazovanjem,
2. Niska razina produktivnosti,
3. Visoke stope rasta stanovništva i teret ovisnosti,
4. Znatna ovisnost o poljoprivrednoj proizvodnji i izvozu primarnih proizvoda,
5. Prevlast nesavršenih tržišta i ograničene informacije,
6. Dominacije, ovisnost i osjetljivost u domenu međunarodnih odnosa.

U zemljama u razvoju razina života općenito ima tendenciju da bude vrlo niska za golemu većinu ljudi. To je točno ne samo u odnosu na njima slične u bogatim zemljama, nego vrlo često i u odnosu na male elitne grupe u njihovim vlastitim društvima. Ta niska razina života manifestira se i kvantitativno i kvalitativno u vidu niskih prihoda (siromaštva), neadekvatnog stana, slabog zdravlja, ograničenog obrazovanja, visoke stope smrtnosti djece, niskih životnih i radnih očekivanja, te u mnogim slučajevima općeg osjećanja slabosti i beznađa.

Većina zemalja u razvoju ima mješovite ekonomske sustave, s javnim i privatnim vlasništvom i korištenjem resursa. Stupanj od kojeg jedna zemlja ovisi o stranim

[41] F. Perroux: Lesespaces economiques, Economie appliquee, broj 1, 1950., str. 224-244.
[42] Nations Conference on Trade and Development, Trade and Development Report, 1997.: Globalization, Distribution, and Growth (New York: United Nations, 1997).
[43] Todaro, M.P. i Smith, S. C.: Ekonomski razvoj, Šahinpašić, Sarajevo, str. 46.

ekonomskim, društvenim i političkim silama vezan je za njenu veličinu, bogatstvo resursa i političku povijest. Kod većine zemalja u razvoju ta je ovisnost znatna. U nekim područjima se ona tiče gotovo svakog segmenta života. Većina malih zemalja veoma ovise o stranim investicijama i trgovini s razvijenim svijetom. Gotovo sve male zemlje ovise o uvozu stranih i kapitalno previše intenzivnih tehnologija proizvodnje. Sama ta činjenica ima izuzetan utjecaj na karakter procesa rasta u tim ovisnim nacijama. Međutim, osim tih strogo ekonomskih manifestacija ovisnosti o međunarodnom transferu roba i tehnologija, nalaze se međunarodna transmisija obrazovanja i vrijednosti upravljanja, sheme potrošnje i stava prema životu, radu i samome sebi. Sposobnost zemlje da planira vlastitu ekonomsku socijalnu sudbinu pod bitnim je utjecajem stupnja ovisnosti o tim ili drugim vanjskim silama.

Nacionalni prihod per capita- Bruto nacionalni prihod (GNI) per capita, najčešće korištena mjera opće razine ekonomske aktivnosti, često se koristi kao ukupni indeks relativnog ekonomskog blagostanja ljudi u raznim zemljama. On se izračunava kao ukupna domaća i strana dodana vrijednost koju stanovnici jedne zemlje potražuju, bez odbitka na umanjeni osnovni kapital. Bruto domaći proizvod (GDP) mjeri ukupnu vrijednost konačnog korištenja outputa koji poluči ekonomija jedne zemlje, kako njeni državljani tako i oni koji to nisu. Paritet kupovne moći (PPP) se obračunava korištenjem jednog zajedničkog paketa međunarodnih cijena i usluga za sve proizvedene robe i pružene usluge, vrednujući robe u svim zemljama prema američkim cijenama. Raspodjela nacionalnog prihoda između bogatih i siromašnih zemalja nije jedina manifestacija sve većeg ekonomskog dispariteta između najbogatijih i najsiromašnijih u svijetu. Jaz između bogatih i siromašnih općenito je veći u manje razvijenim nego razvijenim zemljama. Veličina i razmjere siromaštva u bilo kojoj zemlji ovise o dva faktora: prosječnoj razini prihoda zemlje i stupnju nejednakosti njegove raspodjele. Uz borbu s niskim prihodom, mnogi ljudi u zemljama u razvoju biju stalnu bitku protiv neuhranjenosti, bolesti i slabog zdravlja. U obrazovanju, niska razina pismenosti, značajna stopa napuštanja škole, te često neadekvatni nastavni planovi i sredstva. Mnoge ekonomije manje razvijenih zemalja još uvijek su usmjerene na proizvodnju primarnih (poljoprivreda, gorivo, šumarstvo i sirovine) proizvoda, nasuprot sekundarnim (proizvodnim) i tercijarnim (uslužnim) aktivnostima. Te primarne robe čine njihov glavni izvoz u druge zemlje, kako razvijene tako i manje razvijene. Većina siromašnih zemalja mora pribaviti devize kako bi dopunila domaću štednju i radi financiranja prioritetnih razvojnih projekata. Nesavršena tržišta i nesavršeni informacijski sustavi su zajednička karakteristika zemalja u razvoju i važan faktor koji doprinosi njihovom stanju

nerazvijenosti. Odliv mozgova je migracija profesionalne i kvalificirane radne snage, često obrazovane po visokoj cijeni u zemljama u razvoju koji, onda odlaze u razvijene zemlje. Većina ulaganja u istraživanje i razvoj (R&D) je u bogatim zemljama.

Suvremeni svijet je međusobno sve ovisniji. Za zemlje u razvoju ovisnost o bogatim zemljama postala je teška činjenica ekonomskog života. To je osnovni razlog za njihov sve veći interes za poticanje većeg individualnog i kolektivnog oslanjanja na vlastite snage. Istovremeno, i razvijeni svijet, koji se nekad ponosio svojom očitom ekonomskom samodovoljnošću, počinje shvaćati da je u ovo doba povećanih tokova kapitala, sve manjih prirodnih i mineralnih resursa, globalne ugroženosti prirodnog okoliša, ubrzane međunarodne migracije, te sve veće svjetske trgovine proizvedenim robama i uslugama, postao ekonomski sve ovisniji o svijetu u razvoju. Zemljama u razvoju koje imaju ozbiljne probleme likvidnosti, ograničenih investicija, uvoza sirovina i rezervnih dijelova te povećanu razinu rizika vezanog za trgovinske kontakte, veća integracija u sve veća međunarodna financijska tržišta mogla bi u velikoj mjeri poboljšati perspektivu ekonomske fleksibilnosti i rasta. Sa svakom godinom, stoga, bogate i siromašne zemlje podjednako će dijeliti sudbinu koja im je sve više zajednička.

2.2.2. Mala i srednja poduzeća u gospodarskom razvoju zemlje

Uloga malih i srednjih poduzeća u gospodarskom razvoju uključuje više od samog povećanja proizvoda i dohotka po glavi stanovnika, uključuje iniciranje i uspostavu promjene u strukturi poslovanja i društvu. Ovu primjenu prati rast i povećanje proizvodnje, što omogućuje raspodjelu bogatstva na veći broj različitih sudionika, a što na određenom području pomaže potrebnu promjenu i razvoj. Teorija gospodarskog rasta koja opisuje inovaciju kao ključ, ne samo za razvoj novih proizvoda ili usluga za tržište nego i za stimuliranje ulagačkog interesa za pothvate koji se tek pokreću. Nova ulaganja djeluju na rast na strani ponude i na strani potražnje. Unatoč važnosti ulaganja i inovacija za gospodarski razvoj nekog područja, još uvijek nedostaje razumijevanje procesa evolucije proizvoda. Taj proces u kojem se inovacija razvija i komercijalizira preko poduzetničke aktivnosti stimulira gospodarski rast.

Mala i srednja poduzeća imaju priznato mjesto u svijetu. Europska komisija, između ostaloga, ima za cilj promoviranje uspješnog poduzetništva i unapređenje poslovnog okruženje za MSP, dozvolivši im da iskoriste svoj puni potencijal u globalizmu današnje ekonomije. Mala i srednja poduzeća apostrofiraju se danas kao snaga koja u najvećoj mjeri može omogućiti kvalitetnu i brzu promjenu gospodarske strukture neke nacionalne ekonomije. Osnivanje malih i srednjih poduzeća zahtijeva manje početnog kapitala,

omogućuje produktivno zapošljavanje određenog broja djelatnika, daje mogućnost dokazivanja vlastitog znanja i umijeća, omogućuje ostvarivanje značajnih profitnih stopa, obogaćuje ponudu i doprinosi porastu društvenog standarda.

U Zelenoj knjizi „ Poduzetništvo u Europi“ Europska komisija ističe sljedeće društveno značenje poduzetništva;[44]

a) Poduzetništvo potpomaže ostvarenju novih radnih mjesta i gospodarskom rastu,

Nova se radna mjesta sve više ostvaruju u novim malim poduzećima, a ne u velikim. Zemlje u kojima je bio ostvaren značajniji porast poduzetništva odlikovale su se i značajnijim smanjenjem nezaposlenosti.[45]

b) Poduzetništvo ima presudno značenje za konkurentnost,

Novim poduzetničkim inicijativama, kojima se pokreće novo poduzeće ili preusmjerava postojeće (primjerice nakon prijenosa poslovanja na novog vlasnika), povećava se produktivnost. Njima jača pritisak konkurentnosti, potiču se ostala poduzeća da odgovore jačanjem svoje učinkovitosti ili uvođenjem inovativnih rješenja. Povećanom učinkovitošću i inovacijama u poduzećima na području organizacije, procesa, proizvoda, usluga ili tržišta, jača se konkurentna snaga gospodarstva u cjelini. Ovaj proces potrošačima donosi prednost u vidu povećanog izbora i nižih cijena

c) Poduzetništvo razvija osobne potencijale,

Bit zaposlenosti nije samo u zarađivanju osobnog dohotka. Različite osobe često imaju različite kriterije kod odabira karijere, kao što su sigurnost, razina samostalnosti, raznolikost zadataka te zainteresiranost za posao. Visoka primanja mogu potaknuti ljude da putem poduzetništva zadovolje „više potrebe“ kao npr. samo ispunjenje i samostalnost. Za pojedine osobe koje ne mogu pronaći zadovoljavajući posao, odluka o pokretanju poduzetničke aktivnosti može djelomično ili u cijelosti biti posljedica ekonomske potrebe. Pokretanje poduzetničke djelatnosti možda im omogući ostvarenje povoljnijeg položaja.

d) Poduzetništvo razvija opće društvene interese,

Poduzetnici su pokretačka snaga tržišno orijentiranog gospodarstva i njihovi rezultati u društvu donose blagostanje, stvaraju nova radna mjesta te potrošačima omogućuju veći izbor. Mnoga su velika poduzeća usvojila formalne strategije socijalne odgovornosti poduzeća (Corporative Social Responsibility) zbog sve većih očekivanja javnosti u odnosu na utjecaj poslovnih aktivnosti na društvo i okoliš. Tu spada dobrovoljno uvođenje socijalne i ekološke svijesti u poslovanje, odnos sa svim

[44] Zelena knjiga, Poduzetništvo u Europi, Europska komisija, str. 7-8.
[45] Audretsch, D., B., „ Enterpreneurship, A survey of the literature“, listopad 2002.

zainteresiranim stranama te spoznaja da odgovorno ponašanje u poslovanju može predstavljati potporu poslovnom uspjehu. Takvim ponašanjem može biti obuhvaćena, primjerice, predanost ekološki prihvatljivoj proizvodnji (eko učinkovitost) ili uvažavanje interesa potrošača i vođenje poslovanja na način koji nije u suprotnosti s interesima potrošača. Mala i srednja poduzeća se odlikuju neformalnijim „duhom odgovornog poduzetništva“ uz istodobno pružanje okvira i uporišta za mnoge zajednice.[46]

2.2.3. Razlika između financijskih sustava razvijenih zemalja i zemlje u razvoju

Okosnicu financijskog sustava zemalja u razvoju čini bankarski sustav. Uvođenjem burzi i privatizacijom, osnivanjem privatnih banaka, zemlje u razvoju još nemaju efikasna financijska tržišta. Banke još nisu visoko konkurentne i ostvaruju visoke kamatne marže i visoku profitabilnost u usporedbi s razvijenim zemljama. Banke preferiraju kreditiranje velikih poduzeća, te kreditiranje / financiranje stanovništva, a krediti malim i srednjim poduzećima, premda su u porastu, još uvijek ne prate potrebe ovog sektora. U zemljama u razvoju jedan od glavnih problema sektora MSP je nedostatak kapitala. MSP imaju ograničen pristup izvorima financiranja zbog sljedećih razloga (UNECE – Economic Commission for Europe, 1996.) :

- odobravanje zajmova sektoru MSP je vrlo rizično zbog visoke neizvjesnosti (visoka stopa propadanja, tržišne promjene, ekonomske fluktuacije, nedostatak kolaterala),
- komercijalne i kreditne banke nemaju dovoljno iskustva u poslovanju s MSP,
- nedostatak transparentnosti u procjeni kredita i nedostatak vještina financijskih institucija u poslovanju s MSP,
- bankarski sektor je nedovoljno razvijen i/ili konkurentan,
- MSP nemaju pokriće (kolateral), te
- nedostaju pouzdane tržišne informacije i kreditna povijest.

[46] Incijative Komisije na ovom području obuhvaćaju „ Commission Staff Working Paper on Sustainable Industrial Development“, (SEC) 1999,1729, Europska komisija, 25.10.1999. i „ Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility, A business contribution to Sustainable Development“ , COM (2002) 347 final, Europska komisija, 2.7.2002.

Nizak stupanj konkurentnosti, diversificiranosti i likvidnosti financijskog tržišta su odlike zemlja u razvoju. Treba istaknuti i sustav ostale poduzetničke potpore, koji je tek u razvoju u odnosu na slične sustave u razvijenim zemljama EU. Zatim visoke kamate, problematični zahtjevi kolaterala, visoke naknade i komplicirana procedura obrade.

U tržišnim gospodarstvima institucije i organizacije središnje države ili lokalnih i područnih tijela uprave nude, primjerice , MSP sektoru podršku u financiranju kroz:[47]

* kreditiranje po subvencioniranim uvjetima,
* bespovratne pomoći,
* jamstva (za dobivanje komercijalnih kredita koje inače ne bi mogli dobiti, garancije za ulaganje u vlastiti kapital),
* ulaganje u vlastiti kapital (riziko kapital).

Od vitalne važnosti za osnivanje i razvoj MSP je uloga države u kreiranju stabilnog i snažnog financijskog sustava koji uključuje raznovrsne financijske institucije i instrumente, tržišne instrumente reguliranja, adekvatan nadzor banaka i prikladan program podrške.

Nakon što tvrtke iskoriste mogućnosti proširenja na domaćem tržištu, primjenjuju strategiju globalizacije. To ne znači da će se orijentirati na cjelokupno tržište, već na jedan segment svjetskog tržišta koji je umnogome determiniran lokacijom sjedišta poduzeća, tj. blizinom tržišta i povijesnim vezama. Glavna tržišta grupirana su oko svjetskih gospodarskih centara: SAD, Europske unije i Japana. Tako se pri odluci o ulaganjima zemlje prvenstveno orijentiraju na susjedne zemlje.

Međunarodna financijska tržišta možemo definirati u užem i širem smislu. U užem smislu pod njima se može podrazumijevati svjetska ili regionalna, tj. nadnacionalna financijska tržišta. U širem smislu pod njima se može podrazumijevati i strana financijska tržišta, u pravilu su to razvijena financijska tržišta, ali i tržišta u nastajanju.

Međunarodno financiranje uključuje pribavljanje sredstava:[48]

1. za kratkoročne i dugoročne namjene,
2. na ugovornom tržištu ili na tržištima vrijednosnica,
3. na stranom ili međunarodnom tržištu,
4. uz denominaciju duga u jednoj stranoj valuti, dvije valute ili više valuta,

[47] Vidučić, Lj.: Financijski menadžment, PRiF plus, Zagreb 2008., str. 476.
[48] Ibid., 445.

5. s fiksno definiranom valutom/ kamatom u kojoj je preuzeta obveza ili pravom opcije na kamatni/ili valutni swap (zamjenu).

Međunarodno poslovanje postaje sve važnije za poduzeća svih veličina, osobito danas kada se svako poduzeće natječe u hiper natjecateljskoj svjetskoj ekonomiji. Malo je sumnje u to da današnji poduzetnik mora biti u stanju prijeći u svijet međunarodnog poslovanja. Uspješan poduzetnik bit će onaj koji potpuno razumije kako se međunarodno poslovanje razlikuje od čisto domaćeg poslovanja i sposoban je prikladno reagirati. Premda su međunarodno i domaće poduzetništvo slično u sferama prodaje, troškova i dobiti, ono po čemu se domaće razlikuje od međunarodnog poduzetništva su odluke koje su složenije u međunarodnom poduzetništvu zbog čimbenika koje je nemoguće kontrolirati, poput ekonomije, politike, kulture i tehnologije.

2.2.4. Pojam ekonomskog rasta i razvoja

Gospodarski sustav je po sebi veoma složen s velikim brojem pojava i uzročnih veza, što je objektivna teškoća uhvatiti sve te pojave i veze i podvrći ih analizi. U ekonomskim kretanjima proizlazi da se sadržaj istih ponajprije odnosi na kretanje makroekonomskih varijabli u stvarnosti u kratkom ili srednjem roku, a dugoročni aspekt gospodarskog kretanja naziva se gospodarski rast.

Tri komponente ekonomskog rasta su od primarnog značaja u svakom društvu: „akumulacija faktora“ kapitala i rada te tehnološki napredak:[49]

1. Akumulacija kapitala, uključujući sve nove investicije u zemljište, fizičku opremu i ljudske resurse kroz poboljšanje zdravlja, obrazovanja i radnih kvalifikacija,
2. Porast stanovništva i time kasnije porast radne snage,
3. Tehnološki napredak - široko definirano, novi način izvršavanja zadataka.

Akumulacija kapitala rezultira kada se neki dio sadašnjih prihoda štedi i ulaže kako bi se povećali budući output i prihod. Nove tvornice, mehanizacija, oprema i materijal povećavaju fizičku zalihu kapitala jedne zemlje, te omogućavaju postizanje povećanih razina outputa. Ta direktna ulaganja u proizvodnju dopunjuju se ulaganjem u ono što je poznato kao društvena i ekonomska infrastruktura - ceste, električna energija, voda i asanacija, komunikacija i slično - što omogućava i integrira ekonomske aktivnosti. Koncept ulaganja u ljudske resurse i stvaranja ljudskog kapitala je stoga analogan

[49] Todaro, M.P., i Smith, S.C., op.cit., 92.

konceptu poboljšanja kvaliteta i time produktivnosti postojećih zemljišnih resursa kroz strateške investicije.

Rast stanovništva i radne snage tradicionalno se smatra pozitivnim faktorom stimuliranja ekonomskog rasta. Veća radna snaga znači produktivnije radnike, a veće opće povećanje stanovništva znači potencijalnu veličinu domaćih tržišta. Međutim, upitno je ima li brzi rast priliva radnika u zemljama u razvoju s viškom radne snage pozitivan ili negativan utjecaj na ekonomski napredak.

Tehnološki napredak rezultira iz novih i poboljšanih načina postizanja tradicionalnih zadataka, kao što je uzgoj poljoprivrednih proizvoda, proizvodnja odjeće ili gradnja kuće. Postoje tri osnovne kvalifikacije tehnološkog napretka: neutralan, tehnološki napredak koji štedi rad i onaj koji štedi kapital.

Neutralni tehnološki napredak javlja se kad se postižu više razine outputa s istim kvantitetom i kombinacijom faktorskih inputa.

Tehnološki napredak koji štedi kapital je mnogo rjeđi fenomen. Ali, to je prvenstveno zato što se gotovo sva svjetska znanstvena i tehnološka istraživanja provode u razvijenim zemljama, gdje je obveza štedjeti rad a ne kapital.

Tehnološki napredak koji uvećava rad javlja se kad su kvaliteta ili umijeća radne snage poboljšani - na primjer, uz korištenje televizije i drugih elektronskih i komunikacijskih medija za nastavu. Tehnološki napredak koji uvećava kapital rezultira iz produktivnije uporabe postojećih kapitalnih roba - na primjer, zamjena drvenih plugova čeličnim u poljoprivrednoj proizvodnji.

Razvijeno i zdravo nacionalno gospodarstvo određuje razinu našeg životnog standarda, razinu zaposlenosti i blagostanja naroda. Makroekonomija podrazumijeva ukupnost ekonomskih događanja koja utječu na stanje nacionalnih gospodarstava, kvalitete našega života, iako pojedinac nije u fokusu razmatranja. Makroekonomija je skup ključnih ekonomskih agregata, njihovih međuodnosa i promjena koje uvjetuju stabilnost i ravnotežu, ali i traženje rješenja u svrhu prevladavanja nestabilnosti i neravnoteža. Nacionalno gospodarstvo koristi makroekonomske spoznaje, te uz pomoć informacijskih sustava i drugih kvantitativnih disciplina sagledava stanje i odnose u nacionalnom gospodarstvu i pronalaze rješenja za poboljšanje gospodarstva. Tu se radi o primjeni teoretskih znanja na određene ekonomske i državne prostore. U osnovne makroekonomske agregate spadaju stopa nezaposlenosti, stopa inflacije, stopa proizvodnosti, stopa promjena u razmjeni s drugim valutnim područjima, valutni tečaj, a postoje i drugi agregati koji imaju značajnu ulogu u makroekonomiji kao npr. narodno gospodarstvo, narodni dohodak, novac, kamatna stopa, proračun vlade i sl., dok

mikroekonomija razmatra pitanja faktora, troškova, ponude, potražnje, cijena, nadnica i sl., a makroekonomske agregate promatra kao konstante. Mikroekonomija proučava manje jedinice u ekonomskom sustavu, koje, izolirano gledano, teško mogu značajnije mijenjati cjelinu odnosa. Uobičajeno te jedinice promatranja čine poduzeća i domaćinstva, te ekonomski rezultati, odnosi i interakcije između tih ekonomskih subjekata. Struktura nacionalnog gospodarstva podrazumijeva stanja i odnose u sferi proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje. Gospodarski sustav, s aspekta vremenske dimenzije, karakterizira dugoročnost i stabilnost, a pored ekonomskih sadrži političke, pravne i druge odrednice. Ekonomska politika svojim instrumentima i aktivnostima sudionika permanentno djeluje na ukupne, a posebno materijalne tokove i strukturne odnose kratkoročno i dugoročno. U analizi gospodarstva strukturu obično dijelimo na sektore. Ukoliko želimo sagledavati strukturne promjene u određenim vremenskim intervalima, onda pristupamo analizi preko šire definicije sektora, kao primarni, sekundarni i tercijarni (uslužni) sektor. Oblikovanje sektora temelji se na određenim kriterijima, kako slijedi:

a) primarni sektor je izravno vezan uz prirodne izvore (npr. poljoprivreda, rudarstvo, šumarstvo i ribarstvo),

b) sekundarni sektor pokriva proizvodnju svih ostalih roba nacionalnog gospodarstva, uključivo preradu dobara proizvedenih u primarnom sektoru. Prerada je glavna odrednica ovoga sektora, što uključuje i graditeljstvo i velike infrastrukturne sustave kao što je energetika (plin, nafta, električna energija i slično) i

c) uslužni sektor uključuje razne vrste usluga kao što su promet, trgovina, ugostiteljstvo, turizam, ali i osiguranje, bankarstvo i financije i sektor javnih usluga (zdravstvo, obrazovanje i obrana).

Naznačeno strukturiranje nije striktno određeno, otvaraju se mogućnosti grupiranja proizvoda i usluga u pojedine sektore, ovisno o praćenju nacionalnih statistika i analitičkih potreba. Imajući na umu vremensku dimenziju, možemo očekivati strukturne promjene u nacionalnom gospodarstvu koje će prouzročiti promjena potražnje za ukupnom nacionalnom proizvodnjom roba i usluga, što vodi promjenama outputa i zaposlenosti globalno i po sektorima. Ekonomski rast, što podrazumijeva i rast dohotka, uzrokuje porast potražnje za robama i uslugama sektora koji stvaraju dobra s pozitivnom dohodovnom elastičnosti u odnosu na potražnju za dobrima s negativnom.

Društveno bogatstvo čine ukupna materijalna dobra kojima raspolaže jedna zemlja, a obuhvaćaju prirodne izvore, tj. onaj dio koji se ne može reproducirati i

proizvedena dobra. Tekuća proizvodnja zemlje raspodjeljuje se na finalnu potrošnju i investicije. Investicije služe održavanju postojećega (naknada u proizvodnji utrošenog ili amortiziranog dijela bogatstva) i stvaranja novog, tj. povećanje fonda proizvedenog bogatstva (što uvjetuje neto investicije). U cjelini, riječ je o bruto investicijama. Odvajanje dijela proizvodnje za investicije uobičajena je pojava, ali različitog intenziteta kod svih zemalja, neovisno o razini globalne razvijenosti.

Ekonomski rast u velikoj mjeri ovisi o ljudskom razvoju i bez njega ga je nemoguće održati. Uspješan ekonomski razvoj zahtijeva unapređenje javnog, privatnog i građanskog sektora. Svaki sektor ima bitnu i komplementarnu ulogu u ostvarivanju pravednog, zajedničkog i samoodrživog razvoja.

2.2.5. Cilj i pokazatelji ekonomskog razvoja

Proučavanje ekonomskog razvoja je jedna od najnovijih, najuzbudljivijih i najizazovnijih grana širih disciplina ekonomije i političke ekonomije, iako se može reći da je Adam Smith bio prvi „ ekonomist razvoja“ i da je njegovo djelo Wealth of Nations (Bogatstvo nacija) iz 1776. godine bilo prva rasprava o ekonomskom razvoju.

Može se reći da je razvoj fizička realnost, ali i stanje duha u kojem je društvo nekom kombinacijom društvenih, ekonomskih i institucionalnih procesa, osiguralo sredstva za postizanje boljeg života. Koje god da su specifične komponente tog boljeg života, razvoj u svim društvima mora imati barem ova tri cilja: [50]

1. Povećati raspoloživost i proširiti raspodjelu osnovnih roba za egzistenciju, kao što je hrana, krov nad glavom, zdravlje i zaštita.
2. Povećati razinu života, uključujući, pored višeg prihoda, i osiguranje više radnih mjesta, obrazovanje i veću pažnju kulturnim i ljudskim vrijednostima, koji će služiti ne samo povećanju materijalnog blagostanja, nego i stvaranju većeg individualnog i nacionalnog samouvažavanja.
3. Proširiti dijapazon ekonomskih i socijalnih izbora koji stoje na raspolaganju pojedincima i zemljama time što će ih se osloboditi od ropstva i ovisnosti ne samo o drugim ljudima i nacionalnim državama, nego i o silama neznanja i ljudske bijede.

Pod razvojem se tradicionalno podrazumijeva sposobnost ekonomije jedne zemlje, čija je početna ekonomska situacija dugo bila manje ili više statična, da generira i održi godišnji rast svoga bruto nacionalnog dohotka (GNI) po stopi od 5 % do 7 %, ili više.

[50] Ibid., 21.

Zajednički alternativni ekonomski indeks razvoja koristi stope razvoja dohotka po glavi stanovnika (per capita), kako bi se uzeli u obzir i sposobnost zemlje da širi svoj output po stopi bržoj od stope porasta stanovništva. Razine i stopa rasta „realnog“ GNI-a per capita (monetarni rast GNI-a per capita minus stopa inflacije) normalno se uzimaju za mjerenje općeg ekonomskog blagostanja stanovništva - koliko su realne robe i usluge dostupne prosječnom građaninu za potrošnju i investicije.

Tri ključne vrijednosti razvoja - gola egzistencija, samopoštovanje i sloboda – predstavljaju zajedničke ciljeve kojima teže svi pojedinci i sva društva.[51]

Ekonomija opstanka: zadovoljavanje osnovnih potreba - Ljudi imaju određene osnovne potrebe bez kojih bi im život bio nemoguć. Te osnovne životne potrebe dovoljne za čovjekovu egzistenciju uključuju hranu, krov nad glavom, zdravlje i zaštitu. Kada bilo koja od njih nedostaje ili je kritično mala, vlada stanje „ apsolutne nerazvijenosti“. Bez održivog i kontinuiranog ekonomskog napretka na individualnoj i društvenoj razini, ni ostvarenje ljudskog potencijala ne bi bilo moguće.

Samopoštovanje: biti osoba - osjećaj vrijednosti i samopoštovanja, osjećaj da niste iskorišteni kao sredstvo kojim drugi postižu svoje ciljeve. Svi narodi i društva teže nekom osnovnom obliku samopoštovanja, iako to mogu nazvati autentičnošću, identitetom, dostojanstvom, poštovanjem, čašću ili priznanjem. Priroda i oblik ovog samopoštovanja razlikuju se od društva do društva i od kulture do kulture. Međutim, sa sve većim širenjem „modernih vrijednosti“ razvijenih zemalja, mnoga društva u zemljama u razvoju, koja imaju temeljan osjećaj vlastite vrijednosti, doživljavaju ozbiljnu kulturnu zbunjenost kada dođu u kontakt s ekonomski i tehnološki razvijenijim društvima.

Sloboda od ropstva: moći birati - slobodu ovdje treba shvatiti u smislu oslobođenja od otuđujućih materijalnih uvjeta života i društvene podčinjenosti i služenja prirodi, neznanju, drugim ljudima, siromaštvu, institucijama, dogmatskim vjerovanjima, pogotovo uvjerenju da je siromaštvo nešto na što su neki predodređeni. Sloboda uključuje i cijeli niz mogućnosti izbora za društvo i njegove članove, uz na minimum dovedena vanjska ograničenja - sve u težnji za društvenim ciljem koji zovemo razvojem. Razvoj se stoga mora promatrati kao višedimenzionalni proces koji uključuje krupne promjene društvenih struktura, stavova ljudi, te institucija države, kao i ubrzanje ekonomskog rasta, smanjenje nejednakosti i ukidanje siromaštva. Razvoj, u svojoj

[51]Todaro M.P., i Smith S.C.: Ekonomski razvoj, Šahinpašić, Sarajevo, str. 19.; Goulet, Cruel Choice, str. 87-94.

suštini, mora predstavljati cijeli taj paket promjena kojim se cjelokupan društveni sustav, prilagođen raznim osnovnim potrebama i željama pojedinaca i društvenih grupa unutar sustava, odmiče od uvjeta života koji se smatraju nezadovoljavajućima ka situaciji ili uvjetima života koji se smatraju materijalno i duhovno boljima.

Ekonomski razvoj, kao i druge ekonomske pojave, imaju određene pokazatelje, indikatore, pomoću kojih se prate promjene vezane za tu pojavu. Pokazatelji ekonomskog razvoja služe kao smjernice za donošenja zaključaka i odluka koji jednu zemlju trebaju voditi k ostvarenju ciljeva ekonomskog razvoja. Postoje četiri osnovne grupe pokazatelja ekonomskog razvoja:[52]

1. naturalno izraženi pokazatelji,
2. ekonomsko - socijalni pokazatelji,
3. znanstveno - tehnološki pokazatelji,
4. vrijednosno izraženi pokazatelji.

1. Naturalno izraženi pokazatelji su pokazatelji za iskazivanje i uspoređivanje dostignute razine gospodarskog razvoja pojedinih zemalja po nekim značajnim vrstama proizvoda iskazano po glavi stanovnika.

2. Ekonomsko socijalni pokazatelji smatraju sve značajnijim, pokazuju kvalitete života ljudi u određenim zemljama, kao što su;

- očekivana duljina vijeka pri rođenju,
- stanje općeg zdravlja stanovništva,
- struktura obiteljskih izdataka,
- udio izdataka za hranu u ukupnim izdacima,
- stupanj pismenosti i obrazovna razina stanovništva,
- stupanj obuhvaćenosti populacije socijalnim osiguranjem,
- uvjeti stanovanja i drugi.

3. Znanstveno - tehnološki pokazatelji su pokazatelji razvoja znanosti i tehnologije. U ove pokazatelje spadaju;

- opseg i struktura rada za istraživački razvojni rad,
- znanstveno istraživačka baza,
- oblici i opseg transfera i usvajanje tehnologije,
- udjel proizvoda novih tehnologija u izvozu,
- patenti, razvijenost proizvodnje i tržišta proizvodnje,
- tehnološki i trgovinski bilanca zemlje.

[52] Komazac, LJ.,: Mjerenje ekonomskog razvoja, www.eccfsu.yu

4. Vrijednosno izraženi pokazatelji- oni govore o makroekonomskim čimbenicima tj. zasnovani su na ostvarenom outputu ;

- bruto domaći proizvod (GDP),
- bruto nacionalni proizvod (GNP),
- neto nacionalni proizvod ili nacionalni dohodak (GNI),
- nacionalni dohodak po stanovniku (NI per capita),
- nacionalni dohodak po radniku (NI per worker),
- nacionalni dohodak po radnom satu (NI per hour),
- štednja po stanovniku,
- akumulacija po radniku,
- stope promjena u nacionalnom proizvodu, dohotku i akumulaciji.

2.2.5.1. Mjerenje ekonomskog razvoja

Preko 90 % svih svjetskih ulaganja u istraživanje i razvoj (Resarch and Development- R & D) je u bogatim zemljama.[53] Većina zemalja u razvoju minimalno sudjeluju u ukupnom napretku tehnologije. Njihov tehnološki napredak se odnosi na prilagodbu i usvajanje tehnologija iz razvijenih zemalja. Ključni izvor dugoročnog napretka proizvodnosti jeste istraživanje i razvoj. Riječ je o širokom konceptu koji uključuje znanstvena istraživanja, razvoj proizvoda, inovacije u tehnikama proizvodnje i unapređenja menadžmenta. Najvažniji rezultat istraživanja i razvoja je stvaranje novih i boljih proizvoda, te jeftinijih načina njihove proizvodnje. Dugoročno, istraživanje i razvoj daju najveći doprinos gospodarskom rastu. Sredstva za istraživanje se troše na razrješavanje ekonomskih i tehnoloških problema bitnih za bogate zemlje u svjetlu njihovih ekonomskih prioriteta i bogatstva u resursima. Bogate zemlje su zainteresirane uglavnom za razvoj sofisticiranih proizvoda, velika tržišta te tehnološki napredne proizvodne metode uz korištenje velikih inputa kapitala i visokih razina umijeća i menadžmenta, pri čemu se raspolaže s relativno malom radnom snagom i sirovinama. Siromašne zemlje, nasuprot tome, mnogo su zaineresiranije za jednostavne proizvode, jednostavan dizajn, uštedu kapitala, korištenje brojne radne snage i proizvodnju za manja tržišta. Ali one nemaju ni financijske resurse, ni znanstveni i tehnološki know-how da bi mogli poduzeti istraživanja i razvoj koji bi bili u najboljem dugoročnom interesu.

Analitičari empirijskih strukturalnih promjena naglašavaju unutarnja i međunarodna ograničenja u razvoju. Unutarnja ograničenja uključuju ekonomska

[53] Todaro, M.P., i Smith, S.C., op.cit., 19.

ograničenja kao što su postojeći resursi zemlje, fizičku veličinu i veličinu stanovništva, kao i institucionalna ograničenja poput državnih politika i ciljeva. Međunarodna ograničenja u razvoju uključuju pristup vanjskom kapitalu, tehnologiji i međunarodnoj trgovini.

Ovisno o stupnju otvorenosti gospodarstva u slobodnom kretanju roba, usluga i kapitala, pojavljuju se problemi u ostvarenju unutrašnje i vanjske ravnoteže. Unutarnju ravnotežu gospodarstva definiramo u smislu ostvarene određene razine nacionalnog dohotka, a vanjsku ravnotežu ostvarujemo ravnotežom u sferi bilance tekućih transakcija. Ako se istodobno ostvare oba cilja, ostvarena je savršena ravnoteža što je, naravno, vrlo teško ostvarivo. Kada ekonomska politika, namijenjena ostvarenju jednog cilja, gospodarstvo udaljuje od drugoga, ciljevi se označavaju kontradiktorno. Jesu li ciljevi unutarnje i vanjske ravnoteže međusobno konfliktni, ovisit će o tome kako se uspoređuju ciljevi i ostvarenje u sferi nacionalnog dohotka i bilance tekućih transakcija. Pojednostavljenja radi, možemo reći da je željena razina nacionalnog dohotka potencijalni dohodak te da je, u oblasti vanjske ravnoteže, saldo računa tekućih transakcija jednak nuli. Uz takvu pretpostavku, moguća su sljedeća četiri slučaja: [54]

1. Deficit na tekućim računa s inflacijskim jazom u gospodarstvu ne predstavlja konflikt jer smanjenje agregatne potražnje radi smanjenja inflatornog jaza znači smanjenje uvoza, što smanjuje trgovinski deficit;
2. Deficit na tekućem računu s prisutnim recesijskim jazom u gospodarstvu predstavlja konfliktnu situaciju jer ekspanzija agregatne potražnje radi eliminacije recesijskog jaza dovodi do povećanja uvoza, što smanjuje trgovinski suficit;
3. Suficit na tekućem računu s vladajućim recesijskim jazom je situacija gdje nema konfliktnosti ciljeva, jer ekspanzija agregatne potražnje radi eliminacije recesijskoga jaza povećava uvoz, što smanjuje trgovinski suficit;
4. Suficit na tekućem računu s postojećim inflatornim jazom u gospodarstvu izaziva konfliktnosti ciljeva, jer smanjenje agregatne potražnje radi eliminacije inflatornoga jaza znači smanjenje uvoza tj. povećanje trgovinskoga suficita.

Konfliktnost se među ciljevima unutarnje i vanjske ravnoteže pojavljuje kada teže prema suprotnim promjenama u razini nacionalnog dohotka.

Bilanca kapitalnih transakcija je sastavni dio platne bilance zemlje, te bilježi

[54] Bogunović, A. i Sharma, S.: Narodno Gospodarstvo, Art Studio Azinović Sermageova 11, Zagreb, 1995. godine, str. 101.

međunarodna kretanja investicijskih fondova. U slučaju da strani investitori ulažu sredstva u domaće gospodarstvo, priljev se evidentira na prihodovnoj strani jer povećava količinu ponuđenih deviza za domaću valutu na tržištu novca. Suprotno tome, ako domaći investitori ulažu sredstva u inozemstvo, to predstavlja bijeg kapitala, te se evidentira kao isplata. Glavni način kojim se može utjecati na tokove kapitala jest politika kamatnih stopa. Međunarodni trgovci, kao i domaći trgovci kapitala, raspolažu rezervama koje se plasiraju na inozemno tržište na kratki rok. Dugoročni pritoci kapitala manje su osjetljivi na razlike u kamatnim stopama. Učinci fiskalne politike na kapitalni račun odražavaju se kroz njene efekte u jednom zatvorenom gospodarstvu. Ekspanzivna fiskalna politika npr. dovodi do povećanja posudbi od strane vlade na domaćem tržištu kapitala. U zatvorenom gospodarstvu to bi značilo povećanje kamatnih stopa, međutim, u otvorenom gospodarstvu ostali posuđivači podmiruju svoje potrebe uvozom kapitala, pa čak vlada može posuditi novac izvan zemlje, što znači višak u kapitalnom računu. S druge strane, fiskalna politika kontrastivnog karaktera imala bi suprotan efekt. Ekspanzivna monetarna politika potiskuje kamatne stope te potiče bijeg kapitala, a time račun kapitala dolazi u deficit. Naravno, restriktivna će monetarna politika imati suprotne efekte.

Možemo proširiti svoju pretpostavku pa reći da je cilj ekonomske politike ostvarenje ukupne ravnoteže u platnoj bilanci. Polazimo od toga da je ukupni račun u ravnoteži ako je saldo tekućeg i kapitalnog računa jednak nuli. To znači da bi se neravnoteža tekućeg računa izravnala s transakcijama u kapitalnom računu. Da bi se mogao objasniti mehanizam ostvarenja ravnoteže u domaćem i vanjskom sektoru, najprije treba razmotriti odnos novčane mase i platne bilance. Pretpostavimo da država ima deficit u platnoj bilanci, a središnja je banka, radi očuvanja vrijednosti domaće valute, primorana intervenirati na deviznome tržištu. Banka će, očito, prodavati devize, a time će se njene devizne rezerve smanjiti. Tako će deficit platne bilance dovesti do kontrakcije novčane mase. Premda središnja banka to može imati kompenzirajući učinak na rezerve banke. Ovaj način zaštite domaće količine novca u optjecaju od efekata platne bilance nazivamo sterilizacija.

U mehanizmu fiksnog tečaja minimalne su mogućnosti korištenja mjera monetarne politike u cilju domaće stabilizacije, jer su tokovi kapitala osjetljivi na kamatne stope. Nacionalna će banka biti primorana zadržati domaće kamatne stope na razini vanjskih što, naravno, neće moći bitno utjecati na domaću novčanu masu. Ako pretpostavimo da su kamatne stope na svjetskoj razini, gospodarstvo slijedi ekspanzivnu fiskalnu politiku. Povećava se nacionalni dohodak, ali i kamatne stope. Veće kamate

privlače inozemni kapital, suficit na kapitalnom računu prelazi deficit tekućega računa. Da bi se održao režim fiksnog tečaja, nacionalna banka mora intervenirati na deviznom tržištu te otkupljivati devize. To bi imalo učinak ekspanzije u monetarnoj masi, i proširilo mogućnosti djelovanja fiskalne politike.

Glavna prednost sustava fleksibilnog tečaja je u tome što on eliminira konfliktnost između domaće stabilizacije i uravnoteženje platne bilance kao ciljeva, jer se deficit i suficit eliminiraju kretanjem tečaja. U principu, fleksibilni tečaj valute štiti domaće gospodarstvo od cikličnih kretanja u drugim zemljama.

Ako se pretpostavi da vlada želi eliminirati recesijski jaz ekspanzivnom fiskalnom politikom. Povećanje državne potrošnje i/ili smanjenje poreza multiplikatorskim djelovanjem povećat će dohodak, a time smanjiti jaz. U režimu fleksibilnih tečajeva doći će do snažnog potiskivanja neto izvoza, što će smanjivati učinkovitosti fiskalne politike koja će se morati kompenzirati prilagođavajućom monetarnom politikom. U takvom sustavu, monetarna je politika vrlo snažni instrument djelovanja na domaće gospodarstvo, odnosno na domaći proizvod i zaposlenost.

Ako su kapitalni tokovi visoko elastični prema kamatnim stopama, deprecijacija valute bit će jedini efikasni način kojim će se, povećanjem monetarne mase, moći utjecati na potražnju domaće proizvedene robe. Konačno, ako središnja banka želi smanjiti agregatnu potražnju, ona će smanjiti novčanu masu. To će povećati domaće kamatne stope i kratkoročno će doći do priljeva inozemnoga kapitala, što će povećati vrijednost domaće valute, te će biti teže izvoziti robu na vanjsko tržište.

U sustavu kontroliranog tečaja, od podjednakog značaja je i fiskalna i monetarna politika. Konfliktnost ciljeva se rješava adekvatnom kombinacijom obje politike. Ciljevi se mogu postići kombinacijom restriktivne monetarne i ekspanzivne fiskalne politike. Međutim, ova strategija ne bi odgovarala u slučaju kroničnoga i trajnog deficita na tekućem računu. Kratkoročni priljevi međunarodnog kapitala vrlo su osjetljivi na velike i česte fluktuacije tečaja. Ako investitori izgube povjerenje u valutu, doći će do bijega kapitala i devalvacija će biti nužna.

Teorija ekonomije obujma je značajna za teoriju vanjske trgovine, jer se njome pokazuje kako vanjska trgovina može biti obostrano probitačna i u uvjetima kada su zemlje identične u svim aspektima (raspolažu istim faktorima proizvodnje i istim proizvodnim funkcijama, tj. tehnologijama) osim u ekonomijama obujma, odnosno različitih su proizvodnih kapaciteta i veličina tržišta. Zemlja s većim proizvodnim kapacitetom i tržištem će kroz ekonomiju obujma moći ostvariti veće prednosti (sniženje prosječnih troškova) pa će se, logično, specijalizirati u proizvodnji i izvozu te robe.

Manje zemlje će se specijalizirati u proizvodnjama kod kojih nisu toliko izražene ekonomije obujma (gdje nije potreban veliki kapital), a tamo gdje to nije slučaj, vezati se kao komplementari u velike reprodukcijske lance na principima klastera (cluster) industrija.

2.2.5.2. Bruto domaći proizvod kao način mjerenja ekonomskog razvoja

Bruto domaći proizvod, BDP odnosno GDP (Gross Domestic Product) je osnovni makroekonomski pokazatelj, jer predstavlja najsveobuhvatniju mjeru ukupne proizvodnje dobara i usluga jedne zemlje. Navedena definicija vrijedi za sve zemlje svijeta osim Rusije i Kine.

Društveni proizvod se izražava u bruto i neto veličini, i to kao:

Bruto domaći proizvod (BDP) koji izražava vrijednost finalnih proizvoda i usluga proizvedenih tijekom godinu dana.

- ukupni BDP,
- BDP per capita (BDP po glavi stanovnika) koji je realniji, relativan pokazatelj,
- BDP per capita iskazan u PPP (Payment Power Parity) – paritet kupovne moći,
- BDP per capita (per hour) – po stanovniku po satu.

Neto društveni proizvod (NDP) dobivamo umanjenjem BDP-a za iznos amortizacije.

Način računanja BDP-a

Postoje dva načina računanja BDP-a, a to su:

1. Metoda proizvodnje (mjerenje tijekom finalnih proizvoda)
2. Metoda prihoda (mjerenje dohocima i troškovima faktora koji proizvode finalna dobra).

1. **Metoda proizvodnje**

Bruto domaći proizvod po ovoj metodi se računa zbrajanjem komponenti svih potrošnji u vremenskom intervalu od jedne godine, putem sljedeće formule:

GDP= C+I+G+NX

C= consumption (potrošnja domaćinstva)

I= investment (investicije- potrošnja poduzeća)

G= govermental spending (potrošnja države)

NX= net export (vrijednost izvoza umanjena za vrijednost uvoza)

Prilikom izračunavanja BDP-a po ovoj metodi se obračunava samo potrošnja države na dobra i usluge, ali ne i transfera plaćanja.

2. **Metoda prihoda**

Po ovoj metodi BDP se dobiva zbrajanjem nadnica (Wage), kamata (Iterest), renti (Rent), profita (Profit, amortizacije (Depreciation) i posrednih poreza (Taxes) .

BDP= W+i+R+Pf+Dp+T

Po oba iznosa se dobije isti iznos BDP-a, uz eventualno neslaganje- statistička greška do 1 %.

BDP obuhvaća vrijednost intermedijarnih dobara, a to su dobra koja se koriste u proizvodnji drugih dobara. U suprotnom bi došlo do dvostrukog računanja istih proizvoda, jednom kao rezultat proizvodnje, a drugi put kao inputa. Zbog toga se koristi tehnika zbrajanja dodatne vrijednosti koja podrazumijeva razliku između vrijednosti dobara i troškova materijala koji su se upotrijebili za tu vrstu proizvoda. Ukoliko se želi pratiti samo realne promjene količine outputa, potrebno je koristiti realni BDP koji se izražava u stalnim cijenama, a isključuje utjecaj cijena. Realni BDP se dobije tako da se nominalni BDP podjeli s BDP-om deflatorom (ponderirani prosjek cijena svih roba u BDP-u).

2.2.6. Značenje poduzetništva u razvoju gospodarstva

Značenje poduzetništva uključuje iniciranje i uspostavu promjene u strukturi poslovanja i u društvu, a ne samo povećanje proizvoda i dohotka po glavi stanovnika. Ovu promjenu prati rast i povećanje proizvodnje, što omogućava raspodjelu većeg bogatstva na veći broj različitih sudionika. Postavlja se pitanje što na određenom području pomaže potrebnu promjenu i razvoj. Jedna teorija gospodarskog rasta opisuje inovaciju kao ključ, ne samo za razvoj novih proizvoda ili usluga za tržište, nego i za stimuliranje ulagačkog interesa za pothvate koji se tek pokreću. Novo ulaganje djeluje u jednadžbi rasta i na strani ponude i na strani potražnje, novi kapital koji se stvara proširuje kapacitet rasta, a nova potrošnja koja rezultira iz toga novi kapacitet i proizvodnju. Unatoč važnosti ulaganja i inovacija za gospodarski razvoj nekog područja, još uvijek nedostaje razumijevanje procesa evolucije proizvoda. To je proces u kojem se inovacija razvija i komercijalizira preko poduzetničke aktivnosti, što zauzvrat stimulira gospodarski rast. Bez obzira na razinu jedinstvenosti proizvoda ili tehnologije, svaka inovacija evoluira i razvija se prema komercijalizaciji preko jednog od triju mehanizama:[55] vlade, korporacijskog poduzetništva ili neovisnog poduzetništva.

Vlada može biti kanal komercijalizacije efekata sinteze društvene potrebe i razvijene nove tehnologije. Ovakvo postupanje se naziva tehnološki transfer i krajnji je cilj mnoštva istraživačkih napora. Unatoč tome, relativno malo izuma koji proizlaze iz strogo znanstvenog i od vlade sponzoriranog istraživanja dosegne transfer na komercijalno tržište. Većina rezultata znanstvenog istraživanja nedovoljno je primjenjiva za komercijalne potrebe. Čak i rezultati koji jesu primjenjivi zahtijevaju znatne modifikacije kako bi bili prihvaćeni na tržištu. Premda vlada raspolaže financijskim izvorima za uspješan transfer tehnologije na tržište, često joj nedostaje poslovnih vještina, osobito marketinških i distribucijskih, nužnih za uspješnu komercijalizaciju. Pored toga, državna birokracija i pretjerana regulacija često koče pravovremeno formiranje poslovanja.

Korporacijsko poduzetništvo također može premostiti rascjep između znanosti i tržišta. Postojeća poslovanja imaju financijske resurse, poslovne vještine, a nerijetko i marketinške te distribucijske sustave za uspješnu komercijalizaciju. No, prečesto kruto strukturirani birokratski sustavi, s naglaskom na kratkoročnoj dobiti, koče kreativnost i sprečavaju razvoj novih proizvoda i poslovanja.

[55] Hisrich, R. D., Peters, M.P. i Shepherd, D.A.: Poduzetništvo, Mate d.o.o. Zagreb, sedmo izdanje, str. 13.

Nezavisno poduzetništvo kao treća metoda premošćivanja rascjepa između znanosti i tržišta je putem nezavisnog poduzetništva, kao što je pokretanje nove organizacije. Mnogi poduzetnici imaju poteškoća pri premošćivanju ovog rascjepa i stvaranju novih pothvata. Mogu im nedostajati menadžerske vještine, marketinške sposobnosti ili financijski resursi. Njihovi su izumi često nerealistični i traže znatne modifikacije da bi se mogli dobro prodavati. Osim toga, poduzetnici često ne znaju kako se povezati sa svim potrebnim entitetima, kao što su banke, dobavljači, klijenti, pothvati kapitalisti, distributeri i reklamne agencije. Unatoč poteškoćama, poduzetništvo je trenutačno najučinkovitija metoda premošćivanja rascjepa između znanosti i tržišta, stvaranja novih poduzeća i dovođenja novih proizvoda i usluga na tržište. Poduzetničke aktivnosti značajno djeluju na gospodarstvo nekog područja izgradnjom ekonomske baze te otvaranjem novih radnih mjesta. S obzirom na utjecaj poduzetništva na sveukupnu ekonomiju i zapošljavanje na nekom području, iznenađuje što ono nije postalo još veća okosnica gospodarskog razvoja.

Polazeći od uloge i značaja malih poduzeća u gospodarskom razvoju razvijenih zemalja na jednoj strani, kao i karakteristika okruženja za razvoj poduzetništva u Bosni i Hercegovini na drugoj strani, istraživanja u ovom dijelu su ograničena na propitivanje mogućnosti mjerenja doprinosa malih poduzeća procesu tehnoloških promjena, kooperaciji s velikim poduzećima, otvaranju novih radnih mjesta, bogatstvu ponude na domaćem tržištu i dinamiziranje lokalnog razvoja. Koncepcija poslijeratnog razvoja Bosne i Hercegovine mora se temeljiti na tržišnom, ali izvozno orijentiranom gospodarstvu. Jedino izvozno orijentirano gospodarstvo male zemlje kao što je Bosna i Hercegovina jamči njezin dugoročni uravnoteženi razvoj. A izvozno orijentirano gospodarstvo znači njezinu potpunu otvorenost. Budući da je Bosna i Hercegovina mala zemlja, ona ne može utjecati na uvjete koji vladaju na svjetskom tržištu, nego im se mora prilagoditi. To uvjetuje potrebu maksimalne efikasnosti proizvodnje BiH gospodarstva radi njezine konkurentnosti na svjetskom, a prije svega europskom tržištu. Maksimalna efikasnost gospodarstva može se ostvariti samo u tržišnom gospodarstvu, gdje prevladava tržište potpune konkurencije. Razvoj tržišno izvoznog gospodarstva slijedi dugoročni razvoj zemlje i stabilnost, što znači dugoročno povećanje proizvodnje i zaposlenosti uz očuvanje unutarnje i vanjske ravnoteže.

2.3. Model povezanosti malih i srednjih poduzeća i razvoja gospodarstva

Za gospodarstvo zemlje su važne struktura i veličina državne potrošnje. Naime, poznato je da se ukupna potražnja u nekoj zemlji sastoji od četiri komponente: osobne potrošnje, investicija, državne potrošnje i neto izvoza. Ako je jedna komponenta veća, jasno je da će to biti nauštrb drugih komponenti. Pitanje je samo koja će komponenta najviše i najučinkovitije utjecati na rast gospodarstva. U situaciji kada se gospodarstvo nalazi u stanju recesije, velike nezaposlenosti s padom proizvodnje, odnosno BDP-a, krivulja agregatne ponude je jako položena, gotovo vodoravna. To znači da je krivulja ponude neelastična, dakle, promjena agregatne potražnje snažno utječe na promjenu proizvodnje, ne uzrokujući promjene opće razine cijena. Ta je situacija moguća samo uz veliku nezaposlenost, odnosno raspoloživost proizvodnih faktora (rad, kapital). Pretpostavlja se da su cijene inputa kratkoročno fiksirane (cijena rada ugovorno je fiksirana na kratko vrijeme između poslodavaca i sindikata). U takvom stanju gospodarska potražnja stvara svoju vlastitu ponudu. Naime, povećanje neke od komponenata agregatne potrošnje imat će multiplikativni efekt na povećanje proizvodnje. Drugim riječima, ako se agregatna potrošnja poveća za jednu KM, BDP se može povećati za dvije ili za tri KM. Javna potrošnja u BiH je puno veća nego u zemljama okruženja. Pretjerana ekspanzija javne potrošnje u svakoj zemlji ima za posljedicu makroekonomsku nestabilnost, usporavanje proizvodnje, pad proizvodnosti, zaduživanje, strukturnu nezaposlenost i izostanak ekonomskog rasta. Strukturu javnih rashoda u BiH, kao i u drugim zemljama tranzicije, karakteriziraju loše planiranje i nekonzistentnost u definiranju prioritetnih ciljeva u odnosu na realne mogućnosti i prognoze prihoda i makroekonomskih agregata.

Javni dug ima velik značaj za nacionalna gospodarstva, i zbog toga ga treba klasificirati u različite klasifikacije. Tako se on, prema teritorijalnom principu, dijeli na unutarnji i vanjski. Unutarnji javni dug se stvara prema stanovništvu, poduzećima i raznim financijskim institucijama, dok se vanjski dug stvara prema bankama ili stranim vladama u funkciji stvaranja deviznih rezervi, potrebnih za stabilnost vlastite valute, kao i za financiranje deficita proračuna, odnosno za smanjenje deficita platnog bilanca.

Mala i srednja poduzeća imaju fleksibilnu unutarnju organizaciju i snažno izraženu poduzetničku funkciju koje im omogućavaju brzo i jednostavno prilagođavanje izmijenjenim tržišnim uvjetima, te potpunije iskorištavanje tržišnih mogućnosti, čak i u uvjetima snažnih gospodarskih promjena i tržišnih oscilacija. Gospodarski dinamizam,

rast broja zaposlenih, rast izvoza, rast bruto domaćeg proizvoda i druga pozitivna kretanja vezuju se za razvoj malih i srednjih poduzeća. Značajan rast broja malih poduzeća i promjena organizacijskog oblika gospodarskih struktura (prijelaz s velikih na mala i srednja poduzeća) dovele su i do promjena u obrazovnim sustavima razvijenih zemalja. Mala i srednja poduzeća od ključne su važnosti za razvitak gospodarstva, što se ogleda kroz:

- udio malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu,

BDP, mjeren rashodovnim pristupom, za preko 10% je veći i raste znatno brže od onog mjerenog proizvodnim pristupom. Unatoč relativno visokom udjelu javne potrošnje u BDP-u, koji se kreće preko 40% u RS-u i preko 50% u FBiH, BiH spada u skupinu tranzicijskih zemalja s relativno najvećom razinom javne potrošnje. Preko 60% javnih rashoda je usmjereno na finalnu javnu potrošnju, tj. na naknade zaposlenih i socijalna davanja.[56]

BDP mjeren proizvodnim ili rashodovnim pristupom ima brojne nedostatke, u daljnjim analizama koristit će se rashodovni BDP pristup.

- udio malih i srednjih poduzeća po sektorima i djelatnostima,

Sektorski prioriteti vidljivi u strategiji koji su izravno povezani s razvojem MSP-a su sljedeći:[57]

1. Održavanje makroekonomske stabilnosti.
2. Povećanje privatnih investicija:
   - poboljšavanjem pristupa, institucija i zakonskih okvira za razvoj poduzetništva i MSP-a;
   - podržavanjem razvoja specijaliziranih konzultantskih institucija koje mogu pomoći malim i srednjim poduzećima u stjecanju novih znanja i tehnologija, osobito u području internacionalnih standarda i certifikata.
3. Restrukturiranje gospodarstva.
4. Povećanje razine zaposlenosti i učvršćivanje veza između ljudskih resursa i tržišta rada.
5. Poboljšanje sustava socijalne zaštite:
   - jačanjem sredine za poslovanje, restrukturiranjem poduzeća, privatizacijom i rastom sektora privatnog poduzetništva;
   - povećanjem transparentnosti i sposobnosti bosanskohercegovačkog društva.

[56] Bajraktarević, F. : Analiza opterećenja privrede Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2011. god.
[57] Strategija razvoja malih i srednjih poduzeća u BiH, 2009 -2011. godine, Vijeće ministara BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Sarajevo, 2010. , str. 13.

- udio malih i srednjih poduzeća u izvozu

U strategiji izvoza BiH od 2012. do 2015. godine, očituju se četiri strateška cilja:[58]

- podići svijest o izvoznom potencijalu BiH na ključnim ciljnim tržištima,
- povećati broj poduzeća sposobnih za proaktivan izvoz,
- poboljšati konkurentnost izvoznika na međunarodnom tržištu i
- pripremiti učinkovitu javno - privatnu infrastrukturu podrške izvozu.

Ovi ciljevi, kako se planira, ostvarili bi se kroz strateške aktivnosti, i to:

- pripremiti i provesti strategiju brendiranja za BiH;
- promovirati izvoz kao ključnu priliku za rast svih MSP-a;
- pružiti podršku razvoju suradničkih izvoznih koalicija i klastera;
- unaprijediti ulogu i status Izvoznog vijeća BiH u cilju bolje koordinacije otklanjanja izvoznih barijera i pružanja podrške rastu koji je vođen izvozom;
- utvrditi mogućnosti stvaranja zajedničkog brenda za ključne sektore;
- razviti i provesti mehanizme podrške u cilju poticanja proaktivnog rasta izvoza;
- pomoći poduzećima u razvoju proizvoda s većom dodanom vrijednosti kroz pružanje ciljane podrške usmjerene na inovacije, istraživanja i razvoj;
- unaprijediti prometnu infrastrukturu;
- izraditi strategije za sektorski usmjerenu promociju na odabranim ključnim tržištima;
- osmisliti i provesti programe povratnih veza u cilju nadogradnje performansi lanca nabavke i konkurentnosti;
- pojednostaviti financijske instrumente koji stoje izvoznicima na raspolaganju;
- poboljšati i proširiti usluge prema izvoznicima;
- pružiti podršku i promovirati rješenja e-trgovine za bh izvoznike;
- izgraditi mehanizme za rješavanje nedostataka u pogledu kompetencija radne snage za izvoz i
- unaprijediti obim i troškove infrastrukture kvaliteta.

- udio malih i srednjih poduzeća u zaposlenosti.

Postojeće pasivne mjere, poput naknada za nezaposlenost i invaliditet, trebale bi pratiti aktivne mjere kako bi se spriječila odvojenost od tržišta rada, izbjegla ovisnost o naknadama i potaknulo aktivno traženje zaposlenja.[59]

[58] http://komorabih.ba/wp-content/uploads/2013/06/bhepa-nacrt-strategija-rasta-izvoza-bih.pdf

[59] Džafić, Z. i Bejić, J. ; Poduzetništvo i tržište rada – mala i srednja poduzeća u funkciji povećanja zaposlenosti , Synopsis, Zagreb –Sarajevo, 2012., str. 227.

3. Utjecaj malih i srednjih poduzeća na razvoj gospodarstva

3.1. Razvijenost sektora malih i srednjih poduzeća

Iskustva razvijenih zemalja ukazuju na značajnu ulogu razvijenosti sektora malih i srednjih poduzeća u ukupnom gospodarskom razvoju, jer čak dvije trećine uposlenih u Europskoj uniji i polovina uposlenih u SAD-u (Sjedinjene Američke Države) se nalazi u oblasti malih i srednjih poduzeća. Bosna i Hercegovina, kao i ostale tranzicijske zemlje svoj gospodarski razvoj i nositelje gospodarskog razvoja vide u privatnim malim i srednjim poduzećima, kao i otklon od industrijske politike. Značaj malih i srednjih poduzeća se ogleda kroz Europsku povelju za mala poduzeća i njenu nadogradnju Zakon o malom biznisu (SBA), koji predstavljaju okvir za politiku podrške razvoju MSP u EU. Mala i srednja poduzeća postaju ključno političko sredstvo za opću promociju poduzetništva, posebno ističući tržišnu ulogu malih i srednjih poduzeća u razvoju konkurentnosti i povećanju uposlenosti. Tranzicijski put k tržišnoj ekonomiji, odnosno stvaranju uvjeta za razvoj malog i srednjeg poduzetništva, zahtijeva usklađenu državnu politiku kojom se obuhvaćaju aktivnosti različitih područja od obrazovanja i znanosti, uklanjanja administrativnih prepreka, do jačanja potpornih institucija poduzetništva i poslovne infrastrukture, te regionalnog razvoja.

3.1.1. Utvrđivanje stanja razvijenosti sektora malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini

Osnovna prepreka za definiranje i provođenje efikasne strategije i poticanja MSP u BiH je nepostojanje pouzdanih statističkih podataka o broju MSP, njihovim osnovnim karakteristikama i rezultatima (djelatnost, broj zaposlenih, prihod, profit), broju novoosnovanih i broju ugašenih MSP itd. Iz tog razloga je nemoguće napraviti pouzdanu ocjenu učinaka bilo koje politike poticanja razvoja ovog sektora, niti ocijeniti moguće učinke bilo koje nove regulative na ovom području. Ova činjenica jasno pokazuje stvarnu nezainteresiranost i nespremnost vlada u BiH da kreiraju pravne i administrativne uvjete poticanja za razvoj MSP sektora, nasuprot značaja ovog sektora.

3.1.1.1. Ukupan broj malih i srednjih poduzeća

Zbog nepostojanja dosljednih podataka o broju malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, koriste se raznovrsni izvori. Američka organizacija za međunarodni razvoj (USAID - United States Agency for International Development) napravila je istraživanje na temu Analiza intervencija i nedostatka malih i srednje velikih poduzeća iz lipnja 2004. [60] Evidentno je da postoji približno 60.000 registriranih poduzeća i nepoznat broj poduzetnika koji posluju u sivoj ekonomiji.

Tabela 7. Struktura malih i srednjih poduzeća u BiH

Broj uposlenih	Ukupan broj pravnih osoba i poduzetnika	% u ukupnom broju
1 - 5	88.508	85,4%
6 - 10	5.815	5,6 %
11 - 50	6.927	6,7 %
51 - 250	2.394	2,3 %
UKUPNO	**103.644**	**100%**

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH, Glasnik 12, 2004.

Iz tabele 7. se vidi da je u BiH najveći broj poduzeća gdje je broj uposlenih do uključivo 5, koji predstavlja 85,4 % svih malih i srednjih poduzeća.

Broj poduzeća po klasama zaposlenih (bez obrtnika) u 2011. godini čine mala 93,3 %, srednja 5,8 % i velika 0,9 %.

Tabela 8. Broj poduzeća po klasama zaposlenih (bez obrtnika) u BiH 2009. - 2011.

		Mala		Srednja		Velika	
Godina	**Ukupno**	broj	%	Broj	%	broj	%
2009.	32.430	30.295	93,4	1.873	5,8	262	0,8
2010.	33.114	31.071	93,8	1.756	5,3	287	0,9
2011.	35.507	31.271	93,3	1.935	5,8	301	0,9

Izvor: Bosna i Hercegovina u brojevima 2012., str. 43.

Broj poduzeća po klasama prihoda (bez obrtnika) u 2011. godini čine mala 98,6 %, srednja 1,2 % i velika 0,2 %.

[60] USAID. 2004. Small and Medium Enterprise Intervention and Gap Analysis: Final Report. Sarajevo: USAID, str . 9.

Tabela 9. Broj poduzeća po klasama prihoda (bez obrtnika) u BiH 2009. -2011.

Godina	Ukupno	Mala		Srednja		Velika	
		broj	%	Broj	%	broj	%
2009.	32.698	32.294	98,8	342	1,0	62	0,2
2010.	33.083	32.657	98,7	355	1,1	71	0,2
2011.	33.077	32.606	98,6	393	1,2	78	0,2

Izvor: Bosna i Hercegovina u brojevima 2012., str. 43.

U tabeli 8. i 9. su prikazana poduzeća po klasama zaposlenih i po klasama prihoda, ukupan broj poduzeća odstupa u ove dvije tabele, podaci su kao takvi preuzeti.

Malo gospodarstvo obuhvaća obrte, zadruge, mala i srednja poduzeća, te druge oblike privatne poduzetničke aktivnosti koji imaju veliki broj zajedničkih obilježja po kojima se razlikuju od ostalih gospodskih subjekata, što je definirano Zakonom o poticanju razvoja malog gospodarstva („ Službene novine Federacije BiH“, broj: 19/06 i 25/09), dok je obrt definiran Zakonom o obrtu i srodnim djelatnostima („ Službene novine Federacije BiH „, broj : 35/09 i 42/11.).

U tabeli 10. prikazan je broj registriranih subjekata malog gospodarstva po godinama, podijeljen prema Zakonu o poticaju razvoja malog gospodarstva (mikro, mali i srednji) i Zakonu o malim i srednjim poduzećima.

Tabela 10. Ukupan broj mikro, mali i srednjih subjekata u Federaciji BiH

SUBJEKTI							
Godina	**Mikro**	**%**	**Mali**	**%**	**Srednji**	**%**	**SUBJEKTI UKUPNO**
2006	12759	66,2	5161	26,8	1367	7	**19287**
2007	13693	66,7	5438	26,5	1406	6,8	**20537**
2008	13895	66,5	5580	26,7	1427	6,8	**20902**
2009	13487	65,6	5646	27,5	1419	6,9	**20552**
2010	13375	65,7	5593	27,6	1402	6,9	**20370**
2011	12678	66,7	5081	26,7	1252	6,6	**19011**

Izvor: Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP, Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012. (podaci za 2006. – 2010. godinu) i Uloga Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta u poticanju razvoja poduzetništva, prosinac 2012. godine (podaci za 2011. godinu)

Preciznih podatak nema jer u BiH ne postoji jedinstvena definicija MSP-a, a različite institucije (statistika, porezne, PIO/MIO i sl.) na različite načine predstavljaju podatke o malim i srednjim poduzećima. Ukupan broj MSP-a u BiH, prikazan u tablici 11. i 14., dobiven je na temelju podataka iz Strategije razvoja za mala i srednja poduzeća Republike Srpske, Programa razvoja gospodarstva Federacije BiH i Izvještaja o stanju gospodarstva Brčko Distrikta BiH za 2007. godinu.[61]

Iz Tabele 11. se vidi broj mikro, malih i srednjih poduzeća kako slijedi:

- *u Federaciji BiH 55,19 %,*
- *Republika Srpska 39,24 %*
- *i Distrikt Brčko 5,56 %, te*

podaci o broju obrtnika (samostalnih poduzetnika):

- *Federacija BiH 62,74 %,*
- *Republika Srpska 33,86 %*
- *i Distrikt Brčko 3,40 %.*

Tabela 11. Struktura MSP-a i samostalnih obrta (poduzetnika) u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko za 2007. godinu

Entiteti BiH i Distrikt Brčko	**Podaci o broju MSP-a**				%	Podaci o broju obrtnika (samostalnih poduzetnika)	%
	Mikro	**Mala**	**Srednja**	Ukupno			
Federacija BiH	13.375	5.593	1.402	20.370	55,19	49.000	62,74
Republika Srpska	12.206	1.856	420	14.482	39,24	26.427	33,86
Distrikt Brčko	1.632	410	12	2.054	5,56	2.662	3,40
Ukupno:	27.213	7.859	1.834	36.906	100,00	78.089	100,00
Sveukupno MSP-a i obrta	**114.995**						

Izvor: FMPRO ISOR, Agencija za statistiku BiH, Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko, 2007. godina

U Bosni i Hercegovini postoji velika razlika između registriranih i aktivnih malih i srednjih poduzeća. Najveći uzroci propadanja malih i srednjih poduzeća u BiH su

[61] Ibid., 55.

neizgrađenost poslovne klime i pravnih okvira, nedostatak realne podrške države, nedostatak kapitala po realnim cijenama i nelojalna konkurencija. Također, razlozi su propadanje novoosnovanih poduzeća leži i u činjenici da su ih osnovali nedovoljno kompetentni stručnjaci ili menadžeri, koji se nisu na odgovarajući način pripremili za vođenje vlastitog biznisa. Poduzetničko obrazovanje, kako na razini edukacije, išlo je mnogo sporije u odnosu na potrebe prakse. Posljedice su toga pojave velikog broja neformalnih biznisa i biznisa sive ekonomije i zapošljavanja na crno.

Gašenjem poduzeća se gube radna mjesta i javni prihodi, a značajno se obezvrjeđuju sredstva koja su pribavljena za obavljanje djelatnosti. Malim i srednjim poduzećima se pojedinačno teško može pomoći, za razliku od velikih poduzeća kojima država analizira njihove teškoće i pojedinačno pomaže u rješavanju. Sustavnim mjerama treba stvoriti okruženje za mala i srednja poduzeća da lakše prebrode teškoće u koje zapadnu.

Gašenje poslovnih subjekata nije na adekvatan način obuhvaćeno postojećim sustavom statističkog praćenja i administrativnim registrima, koji se vode u različitim institucijama (Federalni zavod za statistiku, Porezna uprava, Agencija za financijske, informatičke i posredničke usluge – AFIP, registri u federalnim ministarstvima, županijama i jedinicama lokalne samouprave). U Federaciji BiH gospodarska društva se nisu dužna odjaviti i podnijeti zahtjev za brisanje iz registra pravnih osoba. Veliki broj gospodarskih društava koja duže vrijeme ne obavljaju djelatnost, još uvijek se vode kao aktivna u različitim registrima. Stoga podaci o brisanju iz registra ne daju adekvatnu informaciju o stvarnom broju poslovnih subjekata koji prestaju s ekonomskom aktivnošću. Centralna banka u Bosni i Hercegovini objavljuje koliko poslovnih subjekata ima blokirane transakcijske račune. Međutim, ni podaci o blokadi računa ne otkrivaju je li vlasnik računa prestao s poslovanjem ili je platne transakcije nastavio obavljati gotovinski.

Kod gospodarskih društava može se posredno doći do relativno pouzdane informacije o prestanku obavljanja djelatnosti na osnovu broja gospodarskih društava koja podnose financijska izvješća nadležnoj agenciji. Može se pretpostaviti da su gospodarska društva koja ne podnesu godišnje financijsko izvješće u većini slučajeva prestala djelovati.[62]

[62] Federalno Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Informacija o faktorima mortaliteta malih i srednjih poduzeća u Federaciji Bosne i Hercegovine, Mostar 2012. godine, str. 2

Tabela 12. Aktivna i neaktivna poduzeća u administrativnim registrima

Opis		Aktivna poduzeća u smislu okvira za provođenje statističkih istraživanja			Poduzeća koja nisu ugašena u administrativnim registrima, a ne podnose financijske izvještaje		
Stanje na dan	Ukupno poduzeća u Statističkom poslovnom registru	Ukupno	Aktivna poduzeća koja su podnijela financijske izvještaje	Aktivna poduzeća registrirana od 1.1. do 30.6. tekuće godine	Ukupno	Poduzeća koja imaju aktivan transakcijski račun	Poduzeća koja nemaju aktivan transakcijski račun
Stanje SPR 30.6.2011.	62.618	34.993	32.954	2.039	27.625	14.567	13.058
Stanje SPR 30.6.2012.	64.226	34.927	33.136	1.791	29.299	15.588	13.711

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Evidentan je rast ukupnog broja registriranih poduzeća, te rast broja poduzeća koja nisu ugašena, a ne podnose financijska izvješća.

Slika 3. prikazuje kretanje broja poduzeća koja su dostavila financijska izvješća Financijsko - informatičkoj agenciji (Agencijama AFIP i Agencija za pružanje financijskih, informatičkih i posredničkih usluga – FIP), gdje se može uočiti da se od 2009. godine smanjuje broj pravnih osoba koja dostavljaju financijske izvještaje.

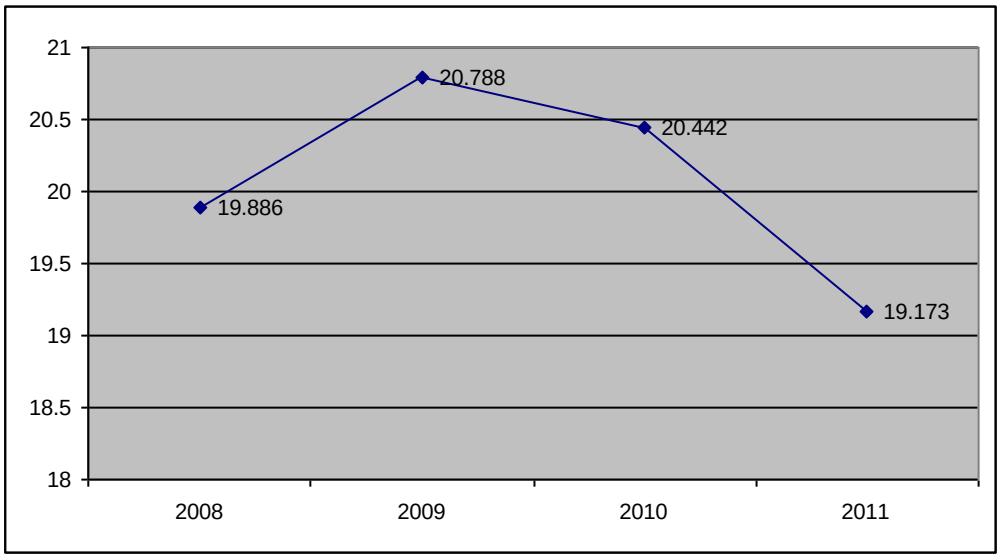

Slika 3. Grafikon broja poduzeća u FBiH koja su dostavila Financijsko - informatičkoj agenciji (AFIP-u i FIP-u) financijska izvješća, po godinama

3.1.1.2. Zaposlenost

Ne postoji jedinstvena mjerodavna statistika na temelju koje bi se mogli odrediti koraci za napredak malih i srednjih poduzeća u određenim poljima. Jedan od problema za MSP je i otvorenost države, s obzirom na to da je Bosna i Hercegovina u tijeku integracijskih mehanizama gotovo u potpunosti otvorila svoje tržište prema zemljama u regiji i zemljama EU-a i MSP u BiH izložila snažnoj inozemnoj konkurenciji. Država treba stimulirati stvaranje novih i održavanje postojećih MSP-a raznim programima poticaja, kako bi se poboljšala konkurentnost istih i stvorili uvjeti za novo zapošljavanje, kao i održavanje postojećih radnih mjesta.

Ukupan broj zaposlenih u 2011. godini je 181.144, od čega srednja poduzeća sudjeluju najvećim brojem u ukupnom broju poduzeća, i to : srednja 69.638, mali 56.851 i mikro 54.655.

Tabela 13. Ukupan broj zaposlenih u malim i srednjim poduzećima u Federaciji BiH

Broj zaposlenih							Broj zaposlenih ukupno
Godina	**Mikro**	**%**	**Mali**	**%**	**Srednji**	**%**	
2006	38169	23,4	56616	34,7	68549	41,9	**163334**
2007	40131	22,3	62585	34,8	77334	42,9	**180050**
2008	39533	21,0	66431	35,3	82172	43,7	**188136**
2009	34217	18,9	64806	35,7	82478	45,4	**181501**
2010	30854	17,3	63873	35,9	83375	46,8	**178102**
2011	54655	30,2	56851	31,4	69638	38,4	**181144**

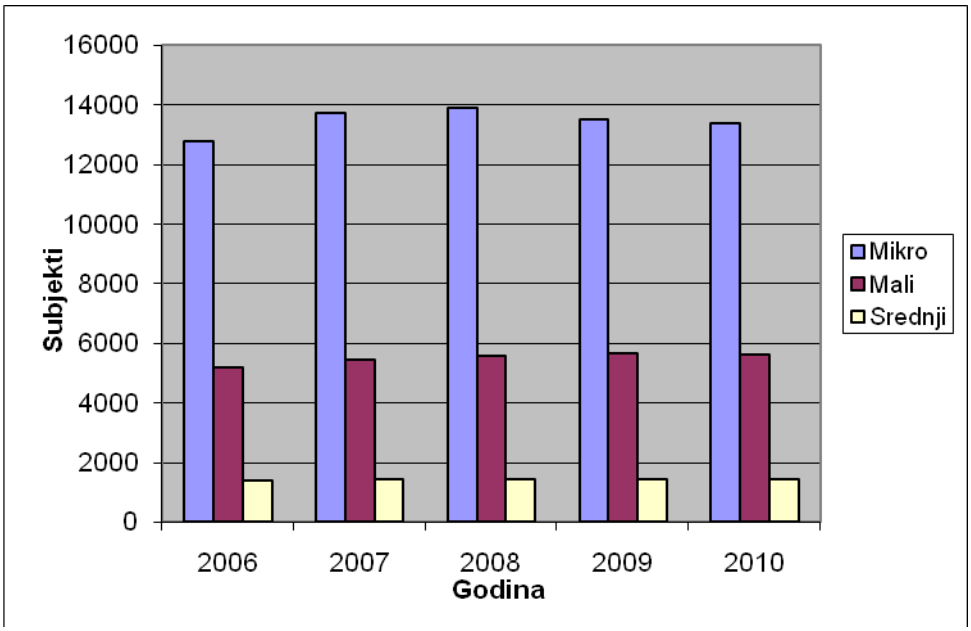

Izvor: Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP, Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012. (podaci za 2006. – 2010. godinu) i Uloga Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta u poticanju razvoja poduzetništva, prosinac 2012. godine (podaci za 2011. godinu) .

U Federalnom ministarstvu razvoja, poduzetništva i obrta uspostavljen je Informacijski sustav registra MSP. Podaci koji su prikazani za 2006. - 2010. godinu su iz Informacijskog sustava registra MSP. Nažalost, podaci koji se odnose na 2011. godinu još uvijek nisu obuhvaćeni u navedenom registru, te iz tog razloga dolazi do odstupanja za 2010. i 2011. godina.

Tabela 14. Broj zaposlenih u MSP-u po entitetima BiH i Distrikt Brčko

Entiteti BiH i Distrikt Brčko	Podaci o broju MSP-a				%	Podaci o broju obrtnika (samostalnih poduzetnika)	%	Broj zaposlenih	%
	Mikro	**Mala**	**Srednja**	**Ukupno**					
Federacija BiH	**13.375**	**5.593**	**1.402**	**20.370**	55,19	49.000	62,74	**227.102**	**58,47**
Republika Srpska	**12.206**	**1.856**	**420**	**14.482**	39,24	26.427	33,86	**145.017**	**37,34**
Distrikt Brčko	**1.632**	**410**	**12**	**2.054**	5,56	2.662	3,40	**16.242**	**4,18**
Ukupno:	**27.213**	**7.859**	**1.834**	**36.906**	100,00	78.089	100,00	**388.361**	**100,00**

Izvor: FMPRO ISOR, agencija za statistiku BiH, Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko, 2007. godina

Ako se napravi usporedba broja zaposlenih u malim i srednjim poduzećima te samostalnim obrtima 388.361 (Tabela 14.) djelatnika i ukupan broj zaposlenih u BiH 657.863 (Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, Statistički informator – I kvartal 2007. godine, str 2.) djelatnika, dolazi se do pokazatelja da u njima radi oko 59 % djelatnika.

3.1.1.3. Vlasnička struktura

Većina pravnih osoba osnovano je kao društvo s ograničenom odgovornošću. Pretpostavlja se da većina tih pravnih subjekata čine mali i srednji poduzetnici. Promatramo li pravne osobe koje se smatraju gospodarskim subjektima, to su javna poduzeća, dionička društva, društva s ograničenom i neograničenom odgovornošću, a pod ostalim oblicima organiziranja su zadruge i slični oblici organiziranja. Ako se pravne osobe podjele na gospodarske djelatnosti: proizvodne, uslužne i negospodarske djelatnosti, uslužne djelatnosti su najviše zastupljene.

U tabeli broj 15. prikaz djelatnosti prema vlasničkoj strukturi pravnih osoba: državno, društveno, privatno, mješovito i nema vlasnika.
Ukupna vlasnička struktura pravnih osoba u 2011. godini za Federaciju BiH iznosi 47.415, od čega gospodarske djelatnosti čine 30.956, a na negospodarske djelatnosti otpada 16.459.

Tabela 15. Vlasnička struktura pravnih osoba (2011.) u FBiH

Djelatnost		Ukupno	Državno	Društveno	Privatno	Zadružno	Mješovito	Nema vlasnika
Proizvodne djelatnosti	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	960	27	1	684	235	11	2
	Ribarstvo	39	1	0	32	5	1	0
	Vađenje ruda i kamena	214	15	0	192	0	7	0
	Prerađivačka industrija	**5.602**	**50**	**3**	**5.396**	**36**	**117**	0
	Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	247	73	0	155	0	19	0
	Građevinarstvo	2.633	26	1	2.568	19	19	0
Usluge	Trgovina	13.066	78	0	12.898	42	45	3
	Ugostiteljstvo	1.004	16	1	963	6	18	0
	Prijevoz, skladište i veze	2.514	19	0	2.466	6	23	0
	Financijsko posredovanje	275	14	0	217	1	12	31
	Poslovi nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge	4.402	82	0	3.892	48	34	346
	Ukupno gospodarske djelatnosti	**30.956**	**401**	**6**	**29.463**	**398**	**306**	**382**
Negospodarske djelatnosti	Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje	1.969	29	0	1	0	0	1.939
	Obrazovanje	1.160	727	1	306	0	2	124
	Zdravstvena i socijalna skrb	1.415	265	0	210	0	3	937
	Ostale javne, društvene i vlastite uslužne djelatnosti	11.881	231	1	670	7	16	10.956
	Privatna kućanstva	1	0	0	1	0	0	0
	Eksteritorijalne organizacije	33	1	0	0	0	0	32
	Ukupno negospodarske djelatnosti	**16.459**	**1.253**	**2**	**1.188**	**7**	**21**	**13.988**
	Sveukupno	**47.415**	**1.654**	**8**	**30.651**	**405**	**327**	**14.370**

Izvor: FZS, Statistički ljetopis, 2012., stanje 31.12.2011., str. 50.

3.1.1.4. Prihodi

Globalno tržište pogoduje velikim poduzećima jer je povezano s velikim ulaganjima u inovacije, istraživanje tržišta, ekonomsku promidžbu itd. za što mali poduzetnici nemaju dovoljno ni znanja ni kapitala.

Ukupan prihod poslovnih subjekata malog gospodarstva u FBiH, prema Zakonu o poticaju razvoja malog gospodarstva (mikro, mali i srednji) i Zakona o malim i srednjim poduzećima je u porastu za 3.473.261.054 KM u 2011. godini u odnosu na 2010. godinu.

Tabela 16. Ukupan prihod (rashod) i dobit (gubitak) poslovnih subjekata u FBiH

Godina	Ukupan prihod	Ukupan rashod
2006.	16.383.215.384	16.418.988.190
2007.	19.533.594.898	19.166.672.328
2008.	22.691.924.131	22.227.429.845
2009.	19.038.881.289	18.887.664.312
2010.	19.143.139.624	18.914.877.021
2011.	22.616.400.678	22.258.316.783

Godina	Dobitak	Gubitak
2006.	509.291.864	615.895.340
2007.	744.492.712	446.860.441
2008.	900.302.807	511.058.095
2009.	814.552.785	723.227.417
2010.	799.729.827	631.592.563
2011.	976.532.432	626.359.733

Izvor: Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP, Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012. (podaci za 2006. – 2010. godinu) i Uloga Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta u poticanju razvoja poduzetništva, prosinac 2012. godine (podaci za 2011. godinu)

Broj poslovnih subjekata koji je poslovao s gubitkom u 2010. godini za 45 subjekta se smanjuje za razliku od 2009. godine, s tim da broj poslovnih subjekata koji je poslovao s dobitkom ne prati taj trend. Znači, broj poslovnih subjekata koji je poslovao s dobitkom u 2009. godini je bio veći za 41 subjekt od 2010. godine. Broj poslovnih subjekata koji je poslovao s gubitkom u 2011. godini je smanjen za 815 u odnosu na 2010. godinu .

Tabela 17. Broj subjekata koji su ostvarili dobit/gubitak u FBiH

Godina	Broj poslovnih subjekata koji je poslovao s dobitkom	Broj poslovnih subjekata koji je poslovao s gubitkom
2006.	13205	5565
2007.	14022	5866
2008.	14311	5942
2009.	13436	6518
2010.	13395	6473
2011.		5658

Izvor: Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP, Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012. (podaci za 2006. – 2010. godinu) i Uloga Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta u poticanju razvoja poduzetništva, prosinac 2012. godine (podaci za 2011. godinu)

Dominantna djelatnost malih i srednjih poduzeća je trgovina i ugostiteljstvo,dok je proizvodna djelatnost nedovoljno zastupljena.

Tabela 18. Top 5 grana djelatnosti po ostvarenom prihodu u periodu 2006.-2010. godina u FBiH

Naziv grane	2006	2007	2008	2009	2010
TRGOVINA NA VELIKO	5.288.971.533	5.482.972.333	6.624.337.422	7.616.597.975	6.754.304.527
TRGOVINA NA MALO	1.769.706.359	1.937.858.328	2.285.165.218	2.644.820.665	2.511.382.019
GRAĐEVINA	1.324.509.806	1.257.213.500	1.654.012.798	2.270.206.448	1.769.263.702
TRGOVINA VOZILIMA	1.277.144.735	1.305.145.362	1.588.418.272	1.837.209.295	1.367.277.242
PROIZVODNJA HRANE	820.258.022	916.154.416	1.087.019.599	1.316.719.875	1.297.217.518
Prosjek svih grana djelatnosti	**286.411.980**	**305.486.778**	**372.948.943**	**442.016.389**	**384.641.613**

Izvor: Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP , Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012.

U uvjetima globalizacije mala i srednja poduzeća prije svega opslužuju lokalna tržišta, odnosno popunjavaju praznine koje ostaju iza ponude velikih gospodarskih subjekata i istodobno zadovoljavaju potrebe tih velikih poduzeća. Značajan je i prodor malih i srednjih poduzeća na globalno tržište, bilo direktnim povezivanjem sa stranim partnerima ili suradnjom s domaćim velikim gospodarskim subjektima i zajedničkim nastupom na globalnom tržištu. Proces globalizacije više pogoduje velikim nego malim poduzećima. Međutim, okrupnjavanjem uspješnih malih i srednjih poduzeća poboljšava se njihov ekonomski položaj i povećan udjel u strukturi ostvarenog prihoda.

3.2. Utvrđivanja stanja i razvijenosti gospodarstva

3.2.1. Razvijenost gospodarstva Bosne i Hercegovine

U izvještaju Europske komisije od studenog godine 2004. o napretku BiH u okviru SAP[63], naglašeno je da je BiH generalno razvila zdrave makroekonomske politike i načinila određen napredak u smislu strukturalnih fondova. Postoji rizik za makroekonomsku stabilnost kao posljedica opadanja stranih investicija, visokog tekućeg deficita i upornog nedostatka održivog domaćeg rasta. Nepostojanje integriranog tržišta otežava ekonomski razvoj i odbija strane investicije. Makroekonomsko okruženje BiH pruža poticaje za stabilan monetarni okvir, u kojem u osnovi obećava pozitivne poticaje za razvoj konkurentnosti malih i srednjih poduzeća u BiH. Njegova je osnovna značajka određena monetarnim režimom valutnog tečaja (Currency Bord), praćena čvrstim proračunskim ograničenjima koja potiču stabilnost, ali ograničavaju ekonomski rast. Monetarna stabilnost djeluje represivno na realni sektor u kojem djeluju brojni izvori nestabilnosti, kao što su veliki obim dugovanja i potraživanja, velika nezaposlenost i veliki deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Stabilno makroekonomsko okruženje stimulira rast poduprt izvozom, jer onemogućava bilo kakav unutarnji rast izvan realno raspoloživog dohotka. Pa tako ni uvoz kapitala ne može pokrenuti unutarnji rast, a za ostvarenje izvozne ekspanzije BiH poduzeća moraju postići konkurentnost na regionalnoj razini, što uključuje troškovnu konkurentnost, ali i brojne faktore ne cjenovne konkurentnosti, kao što su struktura i kvaliteta proizvoda i usluga, marketing na međunarodnom tržištu, imidž zemlje i mnogi drugi.

Prikaz godišnjih pokazatelja Bosne i Hercegovine za 2011. godinu očitava nominalnu stopu rasta BDP-a od 5.80 % i realnu stopu rasta 3,20 % . Zatim, broj nezaposlenih je porastao i iznosi 522 tisuće, izvoz roba i usluga stopa rasta 13.60% i uvoz roba i usluga stopa rasta 12.60%.

[63] Godišnji izvještaj Europske komisije o napretku BiH u okviru Procesa stabilizacije i pridruživanja (SAP) , objavljen u studenom godine 2004.

Tabela 19. Glavni ekonomski pokazatelji u BiH - godišnji pokazatelji

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011. (p)
Nominalni BDP BIH (u milijunima KM)	18,240	21,141	24,386	28,167	27,843	28,427*	30,076
Nominalna stopa rasta (u %)	0	15.90%	15.30%	15.50%	-1.20%	2.1%*	5.80%
Realna stopa rasta (u %)	6.50%	9.50%	10.50%	7.30%	-2.20%	0.5%*	3.20%
Stanovništvo (tisuće)	3,843	3,843	3,842	3,842	3,843	3,843*	3,843
BDP per capita (u KM)	4,746	5,501	6,347	7,331	7,245	7,397*	7,826
Broj nezaposlenih u BiH (u tisućama)	508	516	527	493	498	517	522
Prosječne neto plaće u BiH (u KM)	534	575	645	752	790	798	813
CPI (indeks potrošačkih cijena)	0	6.10%	1.50%	7.40%	-0.40%	2.10%	4.50%
Konsolidirani proračun BiH	**(u % BDP)**						
Prihodi	39.00%	40.60%	40.30%	38.70%	37.10%	37.4%*	37.70%
Rashodi	36.80%	38.00%	39.20%	37.50%	38.30%	40%*	40.30%
Saldo	2.20%	2.60%	1.10%	1.20%	-1.10%	-2.60%	-2.60%
Vanjski javni dug	23.80%	19.20%	15.90%	14.60%	18.30%	21.60%	20.40%
Novac i krediti **	**(u % BDP)**						
Novac u širem smislu (M2)	37.80%	38.90%	42.50%	44.10%	46.40%	48.70%	50.20%
Kreditiranje privatnog sektora[64]	19.40%	21.20%	24.00%	24.40%	23.00%	22.50%	n/a
Platna bilanca							
Saldo tekućeg računa u milijunima KM	-2,933	-1,532	-2,329	-3,516	-1,490	-1,363	-2,120
U % BDP-a	-1.61%	-0.72%	-9.50%	-12.50%	-5.30%	-4.80%	-7.00%
Trgovinska bilanca							
Izvoz roba i usluga (u milijunima KM)	5,590	7,025	8,123	9,102	7,734	9,192	10,443
(stopa rasta u %)	20.40%	25.70%	15.60%	12.10%	-15.00%	18.90%	13.60%
Uvoz roba i usluga (u milijunima KM)	12,467	12,640	14,974	17,236	13,284	14,522	16,347
(stopa rasta u %)	11.80%	1.40%	18.50%	15.10%	-22.90%	9.30%	12.60%
Bilanca roba i usluga (u % BDP-a)	-37.70%	-26.60%	-28.10%	-28.90%	-19.90%	-18.7%*	-19.60%
Bruto devizne rezerve							
U milijunima KM	3,458.70	4,469.30	5,585.40	6,603.40	6,212.10	6,457.70	6,863.70
U mjesecima uvoza roba i usluga	4.3	5.4	5.5	4.4	5.7	5.3	5
Servisiranje vanjskog javnog duga**							
U milijunima KM	230	270	239	152.91	245.91	300.8	303.9
U % izvoza roba i usluga	4.10%	3.80%	2.90%	1.70%	3.20%	3.30%	2.90%

* Izvor : Procjena DEP-a

** Izvor: Centralna banka BiH za prihode, troškove i neto kreditiranje, kao platna bilanca; Ministarstvo financija i trezora BiH za vanjski javni dug i njegovo servisiranje; UIO BiH- Odjeljenje za makroekonomsku analizu.

(p) Projekcije DEP-a

[64] Prema Centralnoj banci BiH privatni sektor obuhvaća stanovništvo, nebankarske financijske institucije i ostalo

3.2.1.1. Bruto domaći proizvod

Procjene BDP se mogu proizvesti korištenjem tri različita pristupa (proizvodni, rashodovni i dohodovni), a svaki od navedenih pokazuje drugačiji pogled na ekonomsku sliku. Teoretski bi se mjerenje BDP korištenjem različitih pristupa trebalo podudarati, ali u praksi se javljaju razlike uslijed razlika u izvorima podataka, kao i korištenim metodama. U Bosni i Hercegovini pokazatelji BDP-a su zasnovani na proizvodnom pristupu, pokazuju stvaranje dodane vrijednosti i njene stope rasta iz godine u godinu po industrijskom porijeklu ekonomske aktivnosti, dok procjene BDP po rashodovnom pristupu pokazuju na koji način je vrijednost stvorena kroz ekonomsku aktivnost utrošena u različitim ekonomskim sektorima, za potrebe potrošnje, investicija ili je prodana kao izvoz.

Tabela 20. Bruto domaći proizvod prema rashodnom pristupu, tekuće cijene

Rashodne kategorije	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Izdaci za krajnju potrošnju domaćinstva	**16.515.383**	**18.063.983**	**19.911.556**	**22.468.038**	**21.630.506**	**21.827.996**	**21.917.749**
Izdaci za krajnju potrošnju NPUSD	**168.389**	**177.000**	**205.864**	**256.490**	**243.041**	**256.328**	**266.724**
Izdaci za krajnju potrošnju vlade	**3.814.190**	**4.187.921**	**4.697.252**	**5.570.487**	**5.734.140**	**5.779.755**	**6.017.437**
Individualna potrošnja vlade	1.701.848	1.903.476	2.135.059	2.627.998	2.658.878	2.725.905	2.838.944
Kolektivna potrošnja vlade	2.112.342	2.284.445	2.562.193	2.942.489	3.075.262	3.053.850	3.178.493
Bruto investicije	**4.802.348**	**4.339.567**	**6.460.127**	**7.953.524**	**5.837.598**	**5.419.842**	**5.299.166**
Bruto investicije u stalna sredstva	4.789.466	4.532.432	6.142.706	7.565.073	5.951.728	5.344.469	5.240.681
Promjene zaliha	12.882	-192.865	317.421	388.451	-114.13	75.373	58.016
Izvoz roba i usluga	**5.583.000**	**7.024.400**	**8.123.100**	**9.102.426**	**7.733.600**	**9.192.300**	**8.029.800**
Robe (fob)	4.082.000	5.255.700	6.046.500	6.888.426	5.711.500	7.293.800	5.134.300
Usluge	1.501.000	1.768.700	2.076.600	2.214.000	2.022.100	1.898.500	2.895.500
Uvoz roba i usluga (minus)	**12.643.600**	**12.640.400**	**14.973.600**	**17.235.400**	**13.283.700**	**14.521.700**	**14.290.800**
Robe (fob)	11.916.600	11.916.900	14.147.600	16.320.600	12.380.600	13.645.600	13.480.500
Usluge	727.000	723.500	826.000	914.800	903.100	876.100	810.300
Bruto domaći proizvod	**18.239.710**	**21.152.471**	**24.424.299**	**28.115.565**	**27.895.185**	**27.954.521**	**27.240.076**

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH , Sarajevo, prosinac 2012., str. 107.

Bruto domaći proizvod je imao pozitivan trend do 2009. godine. U toj godini osjeti se pad, dok 2010. godine ponovni rast, koji slijedi i u 2011. godini.

Tabela 21. Osnovni agregati nacionalnih računa za BiH

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Bruto domaći proizvod, mil. KM	**21.836**	**24.759**	**24.051**	**24.584**	**25.666**
Neto primarni dohoci iz inozemstva, mil. KM	657	894	814	491	317
Bruto nacionalni dohodak, mil.KM	**22.493**	**25.653**	**24.865**	**25.075**	**25.983**
Neto tekući transferi iz inozemstva, mil. KM	3.865	3.775	3.233	3.335	3.504
Bruto nacionalni raspoloživi dohodak, mil.KM	**26.358**	**29.428**	**28.098**	**28.41**	**29.487**
Bruto domaći proizvod po stanovniku, KM	**5.683**	**6.444**	**6.258**	**6.397**	**6.684**
Bruto domaći proizvod, mil. EUR	**11.165**	**12.659**	**12.297**	**12.570**	**13.123**
Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR	**2.906**	**3.295**	**3.200**	**3.271**	**3.417**
Bruto domaći proizvod, mil. USD	**15.275**	**18.522**	**17.096**	**16.646**	**18.253**
Bruto domaći proizvod po stanovniku, USD	**3.976**	**4.821**	**4.449**	**4.331**	**4.753**
Stanovništvo, procjena sredinom godine, tisuće	3.842	3.842	3.843	3.843	3.840
Prosječni godišnji tečaj KM/EUR	1,9558	1,9558	1,9558	1,9558	1,9558
Prosječni godišnji tečaj KM/USD	1,5728	1,5728	1,5728	1,5728	1,4601

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH , Sarajevo, prosinac 2011. i prosinac 2012. godine, str. 30.

Bruto domaći proizvod u Bosni i Hercegovini 2011. godine iznosi 25.474 mil. KM, od toga se na Federaciju Bosne i Hercegovine odnosi 16.208, Republiku Srpsku 8.670 i Brčko Distrikt 596.

Tabela 22. Bruto domaći proizvod za BiH i entitete

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
BDP za BiH, mil KM	**17.218**	**19.333**	**21.836**	**24.759**	**24.051**	**24.584**	**25.474**
BDP za Federaciju BiH, mil KM	11.006	12.322	13.937	15.688	15.278	15.712	16.208
BDP za Republiku Srpsku, mil KM	5.763	6.544	7.351	8.489	8.223	8.308	8.670
BDP za Brčko distrikt BiH, mil KM	449	467	548	581	550	564	596

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, prosinac 2011. godine i Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2011., proizvodni pristup, prvi rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, broj 1 Sarajevo, 25.7.2012. godine, str. 2.

Federacija Bosne i Hercegovine sudjeluje u bruto domaćem proizvodu Bosne i Hercegovine s 63,63 %, Republika Srpska s 34,03 % i Brčko Distrikt s 2,34 %.

Tabela 23. Učešće entiteta u BDP BiH-u %

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
BDP za BiH	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**
BDP za Federaciju BiH	63,92	63,74	63,83	63,36	63,52	63,91	63,63
BDP za Republiku Srpsku	33,47	33,85	33,66	34,29	34,19	33,79	34,03
BDP za Brčko distrikt BiH	2,61	2,42	2,51	2,35	2,29	2,29	2,34

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, prosinac 2011. godine i Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2011., proizvodni pristup, prvi rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, broj 1 Sarajevo, 25.7.2012. godine, str. 2

3.2.1.2. Izvoz roba i usluga

Obim robne razmjene i usluga u Bosni i Hercegovini s inozemstvom u 2011. godini se povećao u odnosu na prethodnu godinu na izvoznoj strani. *Ostvareni izvoz je veći za 13,60 %.*

Tabela 24. Platna bilanca Bosne i Hercegovine - izvoz roba i usluga

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
1. Roba					
Izvoz robe, fob	6.046,5	6.888,4	5.711,5	7.357,6	8.502,4
Izvoz robe prema statistici vanjske trgovine	5.936,5	6.711,6	5.531,2	7.095,5	8.222,1
Prilagođenja (obuhvat, vrijednost i sl.)	109,9	176,7	180,3	262,1	280,2
2. Usluge					
Izvoz	2.076,6	2.214,0	2.004,6	1.906,1	1.804,0
Izvoz roba i usluga (u milijunima KM)	8,123	9,102	7,716	9,263	10,306
(stopa rasta u %)	15.60%	12.10%	15.00%	18.90%	13.60%

Izvor: CBBiH; Statistika platne bilance

3.2.1.3. Uvoz roba i usluga

Obim robne razmjene i usluga u Bosni i Hercegovini s inozemstvom u 2011. godini se povećao u odnosu na prethodnu godinu na uvoznoj strani. *Ostvareni uvoz je veći za 12,60 %.*

Tabela 25. Platna bilanca Bosne i Hercegovine - uvoz roba i usluga

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
1. Roba					
Uvoz robe, fob	-14.147	-16.320	-12.380	-13.679	-15.599
Uvoz robe prema statistici vanjske trgovine	-13.898	-16.292	-12.355	-13.616	-15.525
Prilagođenja (obuhvat, vrijednost i sl.)	-249.4	-28.1	-25.4	-63.0	-74.3
2. Usluge					
Uvoz	-826.0	-914.8	-903.1	-796.9	-740.4
Uvoz roba i usluga (u milionima KM)	14.973	17.235	13.284	14.476	16.340
(stopa rasta u %)	18.50%	15.10%	-22.90%	9.30%	12.60%

Izvor: CBBiH; Statistika platne bilance

3.2.1.4. Deficit tekućeg računa

Treba razlikovati javni dug od proračunskog deficita. Proračunski deficit je tok, a javni dug stanje. Znači da se proračunski deficit formira i mjeri kretanjima tijekom određenog razdoblja, a veličina javnog duga utvrđuje se na određeni dan, odnosno u jednom danom trenutku. Javni dug ima veliki značaj za nacionalno gospodarstvo. Tako se on može klasificirati prema teritorijalnom principu [65] na unutarnji i vanjski, budući da se zemlja može zadužiti u zemlji i inozemstvu. Prema rokovima otplate, dugovi se dijele na kratkoročne, gdje je rok otplate do jedne godine, srednjoročne, rok otplate im je do pet godina, i dugoročne s rokom otplate iznad pet godina.

Unutarnja zaduženost Bosne i Hercegovine se ogleda kroz:

- direktni i indirektni unutrašnji državni dug,
- unutarnji dug entiteta i distrikta,
- unutarnji dug općina, gradova i županija.

Unutarnji dug Bosne i Hercegovine u 2011. godini iznosi 3.314 mil. KM i u odnosu na prethodnu godinu je porastao.

[65] Kešetović, I & Đonlagić, Dž. ; Javne financije, GRIN Gračanica, 2007., str. 98.

Tabela 26. Unutarnji dug BiH

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Unutarnji dug (mil. KM)	4.865	3.161	3.038	3.202	3.314
BDP (mil. KM)	23.357	26.175	27.547	27.991	25.474
Unutarnji dug/ BDP (%)	20,8	12,1	11,0	11,4	13

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH , Sarajevo, prosinac 2011. i prosinac 2012. godine, str. 30. i Ministarstvo financija i trezora, Informacija o stanju javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31.12.2011.godine, Sarajevo, svibanj 2012. godine, str. 33.

3.2.1.5. Vanjski dug

Vanjska zaduženost Bosne i Hercegovine u 2011. godini se povećala u odnosu na 2010. godinu, tako da na kraju godine iznosi 6.660 mil., čime je zaduženost veća za 411 milijuna KM ili 3,7 % u odnosu na stanje na kraju 2010. godine.

Tabela 27. Vanjski dug BiH

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Vanjski dug (mil. KM)	3.961	4.240	5.234	6.249	6.660
BDP (mil. KM)	23.357	26.175	27.547	27.991	25.474
Vanjski dug/ BDP (%)	17,0	16,2	19,0	22,3	26

Izvor: Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH , Sarajevo, prosinac 2011. i prosinac 2012. godine, str. 30. i Ministarstvo financija i trezora, Informacija o stanju javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31.12.2011.godine, Sarajevo, svibanj 2012. godine, str. 33.

Stanje vanjske zaduženosti entiteta i Distrikta Brčko u ukupnoj zaduženosti BiH sudjeluju : *Federacija BiH 63,62 %, Republika Srpska 35,80 %, Distrikt Brčko 0,16 % i Institucije BiH 0,42 %.*

Tabela 28. Stanje vanjske zaduženosti BiH na dan 31.12.2011. godine (u KM)

Opis	VANJSKI DUG				
	Iznos zaduženja	**FBiH**	**RS**	**BD BiH**	**Instit. BiH**
Vanjski državni dug[66]	6.508.859.992	4.135.426.148	2.334.586.224	10.878.285	27.969.333
Vanjski dug entiteta i Distrikta[67]	151.357.622	101.644.055	49.713.567	0	0
Ukupno	**6.660.217.614**	**4.237.070.203**	**2.384.299.791**	**10.878.285**	**27.969.333**

Izvor: Ministarstvo financija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31.12.2011., Sarajevo, svibanj 2012. godine, godine, str. 7.

Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 52,96 % za 2011. godinu, što je za 0,85 % više u odnosu na prethodnu godinu.

3.2.1.6. Devizne rezerve

Razina deviznih rezervi BiH danas je posljedica: inicijalne razine u momentu osnivanja CBBiH; priljeva po osnovu privatizacije i kapitalnih investicija; priljeva po osnovu zaduživanja javnog sektora, uključujući i stand – by aranžmane s MMF-om; odljeva po osnovu servisiranja javnog duga; aktivnosti u financijskom, prvenstveno bankarskom sektoru; aktivnosti u realnom sektoru i u manjoj mjeri investicijske politike CBBiH. Inicijalna razina deviznih rezervi, priljevi po osnovu privatizacije i kapitalnih investicija, te porast uslijed aktivnosti realnog sektora i investiranja CBBiH trajne su kategorije bez obveze vraćanja. Ove kategorije trajno pomjeraju razinu deviznih rezervi na više. Obveze po osnovu javnog i privatnog vanjskog duga imaju jači utjecaj na razini deviznih rezervi u BiH, a ove kategorije nisu trajnog karaktera i podliježu obvezi otplate. Svaki porast inozemnog duga rezultira rastom deviznih rezervi. Prilikom odobravanja zaduženja, razina deviznih rezervi raste, dok se njegovom otplatom razine deviznih rezervi smanjuje u ovisnosti od visine anuiteta.

[66] Procedure i način zaključivanja međunarodnih sporazuma po osnovu vanjskog državnog duga reguliran je Zakonom o zaduživanju, dugu i garancijama BiH, Poglavlje III, član 39 („ Službeni glasnik BiH“, br. 52/05 i 103/09) i Zakonom o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora („ Službeni glasnik BiH“, br. 29/00).

[67] Vanjski dug entiteta i Distrikta reguliran je Članom 49. Zakona o zaduživanju dugu i garancijama BiH i Zakonima o zaduživanju, dugu i garancijama entiteta. Obaveze nastale po ovom dugu izmiruju se direktno od strane entiteta i Distrikta.

Slika 4. Grafikon devizne rezerve u periodu od 2004. - 2012. godine

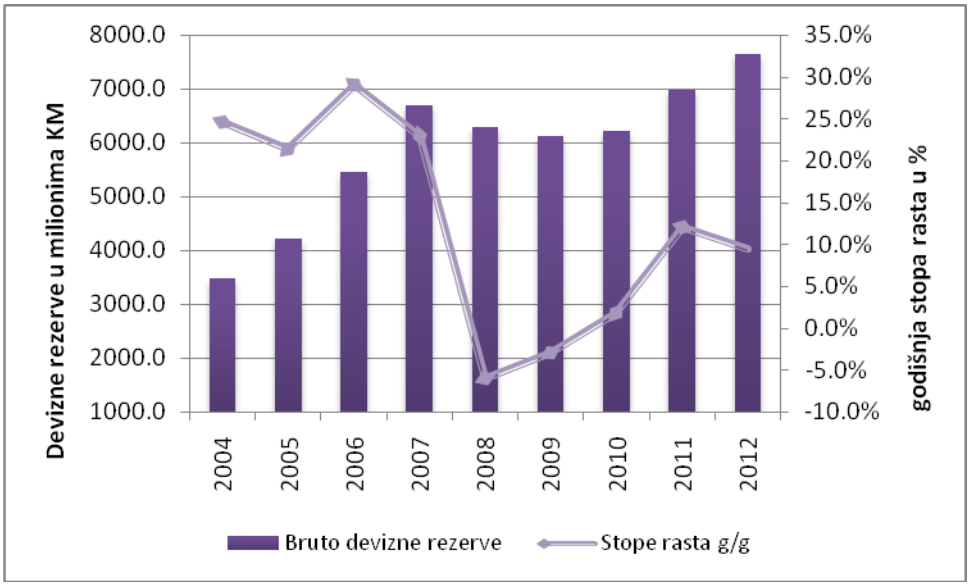

Izvor: CBBiH i procjena DEP-a[68]

U 2013. očekuje se dalji pritisak na devizne rezerve uslijed dospijeća dijela javnog vanjskog duga, te dijela stranih obveza bankarskog sektora. Ukoliko ne dođe do oporavaka domaće potražnje ili značajnog priljeva stranih investicija, trend smanjenja deviznih rezervi nastavit će se. Povratna sprega od financijskog k realnom sektoru u tom slučaju bi bila tako snažna da bi postojala opasnost od ulaska ekonomije u period stagflacije.

[68] Do prosinca 2009. godine korišteni su zvanični podaci Centralne banke BiH, a za ostale godine korištene su projekcije DEP-a zasnovane na bazi podataka CBBiH.

3.2.1.7. Stopa nezaposlenosti

Nezaposlenost je najkompleksniji problem u BiH i zemljama regije. Zemlje s nedostatkom ljudskog kapitala i znanja, moraju poduzeti značajne napore i aktivnosti. To je osnova za kontinuirani ekonomski i svaki drugi razvoj.

Na tržištu rada u Bosni i Hercegovini u 2011. godini uslijedilo je povećanje ukupne radne snage od 1.10 % u odnosu na 2010. godinu, što nije pratilo broj zaposlenih osoba koji se povećao za 0.30 %, s tim da je broj nezaposlenih osoba porastao 2.30 %.

Tabela 29. Tržište rada BiH

	Izvor	2010.	2011.	Stopa rasta (%)
Ukupna radna snaga (u tisućama)	BHAS	1.209	1.223	1.10%
	ARS	1.158	1.127	-0.27%
Broj zaposlenih osoba (u tisućama)	BHAS	693	695	0.30%
	ARS	843	816	-3.20%
Broj nezaposlenih osoba (u tisućama)	BHAS	516	528	2.30%
	ARS	315	311	-1.30%
Stopa nezaposlenosti (%)	BHAS	42,7	43,2	1.20%
	ARS	27,2	27,6	1.50%

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2011. (ARS) – preliminarni podaci, Agencija za statistiku BiH (BHAS), Zavodi za zapošljavanje

3.2.1.8. Sektori i djelatnosti

Uskladiti i revidirati postojeće zakonske okvire s ciljem, da se stvori i unaprijedi institucionalni okvira za MSP. Tek ispune li se ovi uvjeti može se očekivati poboljšanje ozračja za rast, razvoj i poslovanje MSP-a, omogućavanjem uvođenja novih znanja i tehnologija, što bi imalo za posljedicu održavanje postojećeg ili eventualno povećanje broja zaposlenih u sektorima i djelatnostima. Bruto dodana vrijednost po djelatnostima je najviša u trgovini na veliko i malo i prerađivačkoj industriji, dok je neznatna u ribarstvu i ugostiteljstvu.

Tabela 30. Bruto dodana vrijednost po djelatnostima i bruto domaći proizvod, tekuće cijene

Djelatnosti	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	8,45	8,34	7,95	7,44	7,32	7,06	6,92
Ribarstvo	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03
Vađenje rude i kamena	1,95	1,85	1,98	2,07	2,08	2,01	2,33
Prerađivačka industrija	10,18	10,29	11,23	11,42	10,76	11,18	11,39
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom	4,93	4,27	3,49	4,13	4,41	4,47	4,18
Građevinarstvo	4,37	4,29	4,85	5,41	5,28	4,38	4,10
Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila, motocikla i predmeta za osobnu uporabu i domaćinstvo	11,85	12,09	12,36	13,33	13,07	13,25	13,31
Ugostiteljstvo	2,31	2,21	2,15	2,01	2,01	2,12	2,08
Saobraćaj, skladištenje i komunikacije	7,43	7,00	6,84	6,71	6,86	6,89	6,94
Financijsko posredovanje	3,67	3,59	3,91	3,61	3,81	3,80	3,90
Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i posl.	10,49	9,71	8,90	8,32	8,98	9,06	8,87
Državna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	8,65	8,56	8,55	8,85	9,77	9,25	9,35
Obrazovanje	3,96	4,05	4,13	4,50	4,83	4,81	4,92
Zdravstveni i socijalni rad	3,89	3,78	3,81	4,41	4,55	4,64	4,75
Ostale javne komunalne, društv. I osobne uslužne djelatnosti	1,83	1,81	1,93	1,91	2,05	2,12	2,20
Ukupno sve djelatnosti	**83,98**	**81,86**	**82,10**	**84,15**	**85,82**	**85,06**	**85,27**
Bruto dodana vrijednost, bazne cijene	**81,61**	**79,43**	**79,23**	**81,39**	**83,01**	**82,31**	**82,38**
Porezi na proizvode i usluge i uvoz minus subvencije (+)	18,39	20,57	20,77	18,61	16,99	17,69	17,62
Bruto domaći proizvod (BDP) u tržišnim cjenama	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**

Izvor: Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2011., proizvodni pristup, prvi rezultati, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, broj 1 Sarajevo, 25.7.2012. godine, str. 3 i 4.

3.2.1.9. Izdaci državnog sektora za istraživanje i razvoj

Istraživanje i razvoj čini srž svake napredne ekonomije. Sektor I&R (eng. R&D, Resarch & Development) je poslije 1995. godine izuzet od obnove. Dejtonski mirovni sporazum je definirao nadležnosti svih razina vlasti u BiH, no termini znanost, istraživanje, tehnološki razvoj se ne spominju pri definiranju odgovornosti. Istovremeno, u BiH je prestalo izdašnije financiranje znanstveno - istraživačkih projekata.

Tabela 31. Izdavanje za I&R, BiH 2007.

Fiskalni entitet	Državna vlada	Vlade FBiH i županija	Vlada RS	Distrikt Brčko
Fiskalni kapaciteti (u %)	14,6	55,1	26,2	4,1
Proračun (mlrd. KM)	750,1	2.831,2	1.349,4	208,9
2 % (mln. KM)	15,0	56,6	27,0	4,2
Ostvareno (mln. KM)	0	9.8	4.6	0
Ostvareno (u %)	0	17,3	17,0	0

Izvor: Proračun Direkcije za ekonomsko planiranje BiH (DEP)

3.3. Utvrđivanje utjecaja malih i srednjih poduzeća na razvijenost gospodarstva

Za utvrđivanje utjecaja malih i srednjih poduzeća na razvijenost gospodarstva Bosne i Hercegovine, a sukladno postavljenom modelu istraženo je sljedeće:

- udio malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu,
- udio malih i srednjih poduzeća po sektorima i djelatnostima,
- udio malih i srednjih poduzeća u izvozu i
- udio malih i srednjih poduzeća u zaposlenosti.

o Udio malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu

Za procjenu dodane vrijednosti u sektoru malih i srednjih poduzeća polazi se od pretpostavke da je produktivnost rada u privatnim poduzećima i u onima u kojima još postoji državni udio, jednaka. Ova procjena je za neke od prikazanih grana vrlo gruba, obzirom da mnoga od nepotpuno privatiziranih poduzeća nisu uopće radila. To znači da netočnost mjerenja može biti samo u korist privatnih poduzeća, odnosno da su iskazani prosječni pokazatelji (Tabela 32.) manji u odnosu na stvarno stanje. [69]

[69] Jevtić, R.: Razvoj malih i srednjih poduzeća Bosna i Hercegovina, Sarajevo 2004. godine, str. 10.

Tabela 32. Bruto dodana vrijednost po djelatnostima (FBiH, 2002., u 000 KM)

Bruto dodana vrijednost po djelatnostima **(FBiH, 2002, u 000 KM)**				
SCEA		Bruto dodana vrijednost	Mala i srednja poduzeća Bruto dodana vrijednost	Mala i srednja poduzeća udio (%)
G	Trgovina, popravak vozila, itd.	824.812	824.812	100
I	Prijevoz, skladištenje, komunikacija	714.645	413.462	58
F	Izgradnja	279.711	225.901	81
D	Proizvodnja	914.07	660.136	72
H	Ugostiteljstvo	132.270	132.270	100
K	Nekretnine, iznajmljivanje, poslovne usluge	171.599	153.108	89
B	Ribolov	1.080	1.080	100
C	Rudarstvo	179.822	25.623	14
A	Poljoprivreda	545.071	230.793	42
E	Električnom energijom, plinom i vodom, strujom	415.564	1.637	0
O	Ostale socijalne i osobne usluge	161.269	41.192	26
	Ukupno	4339.913	2.710.014	**62,4**
	Ostale aktivnosti (J, L, M, N) Iznos	2.130.488		
	UFPIM	-188.926		
	Bruto dodana vrijednost Ukupno	6.281.475		**43,1**

Izvor : FBiH, Statistički ljetopis, 2003.

Mala i srednja poduzeća sudjeluju u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti Federacije BiH s 43,1 %. U ukupnoj dodanoj vrijednosti kreiranoj od ne - financijskog sektora, mala i srednja poduzeća su sudjelovala s 62,4 % (2002. godina).

Bruto domaći proizvod u FBiH tekuće cijene – nominalni rast, stopa rasta 3,2 % u 2011. godini, a bruto domaći proizvod stalne cijene – realni rast, stopa rasta 1,4 % u odnosu na 2010. godinu.

Tabela 33. Bruto domaći proizvod FBiH za period 2006. - 2011. godine

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Bruto domaći proizvod tekuće cijene - nominalni rast						
Stopa rasta u %	12,0	13,1	12,6	-2,6	2,8	3,2
Iznos u mil. KM	12.322	13.937	15.688	15.278	15.712	16.208
Bruto domaći proizvod stalne cijene - realni rast						
Stopa raasta u %	6,5	5,7	5,5	-2,7	0,8	1,4
Iznos u mil. KM	11.72	13.022	14.707	15.261	15.398	15.931
BDP po stanovništvu u KM tekuće cijene						
Stalno stanovništvo	4.331	4.892	5.506	5.355	5.484	5.655
Prisutno stanovništvo	5.300	5.987	6.742	6.566	6.720	6.932

Izvor: Federalni zavod za statistiku - Bruto domaći proizvod u Federaciji Bosne i Hercegovine, Statistički bilten, Sarajevo 2012. godine

Struktura udjela po standardnoj kvalifikaciji djelatnosti u bruto domaćem proizvodu FBiH u 2011. godini je najveća u trgovini, prerađivačkoj industriji i dosta velikom udjelu javne uprave i obrane, gdje ne sudjeluju mala i srednja poduzeća. Najmanji udio je ribarstva, gotovo zanemariv, zatim ugostiteljstva i ostalih djelatnosti.

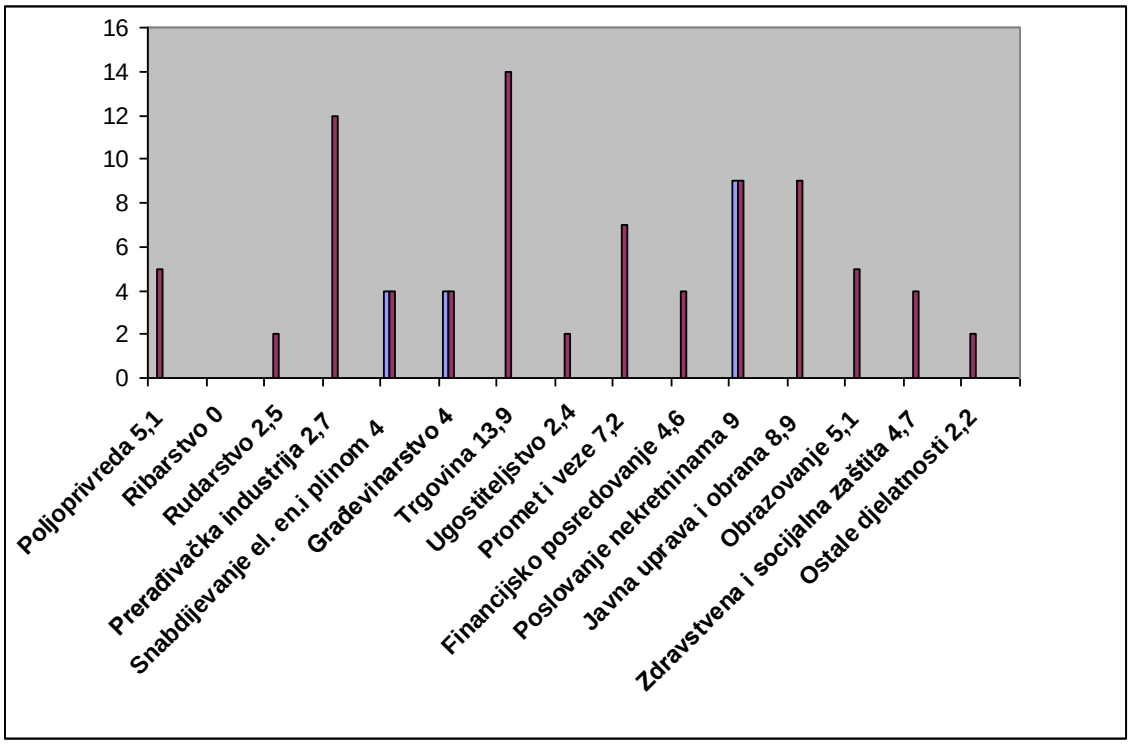

Slika 5. Grafikon BDP po djelatnostima u FBiH, tekuće cijene - Struktura u % za 2011. godinu

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Izvještaj o razvoju FBiH 2011/2012, Sarajevo, prosinac 2012. godine, str. 11.

Minimalni rast ekonomije u Federaciji[70], u protekle dvije godine, najvećim dijelom je odraz blagog oporavka na svjetskim tržištima. Kretanje BDP-a najznačajnijih grupa djelatnosti ukazuje na trend rasta industrijske proizvodnje, rasta izvoza prerađivačke industrije, kao i rasta fizičkog obima promet, što je dovelo do rasta BDP-a u 2011. godini.

U FBiH, u izvještajnom periodu, ostvaren je rast fizičkog obima industrijske proizvodnje u postotku od 2,5 %. Analiza strukture indeksa industrijske proizvodnje pokazuje da je za to najviše zaslužen porast proizvodnje u rudarstvu (12,3 %), snabdijevanju električnom energijom, plinom i vodom (3,3 %), i prerađivačkoj industriji (1,6 %).

Prerađivačka industrija u FBiH u velikoj mjeri je izvozno orijentirana, tako da skoro u potpunosti ovisi o kretanju na inozemnom tržištu. U skladu s tim, oporavak industrija u zemljama Europske unije pozitivno se odrazio na gotovo sve grane prerađivačke industrije. Tako je tijekom 2011. godine porastao izvoz prerađivačke industrije u FBiH za 14,9 %, što je doprinijelo rastu BDP-a u toj djelatnosti za 1,6 %. Zabilježene su

[70] Federalni zavod za programiranje razvoja, Izvještaj o razvoju FBiH 2011/2012, Sarajevo, prosinac 2012. godine, str. 12.

visoke stope rasta proizvodnje u pod područjima koja obuhvaćaju proizvodnju kemijskih proizvoda (18,4%), proizvodnju električnih uređaja i aparata (15,3 %) i proizvodnju proizvoda od gume i plastičnih masa (14,1 %). Na drugoj strani, visoke stope pada obima proizvodnje zabilježene su u proizvodnji motornih vozila, prikolica i poluprikolica (55,4 %), proizvodnji uredskih uređaja (37,2 %) i proizvodnji ostalih saobraćajnih sredstava (33,4 %).

Građevinski sektor u FBiH i zemljama regije duboko je pogođen ekonomskom krizom i najveće smanjenje broja zaposlenih upravo je u građevinarstvu.

Tabela 34. BDP po djelatnostima u FBiH 2006. - 2011. godine, indeksi realnog rasta

Djelatnosti	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**2010.**	**2011.**
Poljoprivreda	104,8	95,4	102,8	100,4	98,8	103,6
Prerađivačka industrija	113,2	144,4	107,2	91,5	107,4	101,6
Građevinarstvo	103,7	112,4	116,9	92,3	84,8	96,4
Trgovina	109,4	113,1	107,4	97,1	99,2	103,3
Promet i veze	106,3	103,4	105,2	95,8	99,5	104,4
Financijsko posredovanje	111,7	115,0	101,6	102,7	100,4	103,2
Poslovanje nekretninama	109,8	101,6	103,2	101,9	102,5	100,2

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Izvještaj o razvoju FBiH 2011/2012, Sarajevo, prosinac 2012. godine, str. 12.

Tabela 35. Financijsko poticanje razvoja sektora MSP i sektora poljoprivrede iz Proračuna FBiH

Godina	**2009.**		**2010.**		**2011.**	
Ukupan Proračun FBiH*	1.988.877.738		1.734.227.815		1.645.041.660	
Sektor	**Malo i srednje poduzetništvo**			**Poljoprivreda i ruralni razvoj**		
Predviđen % izdvajanja iz ukupnog Proračuna FBiH **	**do 2 %**			od 3 % do 6 %		
Alocirana sredstva iz Proračuna FBiH u KM *	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.
	4.100.000	8.005.000	6.308.330	49.198.591	56.237.203	51.931.974
Učešće poticaja u ukupnom Proračunu FBiH	0,21 %	0,46 %	0,38 %	2,47 %	3,24 %	3,16 %
Udio zaposlenih u odnosu na ukupno zaposlene u FBiH ***	**56%**			20%		
Udio u BDP FBiH******	**60%**			5%		

Izvor: * Javni revizorski izvještaj o izvršenju Proračuna FBiH za 2011. , 2010. , 2009. godinu

** Zakon o poticanju razvoja male privrede u FBiH i Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju

*** Procjene iz : Projekt „ Razvoj MSP u FBiH"; Poticaji u poljoprivredi BiH za 2011. godinu

**** Procjene iz : Istraživanje o provedbi politika u sektoru MSP; Poticaji u poljoprivredi BiH za 2011. godinu

Sektor MSP i sektor poljoprivrede stvaraju zajedno skoro 2/3 BDP i zapošljavaju 3/4 ukupno zaposlenih u FBiH.

U 2011. godini kao posljedica nepovoljnih prilika u okruženju te općih negativnih gospodarskih kretanja, zabilježen je pad broja poslovnih subjekata, ali je struktura gospodarstva Republike Hrvatske s obzirom na veličinu poduzeća ostala ista. Najveći pad bio je u kategoriji srednjih poduzeća 6,3 %, zatim malih poduzeća 5,7 % , a u kategoriji velikih poduzeća pad je bio 4,3 %.

Tabela 36. Struktura poduzeća u Hrvatskoj s obzirom na veličinu poduzeća u 2001., 2010., i 2011. godini

	2001.		**2010.**		**2011.**	
	Broj subjekata	**%**	**Broj subjekata**	**%**	**Broj subjekata**	**%**
Sektor malih i srednjih poduzeća	54.416	99	96.383	99.5	90.831	99.6
Mala poduzeća	54.213		95.004		89.539	
Srednja poduzeća	2.203		1.379		1.292	
Velika poduzeća	571	1	375	0.5	359	0.4
Ukupno	**56.987**	**100**	**96.758**	**100**	**91.190**	**100**

Izvor: CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva: Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2012. godini ; Hrvatska gospodarska komora, Centar za poduzetništvo, inovacije i tehnološki razvoj, 2012.

Prema podacima Hrvatske obrtničke komore u Hrvatskoj je u 2011. godini [71] evidentirano 86.424 obrta, što predstavlja 44,2 % ukupno registriranih gospodarskih subjekata u Hrvatskoj (195.355[72])

Mala i srednja poduzeća u gospodarstvu Hrvatske u 2011. godini ostvaruju udio od 50,2 % u bruto domaćem proizvodu, 65,5 % zaposlenosti i 42 % u izvozu.

[71] Knjiga obrtnika – članova Hrvatske obrtničke komore čine podaci iz Obrtnog registra Ministarstva gospodarstva, obrta i poduzetništva, evidencije dragovoljnog članstva u Hrvatskoj obrtničkoj komori i trgovačkih društava koja rade na obrtnički način.
[72] Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Priopćenje 11.11.1/4. od 10.2.2011.

Tabela 37. Veličina poduzeća i BDP, zaposlenost i izvoz u 2010. i 2011. godini Republike Hrvatske

Ekonomski kriterij valorizacije sektora	Veličina poduzeća					
	Mala		Srednja		Velika	
	2010.	2011.	2010.	2011.	2010.	2011.
BDP (000 kn)	199.298.818	191.232.361	109.530.751	111.530.751	289.357.580	300.152.054
BDP (udio)	33,3 %	31,7 %	18,3 %	18,5 %	48,4 %	49,8 %
Zaposlenost	415.320	386.692	157.147	159.616	287.341	287.035
Zaposlenost (udio)	48,3 %	46,4 %	18,3 %	19,2 %	33,4 %	34,4 %
Izvoz (000 kn)	17.117.654	20.636.597	18.867.160	19.697.332	53.085.416	55.747.578
Izvoz (udio)	20,1 %	21,5 %	21,0 %	20,5 %	58,9 %	58%

Izvor: CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva: Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2012. godini ; Hrvatska gospodarska komora, Centar za poduzetništvo, inovacije i tehnološki razvoj, 2012.

- **Udio malih i srednjih poduzeća po sektorima i djelatnostima**

Broj registriranih pravnih osoba i obrta prema djelatnostima u Federaciji BiH u 2011. godini: gospodarske djelatnosti 9.695 pravne osobe i 11.606 obrti, uslužne djelatnosti 21.261 pravne osobe i 35.425 obrti (ukupno sve djelatnosti 30.956 pravne osobe i 47.031 obrti).

Tabela 38. Registrirane pravne osobe i obrti prema djelatnostima, zaposlenost za razdoblje 2007. - 2011. u Federaciji BiH

		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.	
	Sektori i djelatnosti	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti
Gospodarske djelatnosti	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	808	2.052	864	2.239	915	2.297	934	2.692	960	3.225
	Ribarstvo	32	31	37	29	38	33	39	36	39	35
	Rudar.	189	9	196	10	194	13	205	11	214	9
	Prerađivačka industrija	4.923	5.592	5.202	5.615	5.358	5.762	5.474	5.942	5.602	6.131
	Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	134	1	160	1	185	1	215	1	247	0
	Građevinarstvo	2.389	2.103	2.536	2.262	2.574	2.299	2.597	2.280	2.633	2.206
	Proizvodne - ukupno	**8.475**	**9.788**	**8.995**	**10.156**	**9.264**	**10.405**	**9.464**	**10.962**	**9.695**	**11.606**
	Proizvodne - zaposlenost	**149.573**		**153.219**		**145.861**		**147.378**		**146.440**	
Usluge	Trgovina	11.815	16.669	12.347	17.264	12.617	17.183	12.765	16.895	13.066	16.114
	Ugostiteljstvo	796	9.781	848	10.107	873	10.338	953	10.568	1.004	10.107
	Prijevoz, skladištenje i veze	2.241	4.93	2.373	4.966	2.421	5.004	2.472	5.074	2.514	4.962
	Financijsko posredovanje	254	15	280	13	272	13	270	10	275	12
	Poslovanje nekret., iznajmljivanje i poslovne usluge	3.325	3.731	3.651	3.927	3.93	4.098	4.149	4.273	4.402	4.230
	Usluge-ukupno	**18.431**	**35.126**	**19.499**	**36.277**	**20.113**	**36.636**	**20.609**	**36.820**	**21.261**	**35.425**
	Usluge-zaposlenost	**136.341**		**149.595**		**149.389**		**157.081**		**157.754**	
	Ukupno - sve djelatnosti	**38.913**	**49.282**	**41.722**	**50.936**	**43.619**	**51.674**	**30.073**	**47.782**	**30.956**	**47.031**
	Ukupno zaposlenost u FBiH	**413.676**		**430.745**		**426.556**		**438.949**		**440.747**	

Izvor: Federacija BiH u brojkama 2012. (publikacija), Sarajevo, 2012., str.14 i 20.

Broj poslovnih subjekata u Republici Srpskoj za 2011. godinu gospodarske djelatnosti 6.210 i usluge 11.459 poslovnih subjekata (ukupno sve djelatnosti 17.669 poslovnih subjekata)

Tabela 39. Broj poslovnih subjekata prema djelatnostima te zaposlenost za razdoblje 2007. -2011. u Republici Srpskoj

		2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
	Sektori i djelatnosti	Broj poslovnih subjekata	Broj poslovnih subjekata	Broj poslovnih subjekata	Broj poslovnih subjekata	Broj poslovnih subjekata
Gospodarske djelatnosti	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	717	778	815	845	891
	Ribarstvo	31	33	35	37	38
	Vađenje rude i kamena	123	139	144	148	160
	Prerađivačka industrija	3.101	3.284	3.415	3.510	3.609
	Proizvodnja i opskrba električnom energijom, plinom i vodom	135	152	165	174	189
	Građevinarstvo	1.092	1.175	1.243	1.290	1.323
	Proizvodne - ukupno	**5.076**	**5.561**	**5.817**	**6.004**	**6.210**
	Proizvodne - zaposlenost	**84.877**	**96.353**	**92.962**	**85.245**	**80.657**
Usluge	Trgovina na malo i veliko, popravak motornih vozila i predmeta za osobnu uporabu	7.067	7.330	7.613	7.807	8.007
	Hoteli i restorani	282	297	314	323	331
	Promet, skladištenje i veze	1.156	1.245	1.282	1.333	1.371
	Financijsko posredovanje	143	153	157	160	161
	Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	1.173	1.326	1.413	1.510	1.589
	Usluge- ukupno	**9.821**	**10.351**	**10.779**	**11.133**	**11.459**
	Usluge- zaposlenost	**95.820**	**96.234**	**95.947**	**91.864**	**89.784**
	Ukupno - sve djelatnosti	**14.897**	**15.912**	**16.596**	**17.137**	**17.669**
	Ukupno zaposlenost u Republici Srpskoj	**258.236**	**259.205**	**256.665**	**244.453**	**238.956**

Izvor: Statistički godišnjak Republike Srpske, 2012., str. 62.

Tabela 40. Broj malih, srednjih i velikih poduzeća u Republici Hrvatskoj za 2011. godinu po djelatnostima

Šifra	Naziv	Broj poduzeća						
		Mala poduzeća	%	Srednja poduzeća	%	Velika poduzeća	%	Ukupno
	Nema podataka	14	100%	0	0	0	0	14
A	poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo							
B	rudarstvo i vađenje	1.616	96,9	42	2,51	10	0,59	1.668
C	prerađivačka industrija	10.249		408		114		10.771
D	opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	361	93,52	14	3,62	11	2,86	386
E	opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te sanacije okoliša	488	84,28	79	13,64	12	2,08	579
F	građevinarstvo	11.541	98,54	139	1,18	32	0,28	11.712
G	trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala	25.622	98,39	333	1,28	86	0,33	26.041
H	prijevoz i skladištenje	3.149	97,31	59	1,82	28	0,87	3.236
I	djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	5.046	98,05	81	1,58	19	0,37	5.146
J	Informacije i komunikacije	4.095	98,87	33	0,79	14	0,34	4.142
K	financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	565	98,27	4	0,69	6	1,04	575
L	poslovanje nekretninama	4.431	99,81	5	0,11	3	0,08	4.439
M	stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	13.471	99,60	41	0,30	13	0,10	13.525
N	administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	3.676	99,54	15	0,40	2	0,06	3.693
O	javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	10	100	0	0	0	0	10
P	Obrazovanje	910	100	0	0	0	0	910
Q	djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	900	99,12	7	0,77	1	0,11	908
R	umjetnost, zabava i rekreacija	812	97,83	14	1,69	4	0,48	830
S	Ostale uslužne djelatnosti	2.370	99,79	5	0,21	0	0	2.375

Izvor: www.hgk.hr / pokazatelji/ broj-malih-srednjih-i-velikih-poduzeća-u-republici-hrvatskoj

- **Udio malih i srednjih poduzeća u izvozu**

Izvoz roba i usluga u Bosni i Hercegovini 2011. godine se povećao za neznatni 3,90 % , dok u istom periodu uvoz roba i usluga se povećao 2,90 %, bilanca roba i usluga (u % BDP-a) je negativnog predznaka 20.70 %.

Tabela 41. Trgovinska bilanca Bosne i Hercegovine

Trgovinska bilanca	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Izvoz roba i usluga (u milijunima KM)	7,025	8,123	9,102	7,734	9,196	10,705
(Stopa rasta u %)	25.70%	15.60%	12.10%	-15.00%	18.90%	3.90%
Uvoz roba i usluga (u milijunima KM)	12,640	14,974	17,236	13,284	14,521	16,814
(Stopa rasta u %)	1.40%	18.50%	15.10%	-22.90%	9.30%	2.90%
Bilanca roba i usluga (u % BDP -a)	**-26.50%**	**-28.00%**	**-28.90%**	**-19.90%**	**-19.00%**	**-20.70%**

Izvor: Procjena DEP-a [73]

Tabela 42. Izvoz i uvoz po sektorima na primjeru Županije Zapadnohercegovačke - proizvodni princip

	Izvoz, 000 KM		**Uvoz, 000 KM**	
	2011.	**2012.**	**2011.**	**2012.**
UKUPNO	261.986	281.438	965.545	1.019.841
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1.948	2.240	60.225	58.227
Vađenje rude i kamena	2.100	1.196	2.559	2.561
Prerađivačka industrija	238.339	255.826	887.012	944.282
Proiz.snabdijevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimat.	0	0	0	0
Ostalo	19.598	22.174	15.75	14.772
Nerazvrstano po kategorijama	0	1	0	0

Izvor: Federalni zavod za statistiku ; Zapadnohercegovačka županija u brojkama 2013., Sarajevo 2013. godine

Prikazano u Tabeli 37. mala i srednja poduzeća u Republici Hrvatskoj sudjeluju u izvozu s 42 %.

[73] DEP- Direkcija za ekonomsko planiranje, Vijeće Ministara, Sarajevo, 2011, str.5.

- **Udio malih i srednjih poduzeća u zaposlenosti**

Tabela 43. Stanje tržišta rada u BiH, entitetima i BD BiH u veljači 2012. godine (Republika Srpska, podaci su od rujna 2011. godine)

	Bosna i Hercegovina	**Federacija BiH**	**Republika Srpska**	**Brčko Distrikt BiH**
Ukupna registrirana zaposlenost	700.251	438.949	244.453	16.849
Ukupna registrirana nezaposlenost	529.951	360.512	157.454	11.985
Stopa registrirane nezaposlenosti	43.10%	45.10%	39.20%	41.60%

Izvor: Istraživanje tržišta rada u Bosni i Hercegovini u cilju utvrđivanja usklađenosti obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada u 2012. godini, Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine Sarajevo, lipanj 2012. godine, str.11.

Ukupna registrirana zaposlenost u Bosni i Hercegovini u veljači 2012. godine: u pravnim je osobama po sektorskim djelatnostima bio zaposlen 700.251 djelatnik, stopa registrirane nezaposlenosti je 43,10 %. U Republici Srpskoj je najmanja stopa registrirane nezaposlenosti i iznosi 39,20 %.

Tabela 44. Broj zaposlenih u pravnim osobama u 2011. godini

Mjesec	Ukupno zaposlenih	Indeks u odnosu na prethodni mjesec	Indeks u odnosu na isti mjesec prethodne godine
I.	678.704	98,9	97,3
II.	677.084	99,8	97,2
III.	676.358	99,9	97,5
IV.	681.382	100,7	97,5
V.	681.799	100,1	97,5
VI.	681.574	100,0	97,6
VII.	681.875	100,0	97,9
VIII.	680.578	99,8	98,1
IX.	684.742	100,6	98,6
X.	685.944	100,2	97,8
XI.	686.434	100,1	99,9
XII.	683.399	99,6	99,6

Izvor: Bilten 7, Vijeće ministara BiH, Agencija za rad i zapošljavanje, Sarajevo 2012., str. 29.

Tabela 45. Udio zaposlenih u MSP-u

	Bosna i Hercegovina	Federacija BiH
Ukupna registrirana zaposlenost	700.251	438.949
Broj zaposlenih u MSP-u	**380.246**	**181.144**
Udio zaposlenih u MSP-u	**54.30 %**	**41.27 %**

Izvor: Istraživanje tržišta rada u Bosni i Hercegovini u cilju utvrđivanja usklađenosti obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada u 2012. godini, Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine Sarajevo, lipanj 2012. godine, str.11 i Podaci dobiveni iz informacijskog sustava registra malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP, Analiza stanja razvijenosti malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Mostar, lipanj 2012. (podaci za 2006. – 2010. godinu) i Uloga Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta u poticanju razvoja poduzetništva, prosinac 2012. godine (podaci za 2011. godinu), Statistički poslovni registar : Osnovni podaci o poduzećima za 2011, Sarajevo 27.9.2012. godine

Iz Tabele 45. se vidi da je udio zaposlenosti u kojoj sudjeluju mala i srednja poduzeća, bez obrta 54.30 % u Bosni i Hercegovini. Međutim, ako uzmemo podatak iz Tabele 14. broj zaposlenih u malim i srednjim poduzećima te samostalnim obrtima iznosi 59 %.

Prikazano u Tabeli 37. mala i srednja poduzeća u Republici Hrvatskoj sudjeluju u zaposlenosti sa 65,6 %.
Obrti u Hrvatskoj u 2011. godini imaju ukupno 197.680 zaposlenih, (uključujući vlasnike/ortake obrta i njihove djelatnike), što u odnosu na ukupan broj zaposlenih u pravnim osobama u Hrvatskoj koji je iznosio 1.128.166[74], predstavlja 17,5 %.

[74] Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Priopćenje 9.2.1/12 od 31.1.2012., uključujući i broj zaposlenih u policiji i obrani.

4. Zaključak

Mala i srednja poduzeća glase kao snaga koja u najvećoj mjeri može omogućiti kvalitetnu i brzu promjenu gospodarske strukture neke nacionalne ekonomije. Navedeno mišljenje ima svoje teoretsko i praktično uporište. Osnivanje malih i srednjih poduzeća zahtijeva manje početničkog kapitala, omogućuje produktivno zapošljavanje određenog broja djelatnika, daje mogućnost dokazivanja vlastitog znanja i umijeća, omogućuje ostvarivanje značajnih profitnih stopa, obogaćuje ponudu, doprinosi porastu društvenog standarda itd.

Udio malih i srednjih poduzeća u bruto domaćem proizvodu je značajan. Zbog svoje složenosti, u Bosni i Hercegovini teško je izračunati taj podatak. Udio malih i srednjih poduzeća u BDP-u Federacije BiH iznosi 60 %. U 2011. godini udio malih i srednjih poduzeća u ukupnom BDP-u Republike Hrvatske iznosio je 50,2 %.

Osim u broju poslovnih subjekata, mala i srednja poduzeća imaju značajan udio po sektorima i djelatnostima. Tako na primjer, broj registriranih pravnih osoba i obrta prema djelatnostima u Federaciji BiH u 2011. godini iznosi sve djelatnosti 30.956 pravne osobe i 47.031 obrti od čega gospodarske djelatnosti 9.695 pravne osobe i 11.606 obrti, uslužne djelatnosti 21.261 pravne osobe i 35.425 obrti.

U Bosni i Hercegovini je teško doći do podataka prema veličini poduzeća koliko sudjeluju u izvozu. Međutim, u Hrvatskoj udio malih i srednjih poduzeća u izvozu je 42 % u 2011. godini.

Udio zaposlenosti u kojem sudjeluju mala i srednja poduzeća bez obrta iznosi 54.30 % u Bosni i Hercegovini, ukoliko sudjeluju obrti 59 %. Značajan udio zaposlenosti u malim i srednjim poduzećima u 2011. godini je i u Republici Hrvatskoj. Točnije 65,6 % zaposlenosti sudjeluju mala i srednja poduzeća u ukupnoj zaposlenosti Republike Hrvatske.

Mala i srednja poduzeća predstavljaju važan faktor u razvoju gospodarstva. U proteklim poslovnim razdobljima pokazali su otvorenost na promjene i dinamizam što je njihovo bitno obilježje, a lakše se prilagođavaju poslovanju i u otežanim tržišnim prilikama.

Republika Hrvatska je puno ispred Bosne i Hercegovine, već je članica Europske unije. Posjeduje daleko veće mehanizme i institucije za prikaz slike gospodarstva za razliku od BiH, koja treba slijediti taj put. Mala i srednja poduzeća su dio gospodarske slike svake zemlje i pozitivno utječu na razvoj gospodarstva. Trebaju konkurirati i nositi se s izazovima EU tržišta.

Temeljem rezultata istraživanja moguće je potvrditi hipotezu *„mala i srednja poduzeća pozitivno utječu na razvoj gospodarstva“*.

Mala i srednja poduzeća u BiH znatno zaostaju za ekonomskom efikasnošću malog poduzetništva zemalja Europske unije. U suradnji s poduzećima Europske unije BiH malo i srednje poduzetništvo može i mora iskoristiti svoje specifičnosti, svoju individualnost, kreativnost i poslovni duh. U cilju povećanja ekonomske efikasnosti i približavanja rezultatima poslovanja poduzećima Europske unije mala i srednja poduzeća moraju smanjiti svoje troškove poslovanja, povećati kvalitetu i poslovnost, ulagati u nove proizvode i usluge, pronalaziti nova tržišta i nove pravce distribucije. Zbog usitnjenosti, ekonomske neefikasnosti i nedostatka financijskih sredstava i potrebnog znanja, svaki za sebe to ne mogu. Moguće je samo zajedničkim snagama.

Bitna slabost sustava poticanja razvoja sektora MSP u BiH je nepostojanje pravnog i institucionalnog okvira na razini BiH, odnosno na državnoj razini. Taj okvir bi morao uključiti sljedeće: zakon o MSP, strategiju razvoja MSP, agenciju za MSP i fond za MSP. Od svih ovih komponenti samo je usvojena Strategija razvoja u 2009. godini. Također, nije beznačajno ni nepostojanje zakona o državnoj pomoći, koji treba urediti cijelu oblast državnih poticaja za poduzeća. Zakon usklađen s direktivama i zahtjevima EU bi rezultirao eliminiranje niza vidova pomoći javnim poduzećima na svim razinama i omogućavanje značajnog povećanja sredstava raspoloživih za poticanje MSP. Nepostojanje institucionalnog okvira na državnoj razini ne može ni opravdati ni objasniti slabe učinke politika poticanja MSP na razini entiteta, posebno u FBiH.

Prema istraživanju poslovnog okruženja koje provodi Svjetska banka, BiH se nalazi na 160. mjestu od 180. rangiranih ekonomija po pitanju otpočinjanja biznisa i registracije poduzeća. Porezna politika i administrativne procedure su jedan od najznačajnijih prepreka za poslovanje MSP. Niska likvidnost i dug proces naplate spornih potraživanja je jedan od najvećih slabosti BiH. Na državnoj razini ne postoji dvosmjerna vertikalna koordinacija s razine BiH do nižih razina, te s nižih razina k BiH razini. U FBiH nema te koordinacije s razinom županija. RS ima elemente vertikalne koordinacije s općinskim razinama, što dokazuje izvještavanjem općina o poticajima, ali ova koordinacija nije dvosmjerna. Financijski poticaji za MSP na razini FBiH obuhvaćaju grantove Federalnog ministarstva za razvoj, poduzetništvo i obrt, grantove kao sufinanciranje kredita odobrenih od Razvojne banke Federacije BiH. Financijski poticaji za MSP na razini RS se daju uglavnom kroz povoljne kredite Investicijsko - razvojne banke RS, te plasiranjem preko komercijalnih banaka i mikrokreditnih

organizacija. U Distriktu Brčko postoji Zakon o stimuliranju gospodarskog razvoja i niz konkretnih mjera državne pomoći stranim investitorima i poduzećima. Poticaji uključuju razna oslobađanja obveza plaćanja, nižih poreza i taksi, refundiranje plaćenih doprinosa, te ustupanje infrastrukture bez naknade. Analiza poticaja za razvoj MSP u BiH pokazuje da su postojeća sredstva rascjepkana na mikrorazine. Strategije i politike entitetskih i nižih razina se referiraju na kapitalne investicije, kao što su tehnološki parkovi, one-stop-shop-ovi, inovacije i informatičko društvo, što zahtijeva velike investicije i uvezivanje više institucija. Provođenje ovih politika će zahtijevati visok stupanj koordinacije, koja danas ne postoji.

Put Bosne i Hercegovine kao tranzicijske zemlje ka tržišnoj ekonomiji, odnosno stvaranje uvjeta za razvoj malog i srednjeg poduzetništva, zahtijeva usklađenu državnu politiku kojom se obuhvaćaju aktivnosti različitih područja, od obrazovanja i znanosti, uklanjanja administrativnih prepreka, do jačanja potpornih institucija poduzetništva i poslovne infrastrukture, te regionalnog razvoja. U tržišnoj ekonomiji politika poduzetništva predstavlja jednu od najbitnijih mikroekonomskih politika, koja podrazumijeva sveobuhvatan zakonski, strateški i institucionalni pristup razvoja malog i srednjeg poduzetništva, kao pretpostavka osiguranju razvoja i jačanju konkurentske sposobnosti gospodarstva.

LITERATURA

1. Asocijacija za ekonomski razvoj REDAH Mostar: Studija o mogućnosti formiranja poslovnih zona u Hercegovini, Mostar, 2010. godine,
2. Audretsch, D., B., „ Enterpreneurship, A survey of the literature“, listopad 2002.,
3. Babić, M.: Makroekonomija, deveto izdanje,
4. Bajraktarević, F.: Analiza opterećenja privrede Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2011. god,
5. Bartlett, W., Prepreke u razvoju malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Sloveniji: Komparativna analiza, u : Poduzetništvo, institucije i sociokulturni kapital, institut Ivo Pilar, Zagreb, 2002.godine,
6. Bilten „ Nacionalni računi – Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu, Agencija za statistiku BiH , Sarajevo, prosinac 2011. (Bilten Agencije za statistiku BiH; Bilten Centralne banke BiH; Federalni zavod za statistiku i Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku). ,
7. Black, J.S., Porter, W.L.: Management-Meeting New Challenges, Prentice Hall, New Jersey, 2000. godine,
8. Bogunović, A. i Sharma, S.: Narodno Gospodarstvo, Art Studio Azinović Sermageova 11, Zagreb, 1995. godine,
9. Bruce, R. Barringer, R. Duane Ireland: Poduzetništvo Uspješno pokretanje novih poduhvata, Tuzla 2010. godine, treće izdanje,
10. Brunsko, Z. : „ Tehnološki parkovi i njihova uloga u gospodarstvu Republike Hrvatske „„ Ekonomska misao i praksa, br 2, Dubrovnik, 1995,
11. Buble, M. i Klepić, Z. : Menadžment malih poduzeća-osnove poduzetništva, Ekonomski fakultet, Mostar, 2007. godine,
12. Buble, M.: Managment malog poduzeća, Ekonomski fakultet, Split, 2003.,
13. Buble, M. i Kružić, D. : Poduzetništvo Realnost sadašnjosti i izazov budućnosti, Split, ožujak 2006. godine,
14. Dedić, M. i Umihanić, B. : Osnove menadžmenta i preduzetništva, Ekonomski institut d.d. Tuzla, 2004. godine,
15. Dostić, M. : Menadžment malih i srednjih preduzeća, Sarajevo, 2002. godine,
16. Džafić, Z. i Bejić, J. ; Poduzetništvo i tržište rada – mala i srednja poduzeća u funkciji povećanja zaposlenosti , Synopsis, Zagreb –Sarajevo, 2012.,

17. Izvještaj implementacije Europske povelje o malim poduzećima na Zapadnom Balkanu, SME Policy Indeks 2009.,
18. F. Perroux: Lesespaces economiques, Economie appliquee, broj 1, 1950.,
19. Federalni zavod za statistiku ; Zapadnohercegovačka županija u brojkama 2013., Sarajevo 2013. godine,
20. Godišnji izvještaj Europske komisije o napretku BiH u okviru Procesa stabilizacije i pridruživanja (SAP) , objavljen u studenom godine 2004. ,
21. Incijative Komisije na ovom području obuhvaćaju „ Commission Staff Working Paper on Sustainable Industrial Development“, (SEC) 1999,1729, Europska komisija, 25.10.1999. i „ Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility, A business contribution to Sustainable Development“ , COM (2002) 347 final, Europska komisija, 2.7.2002.,
22. Kandžija, V. : Gospodarski sustav Europske unije, Rijeka 2003. godine,
23. Kandžija, V. I Cvečić, I. : Makrosustav Europske unije, Rijeka 2008. godine,
24. Koontz, H., Fulmer, R.: Ključni faktori poduzetništva, Oslobođenje, Sarajevo, 1990. godine,
25. Kešetović, I & Đonlagić, Dž. ; Javne finansije, GRIN Gračanica, 2007.,
26. Kuvacic, N.:Poduzetnička biblija, Beretin, Split, 2005.,
27. Lazibat, T. i Kolaković, M.: Međunarodno poslovanje u uvjetima globalizacije, Zagreb, 2004.godine,
28. Nations Conference on Trade and Development, Trade and Development Report, 1997.: Globalization, Distribution, and Growth (New York: United Nations, 1997).,
29. Nicholas, C. Siropolis: Menadžment malog poduzeća-Vodič u poduzetništvu, Mate, Četvrto izdanje 1995. godine,
30. Petrković, D., Serdarević, N. i Bejić, J. : Vodič za preduzetništvo – Teorija i praksa, treninzi i ključni indikatori preduzetništva, Univerzitet u Zenici Centar za inovativnost i preduzetništvo i Ekonomski fakultet, Zenica, 2010. godina,
31. Poslovni rječnik, Masmedia, 3. izdanje, Zagreb, 1995., str. 395., preuzeto iz Škrtić, M. : Poduzetništvo, Sinenergija, Zagreb 2006., str. 163. ,
32. Prlić, J. – Marić, Ž.: Međunarodna ekonomija, Sveučilište u Mostaru (Ekonomski fakultet) „ South East“- Institut za strateške međunarodne studije 2008. godine,

33. Razvoj malih i srednjih poduzeća Bosna i Hercegovina, autor Rade Jevtić, Sarajevo 2004. godine,
34. Registar malih i srednjih poduzeća u Federaciji BiH-ISR MSP,
35. Robert D., Hisrich, Michael P., Peters i Dean A., Shepherd : Poduzetništvo, Mate d.o.o. Zagreb , sedmo izdanje,
36. Sadzak M.: Mala i srednja poduzeća u EU - organizacijski aspekt, Hrvatska gospodarska revija, Časopis za ekonomiju i pravo, 1998. godine,
37. Sirpolis, N.C.: Menedžment malog poduzeća , Mate, Zagreb, 1995. godine,
38. Strategija razvoja malih i srednjih poduzeća u BiH, 2009 -2011. godine, Vijeće ministara BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa,
39. Šimunović, I. : Planiranje ili pravo na budućnost, Marjan tisak 2004. godine,
40. Todaro, M.P. i Smith, S.C.: Ekonomski razvoj, Šahinpašić, Sarajevo,
41. USAID. 2004. Small and Medium Enterprise Intervention and Gap Analysis: Final Report. Sarajevo: USAID,
42. Vidučić, Lj.: Financijski menadžment, PRiF plus, Zagreb 2008.godine,
43. Zekić, Z. : Menadžment-poduzetnička tehnologija, Rijeka, 2007. godine,
44. Zelena knjiga, Poduzetništvo u Europi, Europska komisija,
45. Zakon o gospodarskim društvima „ Službene novine Federacije BiH „, br 23/99, 45/00, 2/02, 6/02, 29/03, 68/05, 91/07, 84/08, 88/08, 7/09, 75/13.,
46. Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima, Službene novine Federacije BiH, br. 35/09 i 42/11.
47. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o obrtu, Službene novine Federacije BiH, br. 11/05.,
48. Zakon o zadrugama, Službene novine Federacije BiH, br. 28/97.,
49. Zakon o poljoprivredi, Službene novine Federacije BiH, br. 88/07 i 4/10.,
50. Zakon o trgovini, Službene novine Federacije BiH, br. 64/04 i 12/05.,
51. Zakon o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti, Službene novine Federacije BiH, br 19/96.,
52. Zakon o odvjetništvu, Službene novine Federacije BiH , br. 40/02.,
53. Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službene novine Federacije BiH, br. 29/97..

INTERNET IZVORI

1. Agencija za unapređenje stranih ulaganja, dostupno na http://fipa.gov.ba,
2. Državnog zavoda za statistiku, Priopćenje 9.2.1/12 od 31.1.2012., uključujući i broj zaposlenih u policiji i obrani http://www.dzs.hr/,
3. Gospodarska komora Federacije BiH, dostupno na http://www.kfbih.com,
4. Knjiga obrtnika – članova Hrvatske obrtničke komore čine podaci iz Obrtnog registra Ministarstva gospodarstva, obrta i poduzetništva, evidencije dragovoljnog članstva u Hrvatskoj obrtničkoj komori i trgovačkih društava koja rade na obrtnički način http://www.hok.hr/statistika/obrti_knjiga_obrtnika,
5. Komazac, LJ., Mjerenje ekonomskog razvoja, www.eccfsu.yu,
6. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, dostupno na http://www.vijeceministara.gov.ba,
7. Odbor za ekonomiju vijeća ministara BiH, dostupno na http://www.vijeceministara.gov .ba,
8. Preambula Europske povelje o malim poduzećima dostupno na: http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charter/index.htm.,
9. Razvojna banka Federacije BiH, dostupno na http.// www.razvojna-bih.com
10. Vanjskotrgovinska komora BiH, dostupno na http//www.komorabih.ba,
11. Vlada Federacije BiH, dostupno na http://www.fbihvlada.gov.ba,
12. http://eurlex.europa.eu/hr/index.htm http://www.poslovniforum.hr/about/europska_povelja.asp ,
13. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF,
14. http://komorabih.ba/wp-content/uploads/2013/06/bhepa-nacrt-strategija-rasta-izvoza-bih.pdf,

POPIS SLIKA, TABELA I GRAFIKONA

1. Tabela 1. Podjela poduzeća u FBiH----------14
2. Tabela 2. Razvrstavanje pravnih osoba prema Zakonu o računovodstvu-- ------14
3. Tabela 3. Podjela poduzeća u RH----------15
4. Tabela 4. Definicija malih poduzeća za odabrane grane prema SBA u SAD-u--18
5. Tabela 5. Definiranje malih poduzeća u EU----------18
6. Tabela 6. BiH indeksi politike malih i srednjih poduzeća prema dimenzijama Povelje u 2009. godini----------23
7. Tabela 7. Struktura malih i srednjih poduzeća u BiH----------81
8. Tabela 8. Broj poduzeća po klasama zaposlenih (bez obrtnika) u BiH 2009. – 2011. ----------81
9. Tabela 9. Broj poduzeća po klasama prihoda (bez obrtnika) u BiH 2009. -2011. ----------82
10. Tabela 10. Ukupan broj mikro, mali i srednjih subjekata u Federaciji BiH------82
11. Tabela 11. Struktura MSP-a i samostalnih obrta (poduzetnika) u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko za 2007. godine----------83
12. Tabela 12. Aktivna i neaktivna poduzeća u administrativnim registrima ------85
13. Tabela 13. Ukupan broj zaposlenih u malim i srednjim poduzećima u Federaciji BiH ----------86
14. Tabela 14. Broj zaposlenih u MSP-u po entitetima BiH i Distrikt Brčko ------87
15. Tabela 15. Vlasnička struktura pravnih osoba (2011.) u FBiH----------89
16. Tabela 16. Ukupan prihod (rashod) i dobit (gubitak) poslovnih subjekata u FBiH ----------90
17. Tabela 17. Broj subjekata koji su ostvarili dobit/gubitak u FBiH----------91
18. Tabela 18. Top 5 grana djelatnosti po ostvarenom prihodu u periodu 2006.-2010. godina u FBiH----------91
19. Tabela 19. Glavni ekonomski pokazatelji u BiH - godišnji pokazatelji----------93
20. Tabela 20. Bruto domaći proizvod prema rashodnom pristupu, tekuće cijene ----------94
21. Tabela 21. Osnovni agregati nacionalnih računa za BiH----------95
22. Tabela 22. Bruto domaći proizvod za BiH i entitete----------95
23. Tabela 23. Učešće entiteta u BDP BiH-u % ----------96
24. Tabela 24. Platna bilanca Bosne i Hercegovine - izvoz roba i usluga----------96
25. Tabela 25. Platna bilanca Bosne i Hercegovine - uvoz roba i usluga----------97
26. Tabela 26. Unutarnji dug BiH----------98
27. Tabela 27. Vanjski dug BiH----------98
28. Tabela 28. Stanje vanjske zaduženosti BiH na dan 31.12.2011. godine (u KM) ----------99
29. Tabela 29. Tržište rada BiH----------101
30. Tabela 30. Bruto dodana vrijednost po djelatnostima i bruto domaći proizvod, tekuće cijene----------102
31. Tabela 31. Izdavanje za I&R, BiH 2007. ----------103
32. Tabela 32. Bruto dodana vrijednost po djelatnostima (FBiH, 2002., u 000 KM) ----------105
33. Tabela 33. Bruto domaći proizvod FBiH za period 2006. - 2011. godine-------106
34. Tabela 34. BDP po djelatnostima u FBiH 2006. - 2011. godine, indeksi realnog rasta ----------108
35. Tabela 35. Financijsko poticanje razvoja sektora MSP i sektora poljoprivrede iz Proračuna FBiH----------109
36. Tabela 36. Struktura poduzeća u Hrvatskoj s obzirom na veličinu poduzeća u 2001., 2010., i 2011. godini ----------110

37. Tabela 37. Veličina poduzeća i BDP, zaposlenost i izvoz u 2010. i 2011. godini Republike Hrvatske----------111
38. Tabela 38. Registrirane pravne osobe i obrti prema djelatnostima, zaposlenost za razdoblje 2007. - 2011. u Federaciji BiH----------112
39. Tabela 39. Broj poslovnih subjekata prema djelatnostima te zaposlenost za razdoblje 2007. -2011. u Republici Srpskoj ----------114
40. Tabela 40. Broj malih, srednjih i velikih poduzeća u Republici Hrvatskoj za 2011. godinu po djelatnostima----------115
41. Tabela 41. Trgovinska bilanca Bosne i Hercegovine----------116
42. Tabela 42. Izvoz i uvoz po sektorima na primjeru Županije Zapadnohercegovačke - proizvodni princip ----------116
43. Tabela 43. Stanje tržišta rada u BiH, entitetima i BD BiH u veljači 2012. godine (Republika Srpska, podaci su od rujna 2011. godine) ----------117
44. Tabela 44. Broj zaposlenih u pravnim osobama u 2011. godini----------118
45. Tabela 45. Udio zaposlenih u MSP-u----------118

46. Slika 1. Životni ciklus novoga proizvoda----------9
47. Slika 2. Grafikon BiH indeksi politike malih i srednjih poduzeća prema dimenzijama Povelje u 2009. godini----------24
48. Slika 3. Grafikon broja poduzeća u FBiH koja su dostavila Financijsko - informatičkoj agenciji (AFIP-u i FIP-u) financijska izvješća, po godinama ----------85
49. Slika 4. Grafikon devizne rezerve u periodu od 2004. - 2012. godine----------100
50. Slika 5. Grafikon BDP po djelatnostima u FBiH, tekuće cijene - Struktura u % za 2011. godinu----------107

LISTA SKRAĆENICA

AFIP - Agencija za financijske, informatičke i posredničke usluge

ARDA - Akreditirana regionalna razvojna agencija Sjeverozapadne BiH

CBBiH – Centralna banka Bosne i Hercegovine

DEP- Directorate for economic planning (Direkcija za ekonomsko planiranje

EU- Europska unija

EURED- Ureda Europske unije u Bosni i Hercegovini

FIP – Agencija za pružanje financijskih, informatičkih i posredničkih usluga

FIPA- Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini

GDP- Bruto društveni proizvod (BDP ili eng. GNP Gros Domestic Product)

GNI- Bruto nacionalni prihod

MSP- Mala i srednja poduzeća ili SME (Small and medium enterprise)

NERDA- Regionalna razvojna agencija za sjeveroistočnu BiH

REIT- Real Estate Investment Trust

REDAH- Regionalna agencija za razvoj Hercegovine

REZ- Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH

SAD- United States of America (Sjedinjene Američke Države)

SBA- Small Business Act (Zakon o malom biznisu)

SERDA- Sarajevska regionalna razvojna agencija

UNECE – Economic Commission for Europe (Ekonomska komisija Ujedinjenih naroda za Europu)